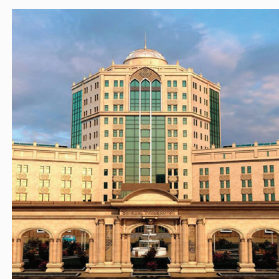

МОЛОДОЙ УЧЁНЫЙ

ISSN 2072-0297

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

СПЕЦВЫПУСК

V Международная научная конференция
«Современная наука и инновации»,
посвященная 25-летию
университета «Болашак».
Научно-исследовательский институт
«Болашак», г. Кызылорда, Казахстан,
29 февраля, 2020 г.
25-й специальный выпуск

Является приложением к научному журналу
«Молодой ученый» № 9 (299)

9.1
2020

16+

Молодой ученый

Международный научный журнал

№ 9.1 (299.1) / 2020

Издается с декабря 2008 г.

Выходит еженедельно

СПЕЦВЫПУСК

V Международная научная конференция «Современная наука и инновации»,
посвященная 25-летию университета «Болашак».

Главный редактор: Ахметов Ильдар Геннадьевич, кандидат технических наук

Редакционная коллегия:

Ахметова Мария Николаевна, доктор педагогических наук

Иванова Юлия Валентиновна, доктор философских наук

Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук

Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук

Лактионов Константин Станиславович, доктор биологических наук

Сараева Надежда Михайловна, доктор психологических наук

Абдрасилов Турганбай Курманбаевич, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)

Авдеюк Оксана Алексеевна, кандидат технических наук

Айдаров Оразхан Турсункожаевич, кандидат географических наук (Казахстан)

Алиева Тарана Ибрагим кызы, кандидат химических наук (Азербайджан)

Ахметова Валерия Валерьевна, кандидат медицинских наук

Брезгин Вячеслав Сергеевич, кандидат экономических наук

Данилов Олег Евгеньевич, кандидат педагогических наук

Дёмин Александр Викторович, кандидат биологических наук

Дядюн Кристина Владимировна, кандидат юридических наук

Желнова Кристина Владимировна, кандидат экономических наук

Жуйкова Тамара Павловна, кандидат педагогических наук

Жураев Хусниддин Олтинбоевич, кандидат педагогических наук (Узбекистан)

Игнатова Мария Александровна, кандидат искусствоведения

Искаков Руслан Маратбекович, кандидат технических наук (Казахстан)

Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)

Калдыбай Кайнар Калдыбайулы, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)

Кенесов Асхат Алмасович, кандидат политических наук

Коварда Владимир Васильевич, кандидат физико-математических наук

Комогорцев Максим Геннадьевич, кандидат технических наук

Котляров Алексей Васильевич, кандидат геолого-минералогических наук

Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)

Кузьмина Виолетта Михайловна, кандидат исторических наук, кандидат психологических наук

Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)

Кучерявенко Светлана Алексеевна, кандидат экономических наук

Лескова Екатерина Викторовна, кандидат физико-математических наук

Макеева Ирина Александровна, кандидат педагогических наук

Матвиенко Евгений Владимирович, кандидат биологических наук

Матроскина Татьяна Викторовна, кандидат экономических наук

Матусевич Марина Степановна, кандидат педагогических наук

Мусаева Ума Алиевна, кандидат технических наук

Насимов Мурат Орленбаевич, кандидат политических наук (Казахстан)

Паридинова Ботагоз Жаппаровна, магистр философии (Казахстан)

Прончев Геннадий Борисович, кандидат физико-математических наук

Рахмонов Азиз Боситович, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам (Узбекистан)

Семахин Андрей Михайлович, кандидат технических наук

Сенцов Аркадий Эдуардович, кандидат политических наук

Сенюшкин Николай Сергеевич, кандидат технических наук

Титова Елена Ивановна, кандидат педагогических наук

Ткаченко Ирина Георгиевна, кандидат филологических наук

Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры

Фозилов Садриддин Файзуллаевич, кандидат химических наук (Узбекистан)

Яхина Асия Сергеевна, кандидат технических наук

Ячинова Светлана Николаевна, кандидат педагогических наук

Международный редакционный совет:

Айрян Заруи Геворковна, кандидат филологических наук, доцент (Армения)
Арошидзе Паата Леонидович, доктор экономических наук, ассоциированный профессор (Грузия)
Атаев Загир Вагитович, кандидат географических наук, профессор (Россия)
Ахмеденов Кажмурат Максutowич, кандидат географических наук, ассоциированный профессор (Казахстан)
Бидова Бэла Бертовна, доктор юридических наук, доцент (Россия)
Борисов Вячеслав Викторович, доктор педагогических наук, профессор (Украина)
Велковска Гена Цветкова, доктор экономических наук, доцент (Болгария)
Гайич Тамара, доктор экономических наук (Сербия)
Данатаров Агахан, кандидат технических наук (Туркменистан)
Данилов Александр Максимович, доктор технических наук, профессор (Россия)
Демидов Алексей Александрович, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Досманбетова Зейнегуль Рамазановна, доктор философии (PhD) по филологическим наукам (Казахстан)
Ешиев Абдыракман Молдоалиевич, доктор медицинских наук, доцент, зав. отделением (Кыргызстан)
Жолдошев Сапарбай Тезекбаевич, доктор медицинских наук, профессор (Кыргызстан)
Игисинов Нурбек Сагинбекович, доктор медицинских наук, профессор (Казахстан)
Кадыров Кутлуг-Бек Бекмуратович, кандидат педагогических наук, декан (Узбекистан)
Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)
Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Козырева Ольга Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Россия)
Колпак Евгений Петрович, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)
Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)
Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Кыят Эмине Лейла, доктор экономических наук (Турция)
Лю Цзюань, доктор филологических наук, профессор (Китай)
Малес Людмила Владимировна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Нагервадзе Марина Алиевна, доктор биологических наук, профессор (Грузия)
Нурмамедли Фазиль Алигусейн оглы, кандидат геолого-минералогических наук (Азербайджан)
Прокопьев Николай Яковлевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Прокофьева Марина Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Казахстан)
Рахматуллин Рафаэль Юсупович, доктор философских наук, профессор (Россия)
Ребезов Максим Борисович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор (Россия)
Сорока Юлия Георгиевна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Узаков Гулом Норбоевич, доктор технических наук, доцент (Узбекистан)
Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры (Россия)
Хоналиев Назарали Хоналиевич, доктор экономических наук, старший научный сотрудник (Таджикистан)
Хоссейни Амир, доктор филологических наук (Иран)
Шарипов Аскар Калиевич, доктор экономических наук, доцент (Казахстан)
Шуклина Зинаида Николаевна, доктор экономических наук (Россия)

На обложке изображен *Илья Валентинович Сегалович* (1964–2013), российский программист, технологический предприниматель и общественный деятель, сооснователь «Яндекса» и его директор по технологиям.

Илья Сегалович появился на свет в Нижнем Новгороде (в то время город Горький). Его отцом был именитый советский геофизик Валентин Ильич Сегалович, прославившийся открытием крупнейших в Советском Союзе месторождений хромитов — «Восход» и «40 лет Казахской ССР». Детство и ранняя юность Ильи прошли в республике Казахстан. Отец занимался исследованиями в научной лаборатории. Мать работала в вычислительном центре института на первых советских ЭВМ — «Минск-22» и «Минск-32». Семья Сегаловичей жила в небольшом научном городке при институте. В Республиканской физико-математической школе он подружился со своим соседом по парте Аркадием Воложем. Эта дружба продлилась всю жизнь и стала надежной основой их будущего делового сотрудничества.

Илья Сегалович закончил геофизический факультет Московского геологоразведочного института с красным дипломом. Работая во Всероссийском научно-исследовательском институте минерального сырья под руководством И. Д. Савинского, Сегалович занимался разработкой геофизических программных систем на Фортране и С++ , а также опубликовал несколько научных статей в «Известиях Академии Наук».

В 1990 году в поисках дополнительного заработка Сегалович устроился программистом в компанию «Аркадия», созданную его другом Аркадием Воложем совместно с лингвистом Аркадием Борковским. Несколько позже «Аркадия» стала частью структуры другой компании Воложа — «КомпТек» (CompTek). Основным направлением деятельности «Аркадии» в тот период была работа над созданием полнотекстового поиска с учетом морфологии русского языка. Первоначально Сегалович занимался проведением тестов и сборкой программных дистрибутивов, но очень скоро стал одним из основных разработчиков, сосредоточившись на оптимизации поисковых процедур. Созданная Ильей Сегаловичем новая программа морфологического анализа позволила увеличить скорость поиска с трех слов до одной тысячи слов в секунду. Была создана первая версия новой программы, получившая название Yandex (придуманное Сегаловичем сокращение от английского yet another indexer).

В дальнейшем была создана компания «Яндекс», где Волож занимал пост генерального директора, а Илья Се-

галович с 2003 года был директором по технологиям и возглавлял департамент разработки.

Стараниями Сегаловича был создан «Национальный корпус русского языка». Илья также выступил соучредителем ежегодного Российского семинара по оценке методов информационного поиска, входил в совет частного некоммерческого фонда «Династия», занимающегося поддержкой российской науки, много и активно занимался благотворительной деятельностью.

Со своей второй женой — художником и педагогом Марией Елисейевой — Илья познакомился на курсах английского языка. Вместе они часто посещали школу-интернат № 103, устраивая для ее воспитанников экскурсии в художественную студию Марии при детском театре «Подвал». Связь между Сегаловичами и детьми из интерната постепенно окрепла настолько, что после рождения общего ребенка (у самой Марии их уже было трое) супружеская чета взяла под опеку еще четырех девочек. Вскоре они открыли детский реабилитационный центр, названный «Дети Марии». Основным направлением деятельности центра была психосоциальная адаптация сирот и детей с недостатками развития через занятия разнообразной творческой деятельностью. Илья Сегалович не раз организовывал приезд в Россию Патча Адамса — известного американского врача и общественного деятеля, который вместе со своей командой клоунов дает бесплатные спектакли для тяжелобольных детей по всему миру. Не чурался Илья и сам участвовать в этих представлениях, примеряя на себя клоунский наряд, чтобы порадовать детей.

Деятельность Ильи Сегаловича была отмечена национальной общественной наградой в области добровольчества. Сегалович пять раз входил в «Великолепную двадцатку рунета» — конкурса, в котором награждаются двадцать сетевых деятелей, внесших неоценимый вклад в дело развития русского сегмента сети. В 2011 году Илья Сегалович занял второе место в этой почетной двадцатке.

В 2012 году Илье Сегаловичу был поставлен диагноз «рак желудка». В течение полугода врачи боролись за его жизнь. В лондонской больнице Илья Сегалович был введен в искусственную кому. 27 июля 2013 года он был отключен от аппарата жизнеобеспечения.

Вскоре после смерти Ильи «Яндекс» запустил сайт, посвященный его памяти — Iseg.yandex.ru. На этом портале собраны воспоминания тех, кто знал программиста, а также интервью с ним/

Екатерина Осянина, ответственный редактор

СОДЕРЖАНИЕ

Айғабыл Н. З. Шығармашылық қабілет ұғымының педагогикалық түсініктері	1	Жусупбекова М. К. «Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығы» пәні бойынша практикалық сабақтарды өткізуде әр түрлі әдістерді қолдану мәселелері	17
Акбенбетова Г. С., Мәрсәлі Р. Ө. Тарихи білім беру мазмұнын жаңартудың заманауи ұстанымдары	2	Құлмырзаев Н. С., Манатова Н. Ш. MACHINE LEARNING — болашақ технологиясы .18	
Алтынбекова Ұ. Ж. Шығармашылық қабілеттерді қалыптастырудың шарттары	3	Құлтанов Б. Б., Сейсекеев А. О., Сегизбаева Д. У. Кластерлік саясат аймақтық экономиканы дамытудың негізі	20
Аргинбекова Г. И. Қоғамның құқықтық сауаттылығын қалыптастыру мен арттыру	4	Махамбетов У. М. «Физика» пәні бойынша жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасының ерекшеліктері.....	22
Ахметова Ж. А., Абдыкалыкова Г. Ж. Бастауыш білім берудің жаңартылған мазмұнындағы құндылықтық-ынталандырушы астарлар	6	Медетбаев Т. С. Әл-Фарабидің өнер поэтикасы	23
Балмаханова С. З., Оспантаева А. А., Иса Ж. С. Аутизмге шалдыққан балалармен жүргізілетін ойын терапиясы	7	Насимов М. О. «Скопус» базасындағы «Саяси жарнама» түсінігінің көрсеткіштері.....	24
Dosmanbetov D. B., Janzayov M. M., Rasheva G. K. Elimizdeki fitosanitaryq jaǵdai jáne ósimdik karantınıniń quyqytyq negizderi	8	Насимов М. О. Әлеуметтік желідегі саяси жарнама	26
Дулатов Ы. Д. Причины и условия, способствующие коррупционным преступлениям	10	Прмаханова А. Х. Оқу-тәрбие процесіне шағын зерттеу жүргізу арқылы білім беру сапасын басқаруды жетілдіру	27
Жанзақов М. М. Егістік дақылдардың қысқа төзімділік селекциясы	11	Райымбекова А. Т. Қазақстанның экономикасына жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыстың ықпалы	29
Жанзақов М. М. Тұқым шаруашылығында сорт жаңарту	12	Сейткерей Ж., Файзулла Н. Заттар — азаматтық құқықтың объектісі ретінде	30
Жәрімбет А. О. Студенттердің оқу орнына бейімделуінің өзекті проблемалары	13	Шакен Ф. Қ. Ойын технологиясының педагогикалық түсініктері.....	32
Жәрімбет А. О. Білім беру мазмұнының психологиялық мәселелері	14	Шураева С. Н. Аймақ экономикасы: нәтижелер, басымдықтар және міндеттер	34
Жубауова Ж. Р. Химия пәнін оқытуда оқушылардың шығармашылық құндылықтары мен дағдыларын дамыту	15		

ҚЫЗЫЛОРДА «БОЛАШАҚ» УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ДАМУ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӨНІНДЕГІ ПРОРЕКТОРЫ, ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ БОЙЫНША PhD ДИНАР БАҚБЕРГЕНҰЛЫ ДОСМАНБЕТОВТЫҢ ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗІ

Армысыздар, «Қазіргі ғылым және инновациялар» атты бесінші Халықаралық конференцияға қатысушылар! Осыдан бес жыл бұрын университетіміздің 20 жылдығында осы конференциясының төртінші рет ұйымдастырылған шарасында кездескен болатынбыз. Бүгін бұл шараны тағы да «Молодой ученый» журналының арнайы нөмірі аясында ұйымдастырып отырмыз және символикалық тұрғыдан бұл нөміріміз өте маңызды. 2013 жылдан бері Ресейдің «Молодой ученый» журналымен байланысы шеңберінде бірнеше арнайы нөмірлер ұйымдастырып, қолдарыңызға 25 нөмірі тиіп отыр.

2020 жыл Еліміз үшін ерекше. Бұл жылы Конституция мен Қазақстан халқы Ассамблеясының 25 жылдығы, Ұлы Жеңістің 75 жылдығын атап өтеміз. Абайдың, Әл-Фарабидің мерейтойлары өтеді. Сонымен қатар, бұл жыл Қызылорда «Болашақ» университеті ұжымы үшін де ерекше. Биыл оқу орнымыздың құрылғанына 25 жыл толады. Осы уақыт ішінде көптеген жұмыстар жүргізілді. Заманауи материалдық-техникалық базаға ие университет тек облысымызға ғана емес, республика жұртшылығына да танылды. Бірнеше жылдар бұрын университет кампусының құрылысы басталып, өткен жылы жаңа оқу ғимаратына қоныс аудардық. Университет студенттеріне арналған жатақхана салынып жатыр. Алда жасалатын жоспарларымыз көп.

Ғылыми-зерттеу жұмыстарына да ерекше мән беріп келеміз. Біздің ғылыми жұмыстарымызды ілгерілету мақсатындағы жоспарларымыз жүзеге асыру үшін университет тарапынан қаржылай көмек беру жағын да қарастырып жатырмыз. Өйткені мұның барлығы біздің дамуымыз үшін өте маңызды.

Университет халықаралық ынтымақтастық бойынша үлкен жетістіктерге жетіп жатыр. Халықаралық әріптестермен бірлескен бірнеше шаралар ұйымдастырылды. Жоғарыда атап өткендей, Ресейлік «Молодой ученый» баспасымен жасалған келісім-шарт негізінде 2013 жылдан бері журналдың арнайы шығарылымдары жарық көріп келеді. Төртінші конференция ұйымдастырылғанда қолдарыңызға алтыншы нөмір тиіп еді. Бүгін жиырма бесінші нөмірін ұстап отырмыз.

Университет чехиялық «Социосфера» Ғылыми-баспа орталығымен бірлесе отырып төмендегідей Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциялар ұйымдастырып жатқандығын да айта кеткіміз келеді: «Қазіргі шарттардағы тәрбиенің мақсаттары, міндеттері және құндылықтары», «Адам мен қоғам қауіпсіздігі әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың мәселесі ретінде». Конференция жұмысына қатысушы елдер саны көбейіп, отандық ғалымдармен бірге 8 елдің зерттеушілері белсенді түрде араласуы үлкен жетістік. Біздің ұжым алдағы уақытта да ресейлік және чехиялық әріптестермен табысты жұмыс жасайтындығына сенімім мол.

Конференция жұмысы нәтижелі болатындығына сенемін.

Қызылорда қаласы, Қазақстан, 29 ақпан, 2020 ж.

Насимов Мұрат Өрленбайұлы,
саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Болашақ»
Ғылыми-зерттеу институтының директоры

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰНТЫМАҚТАСТЫҚ БАҒЫТЫНДАҒЫ АРНАЙЫ НӨМІРЛЕР

Құрметті оқырман, конференция қатысушылары!

«Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты «Болашақ» университетінің 25 жылдығы қарсаңында «Қазіргі ғылым және инновациялар» атты V Халықаралық ғылыми конференциясы аясында өзінің «Молодой ученый» журналының 25-ші арнайы шығарылымын назарларыңызға ұсынып отыр.

«Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты «Болашақ» университетіндегі халықаралық ынтымақтастық бағытындағы көптеген жұмыстардың ұйытқысы болып жүр. «Болашақ» университеті 2013, «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты 2017 жылдан бастап Қазан қаласында орналасқан «Молодой ученый» баспасымен ынтымақтастық орнатып, байланыс жасап келеді. Келісім-шарт негізінде екі тарап мүмкіндіктеріне қарай бірлескен ғылыми зерттеулер жүргізу, бірлескен семинарлар, конференциялар мен арнайы нөмірлерді шығаруды ұйымдастыру, ынтымақтастық шеңберінде ғылыми жарияланымдармен алмасу сынды жұмыстар жүргізілуде.

Баспаның «Молодой ученый» журналы осыдан 12 жыл бұрын 2008 жылы жарық көрді. Журнал «Ulrich's Periodicals Directory» халықаралық каталогтар базасына енеді және «Google Scholar» мен «elibrary.ru» Ғылыми электронды кітапхана базаларында индектеледі. Баспа аталмыш журналдан бөлек 10 журналды баспадан шығаруды қолға алып отыр. Сонымен қатар, ай сайын түрлі ғылымдар саласы бойынша Халықаралық ғылыми конференциялар материалдарын ұйымдастырады.

Жоғарыда атап өткеніміздей, «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты «Молодой ученый» журналының кезекті жиырма бесінші арнайы шығарылымын дайындап отыр. Ескеретін жәйт, арнайы нөмірге тек Қызылорда «Болашақ» университетінің профессор-оқытушылар құрамы, магистранттары және студенттерімен қатар өңірдегі мектептер мен колледж оқытушылары, еліміздегі өзге оқу орындарының қызметкерлері жарияланды. Осы уақытқа дейін жарияланған арнайы нөмірлердің көрсеткіштеріне мән берсек (Кесте 1):

Кесте 1. «Молодой ученый» журналының арнайы шығарылымдарындағы жарияланымдардың көрсеткіштері

Арнайы шығарылым мәліметі	Ғылыми мақалалар саны
2013 жыл	
№11	22
ЖАЛПЫ:	22
2014 жыл	
№1	34
№2	20
№4	29
№20	31
ЖАЛПЫ:	114

2015 жыл	
№1	59
№6	31
№7	34
№8	27
№19	25
ЖАЛПЫ:	176
2016 жыл	
№5	28
№7	14
№19	20
ЖАЛПЫ:	62
2017 жыл	
№7	34
№12	15
№20	12
ЖАЛПЫ:	61
2018 жыл	
№9	14
№18	20
№44	9
№50	9
ЖАЛПЫ:	52
2019 жыл	
№4	12
№8	11
№15	11
№18	17
ЖАЛПЫ	51
2020 жыл	
№9	25
ЖАЛПЫ 25 НӨМІРДЕ	563

«Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты халықаралық ынтымақтастық бағытында чехиялық «Социосфера» ғылыми баспасымен де тығыз байланыста. 2014 жылдан бастау алған ынтымақтастықтың 5 жылдық нәтижесінде екі халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияны тұрақты түрде ұйымдастырып келеді. Осы бес жыл ішінде конференциялар материалында 284 баяндама жарияланды. Баяндамалар 9 елдің ғалымдары, оқытушылары, студенттері, аспиранттары мен докторанттарының авторлығында жазылған: Австрия, Армения, Әзірбайжан, Беларусь, Қазақстан, Өзбекстан, Польша, Ресей, Украина. Осы жылы «Қазіргі шарттардағы тәрбиенің мақсаттары, міндеттері мен құндылықтары» және «Адам мен қоғам қауіпсіздігі әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың мәселесі ретінде» атты конференцияларды жетінші рет өткізуді жоспарлап отырмыз. Аталмыш конференциялар Қызылорда облысы бойынша саяси зерттеулер ассоциациясының филиалы, Краснодар қаласындағы Әскери байланыс академиясының филиалы және Пенза мемлекеттік технологиялық университетімен бірлесіп өткізіледі. Конференцияның ресми тілдері – қазақ, орыс, ағылшын.

Қорыта айтқанда, Халықаралық ынтымақтастық бағытындағы «Молодой ученый» журналының арнайы нөмірлерінің 25 санында 563 ғылыми мақаланың жариялануы барша ұжымды қуантатыны анық. Қазақ тілінде жазылған көптеген ғылыми мақалалардың апробациядан өткендігін және «elibrary.ru» платформасында индекстелгенін мақтанышпен айта аламыз. Айта кетерлік жәйт, Халықаралық ынтымақтастық бағытындағы аталмыш жұмыстарды 2018 жылғы Қызылорда «Болашақ» университетінің институционалдық аккредиттеуі кезінде Білім сапасын қамтамасыздандыру бойынша тәуелсіз агенттігі (БСҚТА) сарапшылары жоғары бағасын беріп, жоғары оқу орындары үшін оң тәжірибе екендігіне назарын аударды.

Шығармашылық қабілет ұғымының педагогикалық түсініктері

Айғабыл Нұргүл Зияуқызы, оқытушы

«Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты, «Болашақ» университетінің жоғары колледжі (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Шығармашылық — қоғам үшін құнды жаңа нәрсе жасауды болжайтын қабілетке қарағанда, жеке тұлға өз қабілеттерін дамыта отырып, іске асырылуы мүмкін кең ұғым. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту қазіргі білім берудің басым міндеттерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта материалдың қандай да бір көлемін жатқа білу жеткіліксіз. Сондықтан балалармен, әсіресе кіші мектеп жасындағы балалармен жұмыс істеу кезінде олардың жоғары жүйке қызметінің ерекшеліктерін ескеру және өмір сүрудің, оқытудың, тәрбиелеудің, шығармашылықтың қолайлы жағдайларын жасау керек.

В.А. Крутецкийдің пікірінше қабілет ұғымының негізі ретінде екі көрсеткіш қызмет ететінін атап өтті: қызметті меңгеру жылдамдығы мен жетістіктер сапасы. Егер ол қандай да бір қызметті жылдам және табысты игерсе, басқа адамдармен салыстырғанда тиісті икемдер мен дағдыларды оңай иеленсе, орташа деңгейден едәуір асып түсетін жетістіктерге қол жеткізеді. Педагогикалық қабілет — бұл педагог тұлғасының жеке — психологиялық қасиеттері, олар қолайлы жағдайда педагогикалық қызметті игерудің табыстылығын және орындаудың өнімділігін барынша анықтайды. Педагогикалық қабілет келесідей қызмет түрін атқарады: экспрессивті, дидактикалық, перцептивті, ғылыми-зерттеу, авторитарлық, коммуникативтік, тұлғалық, ұйымдастырушылық, конструктивтік, мажорлық, гностикалық, психомоторлық және көңіл бөлу мен шоғырлану қабілеті.

Оқытушының ұйымдастырушылық іскерлігінің құрылымына кіреді:

1. Ұйымдастырушылық қызметке бейімділік.
2. Барлығын өз энергиясымен зарядтауға ұмтылу.
3. Шығармашылық және орындаушылық бастамашылық.
4. Дербестік және өмірлік тәжірибе.
5. Өзіне және басқа адамдарға талап ету.
6. Төзімділік, табандылық және белсенділік.
7. Әрбір адамға мүмкіндік бойынша іс табу.

Педагогикалық қабілеттердегі жетекші қасиеттер: педагогикалық такт; бақылау; балаларға деген сүйіспеншілік; білім беру қажеттілігі.

Н.В. Кузьмина педагогикалық қабілеттерді оқушылардың қабілетін дамыту мен қалыптастырудың маңызды

факторы ретінде қарастырады, яғни олардың тәрбиеленушілерге және педагогтың өзіне деген екі есе қарым-қатынасы бар.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің қызметінде перцептивті қабілеттер оқушыны, оқушылар тобын, ата-аналарды танумен байланысты.

Олар келесі біліктерде көрінеді:

- оқушыны, оның даралығын түсіну;
- мінез-құлқында, іс-әрекетінде жас ерекшеліктерінің көрініс табуы;
- оқушылардың артта қалуын, оның дамуындағы бұзылушылықты байқап, олардың себептерін анықтау;
- сыныптағы оқушылардың жағымды және жағымсыз қарым-қатынасын байқап, олардың себептерін талдау;
- «қиын» оқушыны түсіну, нақты баланың «қиын жағдайдың» дамуына әлеуметтік факторлардың әсерін объективті бағалау;
- оқушылардың ата-аналарын түсіну, отбасылық шағын орталықты, отбасылық тәрбие стилін объективті бағалау
- адамның эмоционалдық жағдайын сыртқы белгілері бойынша дұрыс анықтау (мимика, қимыл, дауыс интонациясы).

Қорыта келе, шығармашылық әрекеттерді айқындауда мотивация, құндылықтар, тұлғаның жеке қасиеттері маңызды рөл атқаратынын естен шығармаған дұрыс. Кіші мектеп жасындағы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту оқушының жан-жақты дамуына жағымды ықпал етіп қана қоймай, ақыл-ой және адамгершілік қуаты оның ерік-жігерін, ойлау, елестету қабілетін, эмоциясын білдіретін интеллектуалдық іс-әрекетінде көрініс береді.

Алғыс білдіру

Зерттеу жұмысы «Болашақ» ҒЗИ жанындағы «Кіші жастағы оқушыларға білім беру» ғылыми-педагогикалық зерттеу орталығының «Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін сабақ барысында және сабақтан тыс іс-әрекет арқылы дамыту» жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржысымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. — Казань: Изд-во Казанского университета, 1996. — 567 с.
2. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. — М.: Педагогика, 1986. — 240 с.
3. Крутецкий В.А. Психология. — М.: Просвещение, 1980. — 352 с.

4. Педагогические способности // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://potencial-school.ru/sposobnosti-pedagogicheskie.html>
5. Лук А.Н. Психология творчества. — М.: Академия, 2008. — 336 с.

Тарихи білім беру мазмұнын жаңартудың заманауи ұстанымдары

Акбенбетова Гулназ Спамбетовна, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы;

Мәрсәлі Раушан Өмірбекқызы, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының филиалы Қызылорда облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты (Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы)

Технология, коммуникация және ғылым салаларындағы айтулы өзгерістер әлемдік экономикаға, соның салдары, ХХІ ғасырда табысты болу үшін оқушылар меңгеруі тиіс білімдер мен дағдыларға айтарлықтай әсер етуде. Қазақстан Республикасындағы қазіргі замандағы мемлекеттік саясатты реформалаудың маңызды бағыттарының бірі «жаңартылған» деген атау алды. Жаңарту — бір нәрседегі немесе бір нәрсенің сапалы жағымды өзгеріс, ескірген элементтерді, буындарды ауыстыру арқылы өткеннің озық үлгілерін жақсарту, бұрынғы үлгілерді қалпына келтіру дегенді білдіреді. Басқаша айтқанда, жаңарту — іргелі негіздерін сақтай отырып, ескірген бөліктерін жаңа, барынша заманауи бөліктермен ауыстыру деген сөз. Мақала Қазақстан мектептеріндегі тарихи білім мазмұнын жаңарту саласындағы заманауи ұстанымдардың талдауына арналады.

Мемлекеттің орта білім беру жүйесін дамытудағы негізгі проблемаларының ішінде, сарапшылар оқушылардың оқу үдерісіне тыңдаушы ретінде енжар қатысуын, оқушылардың әрекетінің репродуктивті деңгейін айрықша атап отыр [2]. Осылайша, аталған және басқа да көптеген факторлар Қазақстан Республикасында білім беру мазмұнын жаңарту туралы саяси шешімнің қабылдануына алып келді. «Дүниежүзі тарихы» мен «Қазақстан тарихы» курстарын оқыту 5 сыныптан басталады. Сондай-ақ, пәннің мазмұнының жаңа құрылымы енгізілуде.

Қазақстандық білім беру жүйесін ғаламдық мәселелерге бейімдеуде бүгінгі таңға дейін ауқымды ұйымдастыру және әдістемелік жұмыс жасалуда: пәндер бойынша типтік оқу бағдарламалары, ұзақ мерзімді жоспарлар, жаңатылған мазмұндағы оқулық жобалары мен нұсқаулықтары, критериалды бағалау бойынша нұсқаулықтар және т.б. әзірленді.

2016 жылы еліміздің жетекші білім беру орталықтарымен («Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы) «Дүние жүзі тарихы», «Қазақстан тарихы» және «Құқық негіздері» пәндері бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстарының оқу бағдарламалары әзірленіп, 2017 жылдан бастап пән мұғалімдері жаңартылған оқу бағдарламасы бойынша жаппай сертификатталуда.

Негізгі мектеп пәндерін оқып-үйренудегі айтарлықтай басты өзгеріс-тердің қатарына «өтпелі» тақырыптардың болуы, оқыту (құндылықтық, тұлғаға бағытталған және коммуникативті) тәсілдері, күтілетін нәтиже түріндегі оқу мақсаттары, ұзақ мерзімді жоспарлардағы тақырыптардың проблемамен берілуі, оқу бағдарламасындағы тақырыптарды құрастырудың спиральділік қағидаты, оқыту нәтижелерінің күтілетін нәтижелерін тарихи концепттер негізінде жоспарлау, саралап оқыту, материалды бағалау жүйесін ендіруді жатқызуға болады. Оқу бағдарламасы білім беру құндылықтарының және мектепті бітіру нәтижелерінің пәндердің оқу мақсаттарының өзара байланысы мен өзара әрекетіне негізделген оқыту мен тәрбиелеудің бірлігі қағидатын жүзеге асыруға бағытталған [1].

Тарих пәндерін орта мектепте оқытудағы өзгерістер неден көрінеді және олар оқушыға, сондай-ақ, еліміздегі білім сапасына қалай әсер етпек? «Дүниежүзі тарихы» мен «Қазақстан тарихы» пәндері бойынша оқу бағдарламалары жаңартудың жалпы үдерісінің құрамдас бөлігі болып табылады. Тарихи-құқықтық білім орта білімдегі тарихи білімдердің, тарихи үдерістер мен тенденцияларды түсінудің, олардың жастардың тарихи санасы мен құқықтық сауаттылығын қалыптастырудағы мүмкіндіктерінің практикалық маңыздылығымен анықталады түйінді бағыттардың бірі болып табылады.

«Дүниежүзі тарихы» мен «Қазақстан тарихы» пәндері бойынша типтік оқу бағдарламаларын сараптау нәтижесінде келесі негізгі ұстанымдар айқындалды, олар:

1. Жаңа бағдарламаның басты мазмұнды ерекшелігі — бір білім беру саласының ішіндегі пәндер арасында және түрлі білім беру салаларының арасында пәнаралық байланыстарды жүзеге асыруда «өтпелі» тақырыптардың болуы. Қазір «Қазақстан тарихы» пәнін оқып-үйренуде оқушыларда ұлт тарихы әлем тарихының және жалпыәлемдік тарихи үдерістің құрамдас бөлігі деген қалыптасады. Өтпелі тақырыптар белгілі бір үдерістерді, құбылыстарды жалпыәлемдік және ұлттық деңгейде біріктіріп зерделеуге мүмкіндік береді.

2. Педагогикалық тәсілдер. Оқу бағдарламасының жаңа құрылымында заманауи педагогикалық тәсілдер білім берудің классикалық негізі ретінде көрініс тапқан,

олардың қатарында құндылықтық-бағдарлық, әрекеттік, тұлғаға бағытталған, коммуникативті сияқты тәсілдер бар. Олар оқу мақсаттарының жүйесі мен оқу үдерісінің нәтижелерінің басымдылығын күшейту үшін қолданылады [3].

3. Оқу бағдарламасында белгіленген күтілетін нәтижелер оқу мақсаттарының жүйесі түрінде берілген. Оқу бағдарламаларының айрықша ерекшелігі — олардың пәндік білімдер, біліктер мен дағдылардың кең ауқымын қалыптастыруға бағыттылуында. Сонымен бірге оқу пәндерінің мазмұны оқу мақсаттарына байланған және оқушылардың тұлғалық сапаларын қалыптастыруға бағытталған.

Ұзақ мерзімді жоспарлардағы тақырыптар проблемалық сұрақтар түрінде белгіленген. Бұл мұғалімге оқушылардың ойлау әрекетін белсендендіруге мүмкіндік

береді. Тақырыптарды құрастырудағы бұл тәсіл оқушыларда сыни ойлау дағдыларын, проблемалық сұрақтар қою және өз бетінше талдау дағдыларын дамытуға жағдай жасайды.

Аталған бағдарламаның мәні — оқушылардың функционалды сауаттылығын, мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білу дағдыларын қалыптастыру. Сондықтан, бұл бағдарламаның негізі «өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болуға қажетті дағдыларды дарытуда үлкен жауапкершілік міндеттелді. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын күдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады.

Әдебиет:

1. «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығына толықтырулар енгізу туралы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013619/links>
2. «Дүниежүзі тарихы» және «Құқық негіздері» пәндері бойынша педагог қызмет-керлердің біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. — Астана: «НЗМ» ДББҰПШО, 2016. — 117 б.
3. «Қазақстан тарихы» және «Құқық негіздері» пәндері бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. — Астана: «НЗМ» ДББҰПШО, 2016. — 118 б.
4. Профессиональное образование. Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. — М.: НМЦ СПО. С.М. Вишнякова, 1999. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://pedtechno.ru/content/differencirovannoe—obuchenie>

Шығармашылық қабілеттерді қалыптастырудың шарттары

Алтынбекова Ұлданай Жаңабайқызы, оқытушы

«Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты, «Болашақ» университетінің жоғары колледжі (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Шығармашылықты дамыту үшін балаларға белгілі бір білім, дағды және іскерліктер анықтап алған жөн. Олар өз еркімен ересектердің көмегінсіз іс-әрекет пен еңбекті игере алмайды. Балалардың шығармашылық дамуының маңызды факторларының бірі олардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға ықпал ететін жағдайларды жасау болып табылады. Б.П. Никитин [1, 8-9 бб.] және Л. Кэрролл [2] балалардың шығармашылық қабілеттерін табысты дамытудың алты негізгі шарттарын бөліп көрсеткен. Шығармашылық қабілеттердің табысты дамуына **алғашқы қадам** — баланың ерте дене бітімінің дамуы: ерте жүзу, гимнастика, ерте жүгіру және жүру. Содан кейін ерте оқу, есеп, әр түрлі құралдар мен материалдармен ерте танысу.

Баланың шығармашылық қабілетін дамытудың **екінші маңызды шарты** — балалардың озыңқы дамуын қамта-

масыз ететін жағдай жасау болып табылады. Баланы осындай ортамен және осындай қарым-қатынас жүйесімен алдын ала қоршаған ортаға бейімдеп, осы арқылы өзінің әр түрлі шығармашылық қызметін ынталандырады және тиімді түрде дамыта алады. Мысалы, мектепке жаңа қабылданған баланың үйінде оқуға дейінгі әріптері бар текшелер сатып алуға, қабырғаға әліппені іліп қоюға және ойын кезінде балаға әріптер айтып, үйретуге болады. Бұл оқуды ерте меңгеруге көмектеседі. **Үшінші**, ең маңызды, шығармашылық қабілеттердің тиімді дамуының шарты шығармашылық процестің сипатынан туындайды, Бұл барынша көп күш жұмсауды талап етеді. Өйткені, қабілеттер табысты дамып, адам өз қызметінде өз мүмкіндіктерінің «шыңына» жеткен сайын және біртіндеп осы тәріздес түрлі шыңдарды бағындыра беретін болады. Шығармашылық қабілеттердің табысты дамуының **төртінші шарты** — ба-

лаға қызмет таңдауда, белгілі бір істерді кезектестіруде, қандай да бір іспен айналысу ұзақтығында үлкен еркіндік беру.

Бірақ балаға мұндай еркіндікті бере отырып, үлкендердің ақылына, көмегіне жүгіне отырып жұмыс істеуді көздейді. Бұл шығармашылық қабілеттердің табысты дамуының **бесінші шарты**. Мұнда ең бастысы-еркіндікке айналдырмау, тек жай ғана көмек көрсету. Өкінішке орай ата-аналар арасында балаларға «көмек көрсету» тәсілі басқаша сипатталады. Бұл балаларға зиянын тигізеді. Егер баланың өзі жасай алатынына ата-ана сенімді болса, бала үшін оның орнына бір нәрсе істеп беруге болмайды. Бала өзі ойлана алатын жағдайда ғана, шешім қабылдай білуге мүмкіндік беру керек.

Шығармашылық үшін ыңғайлы психологиялық жағдай және бос уақыттың болуы қажет, сондықтан шығармашылық қабілеттердің табысты дамуының **алтыншы шарты** — отбасы мен айналасындағы адамдардың жылы достық атмосферасы болып табылады. Ересектер баланы шығармашылық ізденістер мен жеке жаңалықтар ашу үшін қауіпсіз психологиялық ахуал тудыруы тиіс. Баланы шығармашылыққа үнемі ынталандыру, оның сәтсіздігіне мұңаймау, тіпті шынайы өмірде өзіне тән емес оғаш қылықтарына да шыдамдылықпен қарау маңызды рөл атқарады.

Бірақ шығармашылық әлеуеті жоғары баланы тәрбиелеу үшін қолайлы жағдай жасау жеткіліксіз, дегенмен кейбір батыс психологтары қазір шығармашылық бастапқыда балаға тән деп санайды және оған еркін сөйлеуге келергі келтірмеу керек деп тұжырымдайды. Егер оқытудың тиімді әдістерін таңдасаңыз, онда тіпті мектепке дейінгі балалар шығармашылықтың өзіндік ерекшелігін жоғалтпай, өзінің құрдастарына қарағанда жоғары деңгейдегі шығармалар жасай алады.

Әдебиет:

1. Никитин Б.П. Ступеньки творчества или развивающие игры. — М. Просвещение, 1990. — 160 с.
2. Кэрролл Л. История с узелками, или все не так как кажется. — М., Лекстор, 2017. — 208 с.

Қоғамның құқықтық сауаттылығын қалыптастыру мен арттыру

Аргинбекова Гулнар Ишанбековна, заң ғылымдарының кандидаты, кафедра меңгерушісі
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Құқықтық мемлекет теориясы — заңның басымдығы және әлеуметтік реттеушілік жүйесіндегі ролінің арттырылуында болып табылады. Құқықтық мәдениет және құқықтық сананың дәрежесінің төмендігі халықтың құқықтық сауаттылығы тұрғысында заңның күшінің дәрежесінің жоғарылығы қағидаларын жүзеге асыруды қамтамасыз етілудің басты маңызды жағдайы болып табылады. Азаматтардың заңға байланысты кез келген құқықтық қа-

қазір балаларға арналған үйірмелер мен студиялар, музыкалық мектептер мен өнер мектептері өте көп. Олар жайлы ата-аналардың да хабары баршылық. Алайда, тек сол үйірмелерге беріп қана қоймай, баламен жақын әрі ашық сөйлесе отырып дамыту қажет. Балалардың шығармашылығын дамыту үшін негізгі қызмет түрі болып табылатын ойын өте маңызды. Ересектер балалар ойынын бақылап қана қоймай, оның дамуын басқаруы керек, ойынға шығармашылық элементтерді қоса отырып, оны байыту керек. Ересектер балалардың қалай ойнайтынын, не ойнайтынын, олар ойнайтын ойындардың сюжеттері қаншалықты әртүрлі екенін білуі қажет.

Балалардың шығармашылық қабілеттерінің мәселесі туралы айта келе, олардың тиімді дамуы мектепке дейінгі мекемелердің тәрбиешілері тарапынан да, мектептегі мұғалімдер тарапынан да, қоршаған ортасы мен достары тарапынан да, отбасы тарапынан да бірлескен күш-жігермен ғана мүмкін екендігін атап өткім келеді. Өкінішке орай, педагогтар ата-аналар тарапынан тиісті қолдаудың жоқтығына көңіліміз көншімейді. Сондықтан, отбасында олардың табысты дамуы үшін қандай жағдай жасау қажет екендігі, отбасында шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін қандай тәсілдер мен ойындарды пайдалануға болатынына, ата-аналарға осы мәселе бойынша арнайы әдебиеттер ұсынылса, ата-аналар үшін арнайы әңгімелер мен дәрістер, тренингтер мен жиналыстар өткізілсе орынды болар еді.

Алғыс білдіру

Зерттеу жұмысы «Болашақ» ҒЗИ жанындағы «Кіші жастағы оқушыларға білім беру» ғылыми-педагогикалық зерттеу орталығының «Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін сабақ барысында және сабақтан тыс іс-әрекет арқылы дамыту» жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржысымен жарық көрді.

рым-қатынасы олардың іс әрекетінің, қарым-қатынас жасауының қайнары болып табылады. Құқықтық мәдениеттің басты көрсеткіші бұл заңды түсініп құқықты біліп ұғыну деген сөз. Халқымыздың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің дамытып жоғарылату азаматтардың Заңды сайлау, құрметтеу, жоғары қою, қастерлеу сезімдерін тәрбиелеуге бағытталған мәселелер Заң саласы органдарының ғана емес, бүткіл мемлекеттік органдардың,

барлық қызметкерлердің стратегиялық бағдарының бірі екендігі баршамаызға аян.

Құқықтық мәдениет дегеніміз бұл — қоғамның, құқықтық өмірінің сапасы, халықтың құқықтары мен бо-стандықтарына мемлекет пен қоғамның кепіл болуы. Со-нымен қатар бұл-қоғамдағы әрбір жеке тұлғаның, қоғам-дық-құқықтық қатынасқа түсуші азаматтың құқықты ұғынуы, заң мен құқықтардың қорғалуын терең түсінуі. Құқықтық мәдениет пен құқықтық сананы меңгеру қоғамдық қатынастарға құқықтық ықпалдың әсер ететін-дігін ұғынады. Тұлға мен қоғамның рухани құндылықтары адамның құқықтық сана сезімі арқылы айқындалады, олар бұл құндылықтарды өздерінің сезімдері, көзқарастарымен танымы арқылы танытады.

Құқықтық мәдениет — нақтыланған дара мемлекеттік діни, этникалық қауымдастықтың қатысушылары бел-гілеген қабылдаған және олардың іс-әрекеттерімен кү-зыреттерін реттеу үшін қолданылатын құндылықтар, құқықтық көзқарастар, наным сенімдері, сана сезімдері мен дәстүрлер қағидалары. Кез келген мемлекет аясында түрлі құқықтық мәдениеттердің болуы мүмкін, мәселен бұл жағдай көпұлтты, көпдінді қоғамдарда көрініс табады.

Біздің елімізде Қазақстан Республикасында халқымы-здың, ата-бабамыздан келе жатқан ұлттық салт-дәстүрлік құқықтық мәдениетпен қатар басқа да ұлттардың дәстүрлік құқықтық мәдениеттері қалыптастырылған.

Әлеуметтің жалпы халықтың құқықтық мәдениетін зер-делеп анықтау үшін жеке тұлғаның, оның мотивтерін мақ-сатымен формаларын қабылдауын назарға алу керек. Бұл тұста мағыналы рөл құқықтық сауаттылыққа мән беріледі. Құқықтық ақпараттану мен сауаттылықты жетілдіруді қамтитын негізгі қайнарының бірі болып отыр. Құқықтық сауаттандырудың басты қағидасына халықтың құқықты түсініп құқықтық білімінің деңгейін арттыруға деген ынта жігерлілікпен қызығушылық болып табылады.

Қазіргі таңда, еліміз заманауи сапалы әлеуетке кө-теріліп жоғары деңгейге шығарудағы құқықтық сауат-тандыру, түсіндіру шараларына, нормативті-құқықтық

шығармашылық үрдіске басым назарға алынып отыр. Құқық қорғау органдарының құзыретіне қазіргі таңда стратегиялық бағыты болып табылып отқан азаматтардың құқықтық мәдениетін дамытып, құқықтық санасының әле-уетін күшейту басты мәселелердің бірі болып табылады.

Бұл мәселе аясында құқықтық насихат жұмыстарын ауқымдандырыу, сапалық жағдайын жоғарылату іс қи-мылдарын жатқызамыз. Бұл орайда айта кететін жәйт, адам мен азаматтың Конституциялық және басқа да құқықтарын жүзеге асыруды қамтамасыз етіп, жадпы аза-маттардың құқықтық білімдері мен құқықтық мәдени эти-касын оңтайландырып құру мақсатында мемлекеттік ор-гандар мен жоғары оқу орындары бұқаралық ақпарат құралдарында сөз қозғап, түрлі іс-шаралар, конферен-циялар, ашық сабақтар, семинар-брифингтер, дөңгелек үстелдер сияқты шараларды ұйымдастырып, Әділет ми-нистрлігіне қарасты ұйымдарымен, сонымен қатар об-лыстық мемлекеттік мекемелерімен тұрақты түрде өзара іс-әрекеттер жүзеге асырылууда. Қазіргі кезде барлық жалпы халық әлеуметтік желілерді белсенді пайдала-нушылары болып табылады, халыққа кез келген ақпарат қол жетімді, кез келген азамат нормативті құқықтық ак-тілермен танысып ақпарат ала алады, жүзеге асырылып жатқан түрлі құқықтық сауаттандыру жұмыстарынан ха-бардар бола алады.

Жүзеге асырылып жатқан жаңашылдықтардың басты бағыттарының бірі құқықтық нигилизммен күрес жүргізу, құқықтық сана мен мәдениетті арттыру, халықтың ара-сында құқықтық түсіндіру іс-шаралары көлемін күшейту болып табылады.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Құқықтық мәдени-етті арттыру және мемлекеттіліктің негіз қалаушы құн-дылықтарын құрметтеуді қалыптастыру» универси-тетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Зиманов С.З. Древний мир права казахов и его истоки // Қазақтың ата заңдары. — Алматы, 2001.
2. Сапарғалиев Ғ, Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы: Оқулық. — Астана, 2007.

Бастауыш білім берудің жаңартылған мазмұнындағы құндылықтық-ынталандырушы астарлар

Ахметова Жаннат Акбаровна, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы;

Абдыкалыкова Гульмира Жагипаровна, аға оқытушы

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының филиалы Қызылорда облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты (Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы)

Міне, төртінші оқу жылы Қазақстан мектептерінің барлық мектептерінде кіші мектеп жасындағы балалар бастауыш білім берудің жаңа стандартымен оқытылууда. Білім берудің жаңартылған мазмұнының Стандарты үштілділікке даярлық, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, тіл мен әдебиетті, музыканы, көркем еңбек пәндерін кіріктіріп оқыту және ғылым әлеміне кіріспе ретінде жаңа жаратылыстану пәнін оқытуды қарастырады. Бастауыш білімнің жаңа Стандартындағы ең құндысы — бірінші сынып оқушысы бастауыш мектепті бітіргенде, біліктіліктердің еуропалық шектерінің төртінші деңгейіне сай келетін білім алып шығады, сондықтан еліміздің ғана емес, әлем университеттеріне теңдей түсе алады.

Білім беру мазмұнын жаңарту — бұл, ең алдымен, орта білім моделінің өзін, оның құрылымын, мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеу тәсілдері мен әдістерін қайта қарау, оқушылар жетістігін бағалаудың түбегейлі жаңа жүйесін ендіруді көздейді. Білім мазмұны тұлғаның үйлесімді қалыптасуы мен дамуына жайлы білім беру кеңістігін құруға бағытталған.

Білім мазмұнының нәтижесі — оқу жетістіктері өнімді сипатқа ие болады, ал шынайы оқу үдерісі болса, оқушылардың әр сабақтағы білімді «игерудегі» белсенді әрекетімен сипатталатын болады.

Жаңартылған білім мазмұнының ерекшеліктерінің бірі — оқу мақсаттарына теңестірілген құндылықтар. Оқыту мен оқу тұтастай құндылықтар идеясымен астақан. Мысалы, «Сауат ашу» оқулығында оқушыларды өзі, елі үшін намысын, Отарға деген сүйіспеншілігін қалыптастыратын тапсырмалар кеңінен берілген. Олар: еліміздің сұлу да айшықты орындарының иллюстрациялары, әйгілі тұлғалардың портреттері және т.б. «Жаратылыстану» пәнінің оқу-әдістемелік кешенінде тапсырмалар табиғат байлықтарын, адам мен адамзат өмірінің іргетасы ретінде тану, сақтау және көбейтуге бағытталған. Үйлесімді тұлғаралық және мәдениетаралық өзара әрекеттің көрінісі ретіндегі келесім және төзімділік, басқа мәдениеттерге

және көзқарастарға құрметпен қарау, айналадағылармен достасу және көмек көрсету, гуманистік мәдениетті дамыту «Әлемтану» пәнінде айқын көрінеді. Оқулықтардағы барлық иллюстрациялар айшықты, қанық, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді, балалар оларды қуана қарайды, сұрақтар қояды. Бірінші сынып оқушыларына, әсіресе денсаулық, мәдениет, отбасы, Отан сияқты құндылықтар өте жақын. Оқушылар еліміз туралы әңгімелерді қызығушылықпен қабылдайды, әр қалаға саяхат жасауды, жаңа достармен танысуды армандайды.

Білім білім мен біліктердің жүйесін анықтаумен қатар, өз әрекетінің мазмұнында өмірлік құндылықтар мен идеалдардан да тұрады. Олар тұлғаның мінез-құлқын, өмір салтын, қызметін, жалпы толымды тұлғаны қалыптастырады. Білім беру оқушыларды орнықты өмірлік бағдар болып қалатын ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға баулуды көздейді.

Бүгінгі таңда мұғалім белсендендіргішке айналуы тиіс, ол оқушылардың әрбір позициясын және оқудағы әрбір жеңісін бағыттап және қолдаумен қатар, оқуда нәтижелерге өзбетінше қол жеткізуін ынталандыруы да керек. Өзгермелі әлеуметтік және экономикалық жағдайларда өмір сүруге дайын ғана емес, оны барлық жағынан жақсартатын өмірлік ақиқатқа ықпал ете алатын тұлғаны қалыптастыру қажет.

Бастауыш мектеп түлегі қоғамда сұранысқа сай келетін мынадай сапаларға ие болуы тиіс, олар: креативтілік, ұтқырлық, әлеуметтік жауаптылық, жетілген зият, функционалды сауаттылық, коммуникатив-тілік, ана және басқа да тілдерді меңгеру, төзімділік, заманауи техника және коммуникация құралдарын қолдана білу. Өйткені, бастауыш мектепте моральдық құндылықтардың, өмірлік ұстанымдардың бастапқы негіздері қалыптасады, адамгершілік-мәнді категорияларды (жақсы мен жаман, жауаптылық, сыйластық, келісім және т.б.) айыра білуі жүреді, сондықтан мұғалім жаңартылған оқу бағдарламасының идеялары мен құндылықтарын жүзеге асыру үшін кәсіби тұрғыда даму, жетілу аса қажет.

Әдебиет:

1. 2019—2020 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін (сонымен бірге инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын) ұйымдарында ғылым негіздерін оқытудың ерекшеліктері туралы. Әдістемелік нұсқау хат. — Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2019.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. — Астана: «НЗМ» ДББҰПШО, 2017. — 39 б.
3. Merseur N. The guided construction of knowledge: talk amongst teachers. Жетекшілікпен білім алу: мұғалімдер мен оқушылар арасындағы әңгімелер. Clevedon: Multilingual matters, 1995.

4. http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2012/Philologia/3_108650.doc.ht
5. http://u-s.kz/blog/bastauysh_synypa_ltty_ndyly_negizinde_bilim_men_t_rbie_beru

Аутизмге шалдыққан балалармен жүргізілетін ойын терапиясы

Балмаханова Сандугаш Зиядиновна, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы;

Оспантаева Айнұр Ақмырзақызы, студент;

Иса Жұлдызай Сакенқызы, студент

Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Елімізде соңғы уақыттарда аутизмге шалдыққан балалардың саны күрт өскені белгілі. Ерте балалар аутизмі үш жастан байқалатын психикалық дамудың күрделі түрі. Бұл синдромның клиникалық сипаттамасы полиморфты және карама-қайшылықтар түрінде К.С. Лебединская, О.С. Никольская [1], О.С. Никольская, Е.Р. Баенская, М.М. Либлинг [2] еңбектерінде берілген.

Ерте балалар аутизмі синдромына тән ерекшеліктер:

- басқа адамдармен және заттар әлемімен қарым-қатынасқа түсе алмаушылық, әлеуметтік дамудың ерте кезеңінде байқалатын күрделі кемшілік;
- тәртіптің стереотиптілігі;
- сөйлеу тілінде кемшіліктердің ерекше түрдегі байқалуы (мутизм, эхолалия, стереотипті монологтар, сөйлеудің болмауы);
- сенсорлық жағдайларға деген сезімталдықтың сензитивтілігі [3, 218 б.].

Дегенмен ерте балалар аутизміне шалдыққан балалар интеллектуалдық жағынан дамыған болып келсе, ақыл-ой дамуы кешеуілдеген, дарынды бала болуы да мүмкін.

Аутизмге шалдыққан балалар ойыншықтарға қызығушылықсыз қарайды. Олар ойынды пайдаланбайтын, бірақ сенсорлық әсер беретін бөгде заттармен айналысуды қанағат тұтады. Бұл балалар өз беттерімен, бөлек-төніп ойнағанды ұнатады.

Ойын терапиясы — бұл «ойынмен емдеу», көмек көрсетудің жолы. Ойын терапиясы баланың көптеген сұраныстарын қанағаттандырады. Бұл баланың көңіл-күйін және танымдық қабілетін дамытуға бағытталған, медициналық, психологиялық, педагогикалық әдіс болып табылады.

Ойын терапиясының мақсаты — баланың психикалық қалпын тепе-теңдікке келтіру.

Ойын терапиясының ерекшеліктері:

- алдын ала жоспарланбайды, баланың кенеттен пайда болған көңіл-күйіне байланысты;
- психолог немесе дефектолог маманның қатысуымен жүзеге асырылады;
- тыныш ортада: үйде немесе арнайы оқу мекемесінде жүргізіледі.

Ойын терапиясының өткізілу ережелері:

- бала эмоциясы мен сезімін көрсеткенде қолдау көрсетіңіз;

— ойын баланың жас ерекшелігіне және мүмкіншілігіне сәйкес келуі керек және балаға үнемі көмек көрсетілуі қажет.

— ойын терапиясы барысында балаға оның іс-әрекеті жайында баяндау;

— бала сеніміне кірген соң, оның мінез-құлқын әлеуметтік нормаға сәйкес эмоцияны көрсетудің жаңа жолын үйрету керек;

Ойын терапиясының түрлері:

А) Дәндермен ойнау. Бұл ойынға қажетті материалдар: ұсақ көлемді, дыбыс беретін қолға ұстағанда сезілетін құралдар болуы тиіс. Бұл ойынға ыңғайлы орын — ас бөлмесі болып табылады (Мысалы: «Жаңбыр және бұршақ» ойыны, т.б.).

Ә) Мақтамен ойнау. Мақта өте жұмсақ материал болғандықтан, сенсорлық ойындарға қолдана аласыз. Мақта балаға терапиялық түрде әсер етуі мүмкін. (Мысалы: «Қар жауды», «Қар атыспақ» ойыны және т.б.).

Б) Ескі газетпен және журналмен ойнау. Ескі газетпен журнал ауаға ұшқанда ерекше дыбыс береді. Сол себепті журналдан ұшақ немесе құс жасап, оның ұшқанын бақылау балаға қызықты (Мысалы: «Құстар ұшады» ойыны).

В) Сумен ойнау. Сумен ойнау сенсорлық ойын түріне жатады. Бала суды ұстап, сұйық зат екендігін сезінеді және судың көлемін анықтай алады. (Мысалы: «Су шашу» ойыны).

Г) Жастықпен, сүлгімен және жіппен ойнау. Аутизмге шалдыққан балаларда келесідей ерекшеліктер байқалады: олар өздерін жарақаттайды, көбінесе бастарын жарақаттайды. Мұндай жағдайларда баланы ойынға тартыңыз. Баланың агрессиялық іс-әрекетін ойынға ауыстыра аласыз (Мысалы: «Кім мықты?», «Жастықпен күрес», «Бекініс» ойыны және т.б.).

Қорытындылай келе, осы аутизмге шалдыққан балаларға ойын терапиясының өзге терапиялармен салыстырғанда маңызы зор. Ойын терапиясын әр кезде және әр жерде ұйымдастыруға болады. Ол белгілі бір қомақты қаражатты, міндетті түрде белгілі бір арнайы орталыққа баруды қажеттеспейді.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік мәселелерді психо-

логиялық және дефектологиялық зерттеу орталығының «Мүмкіндігі шектеулі балалармен жүргізілетін түзету жұмыстары» университетішілік жобасы шеңберінде орын-

далып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Лебединская К.С., Никольская О.С. Диагностика раннего детского аутизма. — М.: Просвещение, 1991. — 53 с.
2. Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Аутичный ребенок. Пути помощи. — М.: Теревинф, 2015. — 289 с.
3. Төребаева К.Ж., Балтымова М.Ф. Арнайы педагогика. — Ақтөбе. 2011. — 300 б.

Elimizдегі фитосанитарлық жағдай және өсімдік карантинінің қуқықтық негіздері

Dosmanbetov Dınar Bakbergenuly, PhD, damý және ekonomıkalyq máseleler jónindegi prorektor;

Janzaqov Marat Myktybayuly, aýyl sharýashylyǵy ǵylymdarynyń kandidaty, dosent
Qyzylorda «Bolashaq» ýniversiteti (Qyzylorda qalasy, Qazaqstan Respýblikasy)

Rasheva Gúlnur Koishynqyzy, zań ǵylymdarynyń magistrı, aǵa oqytýshy
Qazaq eńbek және áleymettik qatynastar akademiasy (Almaty qalasy, Qazaqstan Respýblikasy)

QR АОК мемлекеттік инспексия комитетінің карантиндік шаралар бойынша мақсатты бағыттарда көптеген жұмыстар атқарынып арқасында карантинді маңдегі зиянкестер — шыршаның үлкен ұлпа жібери (*Dendroctonus micans*), сибирлік жібек көбедегі (*Dendrolimus sibiricus* Tschetw.), шыршаның үлкен қара муртты қоңызы (*Monochamus urussovi* Fisch.), шыршаның кishкене қара муртты қоңызы (*Mono-chamus sutor* L.), қара қарағайдың муртты қоңызы (*Monochamus galloprovincialis* Oliv.), қылқанды қара муртты қоңызы (*Monochamus saltuarius* Gell.) сияқты, Қазақстан Республикасы территориясында жоқ нysандар тизими кеңейді. Сонымен қатар, elimizдің территориясында sheктейлі тараған карантинді нysандар тизими қауын shybyny (*Myiopardalis pardalina* Big.) және jupsyz jibek көбедегі (*Lymantria dispar* L.) толықты. Zertей нәтижелері бойынша қауын shybynyның таралы ошағы

Qyzylorda oblysy bolyp tabyldy. Al jupsyz jibek shybynyның negizgi oshaǵy Aqmola және Soltústik Qazaqstan oblystary bolsa, Almaty men Shyǵys-Qazaqstan oblystarynda olardyń oshaqtary azǵana territoriany alyp jatyr [1].

Elimizдегі карантинді арам шóптер óте зиянкеstигимен ereкshelenedi. QR AShM АОК мемлекеттік инспексиясы комитетінің деректері бойынша respýblikada карантинді арам шóптердің бес түрі тиркелген: jатаған ýкеkire (*Acroptilon repens* L.) мен aramsoiaylar (*Cuscuta trifolii* Babingt. және onyń t.b. túrleri) барлық jerlerde, iaǵny oblystarda, jýsanjapyraqty oiranshóp (*Ambrosia artemisiifolia* L.) Almaty oblysynda, kópjyldyq oiranshóp (*Ambrosia psillostachya* D.C.) Batys Qazaqstan oblysynda және tikenekti alqa (*Solanum rostratum* Dun.) Jambul oblysynda taralǵan (sýret) [2].

Сýрет. Карантинді арам шóптердің Қазақстан Республикасы территориясында таралы

Qazaqstan Respýblikasynyń «Ósimdik karantini týraly» Zańyna (1999) saıkes, memlekettik karantindi fitosanitarlyq baqylaı men qadaǵalaı nysandaryna: aýyl sharıashylyǵy, sonдай-aq orman jáne ásemdik ósimdikteri, egistik jáne otyrǵyzatyn materialdar, ósimdikter jáne olardıń bólikteri (qalemsheler, jýashyqtar, túnekter, jemister), sonдай-aq karantindi nysandardy tasymaldaıshy ósimdik tektes kez kelgen basqa ónimder; ósimdik aýrýlaryn týdyratyndar — tiri sańyraıqulaqtar, virýstar, bakterialar, nematodtar, keneler men nasekomdar; nasekomdar, ósimdikter aýrýlaryn týdyratyndar kolleksialary, gerbarıuler jáne tuqym kolleksialary; karantindi nysandardy tasymaldaıshy bolatyn aýylsharıashylyq mashınalary jáne topyraq óńdeı quraldary, tasymaldaı kólikteri, ydstyń barlyq túrleri, oramdyq materialdar, ósimdik materialdarynan jasalǵan ónerkásiptik taýarlar men buymdar, topyraq monolitleri men úlgileri; ósimdik tektes ónimderdi ósiretin, daıyndatyn, jinap saqtatyn, qatadan óndetin jáne satatyn mekemeler, qojalyq nemese fermerlik, meken-jailar mańaiy men saıajailyq sharıashylyqtar territoriasy men oryndary, aýyl sharıashylyq, orman, sý qoıması jáne basqa da maqsattaǵy jerler; ishki saıda nysandary, temirjol vokzaldary, avtovokzaldar, ózen porttary, poshta operatorlarynyń óndiristik nysandary; Qazaqstan Respýblikasynyń ósimdik karantini aiasyndaǵy zańnamasyn jergilikti atqarýshy organdarmen saqtalýy jatady [3].

Ósimdikter karantininiń negizgi mindeti — Qazaqstan Respýblikasy territoriasyn shet elderden, nemese karantindi aimaqtan karantindi nysandardyń ákelini, ne bolmasa ózdiginen enýinen qorǵaı; karantindi nysandardy anyqtaı, tuzaqtaı jáne joıy, sonдай-aq olardıń Qazaqstan Respýblikasynyń buryn bolmaǵan aimaqtaryna enip ketýin aldyn alı; ósimdik karantini aiasyndaǵy Qazaqstan Respýblikasy zańnamalaryn saqtaı úshin memlekettik karantindik fitosanitarlyq baqylaı men qadaǵalaı júrgizý bolyp tabylady.

Qazaqstan Respýblikasy territoriasynda ósimdik karantini boıynsha sharalar atqarýda quzyretti mekemeler saqtatyn prinspter:

— Qazaqstan Respýblikasynyń azyq-túliklik jáne shikizattyq qaýipsizdigin jáne múlikti saqtaı maqsatynda karantindi nysandar áserinen buzylýy men joılyynan ósimdikter resýrstaryn jáne ósimdik tektes taǵamdardy qorǵaıdy oamtamasyz etý;

— ósimdik karantini aiasynda memlekettik qalyptastyrý, memlekettik karantindik fitosanitarlyq baqylaı men qadaǵalaı, ósimdik karantini aiasyndaǵy Qazaqstan Respýblikasynyń zańnamalaryn buzǵany úshin jaıapkershilik;

— ósimdik resýrstary men ósimdikti taǵamdarǵa karantindi nysandardyń múmkin áserin shynaiy, ǵylymı negizde baǵa berý jáne olardıń múmkin ziandy áserin aldyn alı;

— ósimdik karantini boıynsha sharalardy oryndaıda turǵyndardyń, jeke jáne zańdy tulǵalardyń, mekemelerdiń, memlekettik basqarý men jergilikti ózibasqarý organdarynyń belsendi qatysýy;

— ósimdik karantini tóńireginde halyqaralyq qyzmettestik (bailanys).

Ósimdik karantinın qamtamasyz etý jónindegi memlekettik mekemeler:

— ósimdik ziankesteri, aýrý qozdyrǵyshtary jáne aram shópteriniń túrlik quramyn, onyń ishinde zerthanalyq saraptamaǵa túsken úlgilerdegi karantindi nysandar men bóten týys túrlerin anyqtaıdy;

— importty egý jáne otyrǵysý materialdarynyń ziankesterimen, aýrý qozdyrǵyshtarmen jáne aram shópterimen, onyń ishinde karantindi nysandarmen jáne bógde týysty túrlermen jasyryn zalaldanýyn anyqtaıdy;

— turaqty negizde fitosanitarlyq táyekel saraptaıyn júrgizedi;

— zerthanalyq saraptamaǵa kelip túsken úlgilerde anyqталған karantindi nysandar men bógde týys túrler týraly aqparatty quziretti organǵa beredi;

— quziretti organǵa karantindi nysan tasymaldaıshy bolýy múmkin ákelinetin ónimderge qoiatyn fitosanitarlyq talaptardy daıyndaıǵa ádistemelik kómek kórsetedi;

— Qazaqstan Respýblikasy zańnamasymen qarastyryлған basqa da quziretter atqarady;

Respýblikalyq fitosanitarlyq zertteı men boljamdar ádistemelik ortalyǵy karantindi nysandardyń taralý oshaqtaryn anyqtaıdy jáne olardıń shekaralaryn belgileidi.

Karantindi nysan tasymaldaıshy bolýy múmkin ónimdi óndirýmen (ósirýmen), daıyndaımen, óńdeımen, saqtaımen, tasymaldaımen jáne satımen bailanysty memlekettik organdar, jeke jáne zańdy tulǵalar mindetine kiredi:

1. ósimdik karantini boıynsha saıkes sharalar atqarý týraly Qazaqstan Respýblikasy zańnamasy talaptary men quzyretti organnyń jazbasha tártibin saqtaı jáne oryndaı;

2. ósimdik karantini jónindegi memlekettik inspektorlar talaptary boıynsha karantindi nysan tasymaldaıshy bolýy múmkin ónim jáne karantindi nysan týraly derekterdi kórsetý;

3. egisterdi, territorialardy, karantindi nysan bolýy múmkin ónim saqталatyn qoımalardy júeli tekserip otyrýdy qamtamasyz etý, sonдай-aq karantindi nysan tasymaldaıshy bolýy múmkin ónimdi tekserýden ótkizý men saraptaıǵa usyný;

4. karantindi nysandar tabyla qalǵan jaǵdaıda dereı quziretti organdy qulaqtandyrý.

Әдебиет:

1. Справочник по карантинному фитосанитарному состоянию Республики Казахстан. — Астана, 2008. — 48 с.
2. Жанзақов М.М. Егіншілік. Қызылорда, Алматы: Тұмар-Атамұра, 2010. — 394 б.
3. Закон Республики Казахстан от 11 февраля 1999 года № 344-І О карантине растений.

Причины и условия, способствующие коррупционным преступлениям

Дулатов Ыклас Дулатович, кандидат юридических наук, старший преподаватель
Кызылординский университет «Болашак» (г. Кызылорда, Казахстан)

В ходе реализации антикоррупционной политики Республики Казахстан обществом, научными работниками, а также экспертами проводятся объективные научные исследования по вопросам противодействия коррупции. Изучение коррупционных рисков и устранение их последствий для общества является одной из приоритетных задач в ходе реализации антикоррупционной политики Республики Казахстан. Считаю, что для успешной борьбы с коррупцией прежде всего необходимо изучать коррупционные риски, причины и условия, способствующие совершению коррупционных правонарушений.

Среди причин, способствующих совершению коррупционных правонарушений можно назвать корысть, тщеславие, халатность, безответственность, бюрократию, карьеризм, властолюбие. Существенные недостатки в подборе кадров, попустительство и покровительство тоже являются одной из причин коррупционных преступлений. Нарушений норм правовых актов в подборе кадров на государственную службу в итоге приводит к текучести кадров, отсутствию профессионализма, квалификации и компетентности в исполнении своих должностных обязанностей.

Также распространенными причинами и условиями, способствующими коррупционным правонарушениям, являются отступления от установленных правил, положений, инструкций и нормативно-правовых актов, которые совершаются некоторыми должностными лицами различных сфер государственного аппарата. Например, неправильные распоряжения по оформлению документов, связанных с получением или выдачей денежных средств, приватизацией, порядку отпуска или приема товарно-материальных ценностей без договора, контракта либо без преддоговорной оплаты, нарушения правил ревизий, государственного аудита и финансового контроля, нарушения правил учета, отчетности и других норм и требований нормативно-правовых актов.

Следующей причиной коррупционных правонарушений является несоблюдение установленных сроков проведения ревизий, государственного аудита и финансового контроля и поверхностное их проведение. Причиной этого являются безответственность, небрежность, невнимательность и халатные отношения должностных лиц к своим обязанностям. Серьезным коррупционным риском является отсутствие либо нарушение правил учета, отчетности внутри организаций, учреждений и различных

предприятий, независимо от форм собственности: неправильное оформление документов, связанных с получением или выдачей денежных средств, ценностей; несвоевременное составление документов и ведение учета, отчетности; непроведение инвентаризации; несвоевременные требования ответственными работниками финансовых отделов, представления отчетов от материально-ответственных должностных лиц, работников организаций.

Несвоевременность, небрежность и запущенность учета и отчетности, а также халатность некоторых должностных лиц, должны быть пресечены, а виновные лица строго привлечены к уголовной ответственности по нормам Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Незаконные совмещения нескольких должностей на одном государственном органе, в предприятии, учреждении или организации также способствуют возникновению коррупции. К примеру, совмещение должностей начальника финансового отдела и бухгалтера, руководителя отдела и главного специалиста. В таких случаях должностные лица имеют возможность совершать различные коррупционные преступления: служебный подлог, получение взятки, присвоение и растрата чужого имущества с использованием своего служебного положения.

Кроме того, приводят к коррупционным деяниям недостатки в работе правоохранительной службы: несвоевременное возбуждение или рассмотрение уголовных, гражданских или административных дел; необъективное расследование или рассмотрение того или иного дела; неприятие мер к пресечению, устранению совершения административных и уголовных правонарушений.

Изучение и научное исследование причин и условий, способствующих коррупционным правонарушениям, проведение научной антикоррупционной экспертизы проектов нормативно-правовых актов способствует достижению успешных показателей в реализации антикоррупционной политики Республики Казахстан.

Благодарности

Научно-исследовательская работа выполнена в рамках внутривузовского проекта «Құқықтық мәдениетті арттыру және мемлекеттіліктің негіз қалаушы құндылықтарын құрметтеуді қалыптастыру» и вышла в свет с финансированием учредителя университета.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18.11.2015 года.
2. Закон Республики Казахстан «О государственной службе Республики Казахстан» от 23.11.2015 года.
3. Основы антикоррупционной культуры: учебное пособие / Под общей редакцией д.б.н., профессора Б.С. Абдралилова. — Астана: Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, 2016.

Егістік дақылдардың қысқа төзімділік селекциясы

Жанзақов Марат Мықтыбайұлы, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, доцент
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы)

Күздік дақылдар селекциясында қысқа төзімділіктің көрсеткіші бірінші дәрежеде. Бірақ та бұл бағыттағы жұмыстың күрделілігі қысқа төзімділік өсімдіктердің аязға төзімділігінен, олардың борсуға, тұншығуға, дүмпулерге, мұз қатқақтарына төзімділіктерінен құралады [1].

Ұзақ уақыттар бойына селекционерлер бидай, қарабидай және басқа да күздік дақылдар сорттарының жоғары өнімділігі мен қысқа төзімділіктерін үйлестіре алмаған болатын. Ал бұндай байланысты бұзуға белгілі бір қадам қысқа төзімділік бойынша әлемдік стандарт саналатын күздік бидайдың Альбидум 114 сортын жасаумен іске асса, қыстың қолайсыз жағдайына төзімділік селекциясы бағытындағы жақсы жетістіктердің бірі — Безостая 4 сортының шығарылуы да болды. Ол ерте пісетін қысқасабақты, татқа төзімді, бірақ қысқа төзімділігі нашар Скороспелка сортын қысқа төзімді Лютесценс 17 сортымен шағылыстырудан алынған болса, жер шарындағы күздік бидай өсірілетін аймақтардағы қысқа төзімді сорттардың барлығына жуығының ата тегі шежіресіне, осы Безостая 4 сортынан жеке сұрыптаумен алынған әйгілі Безостая 1 сорты кіретінін атап өткен жөн [2-3].

Дәнді бұршақ дақылдарынан қысқа төзімділігі өте жоғары келетін ноқаттың (ол қойбұршақ немесе сары үрмебұршақ деп те аталады) «Қазақ егіншілік және өсімдік шаруашылығы ҒЗИ» ЖШС-ның Халықаралық ИКАРДА мекемесімен бірлесіп ноқаттың сортүлгілерін шағылыстыру (FLIP 90 x 3 91347) будандық популяциясынан жекелей сұрыптаумен алған және 2007 жылы Мемтізбеге енгізген, елімізде — Алматы, Жамбыл және Түркістан облыстарында пайдалануға рұқсат етілген орташа ерте пісетін Икарда 1 сортын атауға болады. Мақсары дақылының Красноводопад селекциялық стансасы Түркістан облысы жергілікті популяциясынан көпқайтара жеке сұрыптаумен шығарған (2009 жылы Мемтізбеге енген), осы кездері Алматы облысында пайдалануға рұқсат етілген орташа пісетін Ииркас сорты суыққа және қыс жағдайына төзімді, тұқымы қыс мезгілінде де себілетіндіктен, ерте көктемде топырақ ылғалын жақсы пайдаланады [4].

Елімізде көпжылдық шөптердің бұрыннан, 30-шы жылдар ортасы мен 50-ші жылдардың басынан бастап өндіріске енгізілген, қазір де пайдалануға рұқсат етілген халықтық селекция сорттары: жоңышқаның Семиреченская местная, беде — Зыряновский местный, эспарцет — Песчаный улучшенный, бидайықтың Актюбинский ширококолосый местный мен Қарабалықский 202, қылтаңақсыз мықынның СИБНИИСХОЗ 189 сияқты қыс

жағдайларына төзімді сорттары өлкеміздің түрлі топырақ-климатында, әсіресе қысы қатаң келетін өңірлерде маңызды малазықтық дақыл ретінде өсірілуде. Сонымен қатар, бұл сорттар қыс жағдайларына төзімділік селекциясында малазықтық шөптердің жаңа заманауи сорттарын шығаруда құнды бастапқы материал қызметін де атқаруда [4].

Көпжылдық шөптердің қыс жағдайына төзімділік селекциясы соңғы кездері қомақты жетістіктерге жетуде, дәлел қазіргі таңда жоғары өнімділікті қыстың қолайсыз жағдайына төзімділікпен жақсы үйлестірген, жоңышқаның ҚР АШМ А.И.Бараев атындағы астық шаруашылығы ҒӨО 1968 жылы өндіріске енгізген, қазірде де Ақмола, Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Павлодар, Солтүстік Қазақстан облыстарында пайдалануға рұқсат етілген Кокше, Қарабалық ауылшаруашылық тәжірибелік стансасының Қарағанды, Алматы, Қостанай, Павлодар облыстарындағы Қарабалықская жемчужина, Красноводопадтық селекция тәжірибе стансасының Түркістан облысындағы Красноводопадская скороспелая сорттары; беденің шетелдік селекцияның Алматы және Шығыс Қазақстан облыстарындағы Тайфун, сондай-ақ отандық селекция — Шығыс Қазақстан АШҒЗИ-дың Шығыс Қазақстан облысындағы Атамекен сорттары; эспарцеттің «ҚазЕжӨШ ҒЗИ» ЖШС-ның Алматы және Павлодар облыстарындағы — Шабындық, ҚР АШМ А.И.Бараев атындағы АШҒӨО-ның Павлодар облысындағы Шортандинский 83 сорттары; еркекшөптің ҚР АШМ А.И.Бараев атындағы астық шаруашылығы ҒӨО Ақмола мен Солтүстік Қазақстан облыстарына пайдалануға рұқсат етілген Батыр сорты Қазақстанның көпжылдық шөптермен айналысатын барлық өңірлерінде өсірілуде. Бұл көпжылдық малазық шөптер сорттарын шығаруда БӨШИ коллекциясындағы үлгілер, халықтық селекциялық, жергілікті және селекциялық алыс-жақын шетелдік сорттар мен үлгілер бастапқы материал ретінде шағылыстыруларға қатыстырылды.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Агробиотехнологиялық ғылыми-зерттеу лабораториясының «Қазақстандық Арал өңірінің тұзданған топырақтарына бейімделген егістік дақылдардың жоғары сапалы және интенсивті типті сорттарын шығару, біріншілік тұқым шаруашылығын ұйымдастыру және бәсекеге қабілетті отандық сорттарды көбейту» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Тарануха Г.И. Селекция на зимостойкость и холодостойкость / Селекция и семеноводство. — Москва, 2012. №5.
2. Гуляев Г.В., Гужов Ю.Л. Селекция и семеноводство полевых культур. — М.: Агропромиздат, 1987. — 447 с.
3. Жанзақов М.М. Егістік дақылдар селекциясы. — Астана: Фолиант, 2015. — 416 б.
4. Сборник сортов и гибридов сельскохозяйственных культур, используемых в Республике Казахстан. — Астана, 2017. — 125 с.

Тұқым шаруашылығында сорт жаңарту

Жанзақов Марат Мықтыбайұлы, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, доцент
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы)

Ауыл шаруашылығы дақылдарынан жоғары өнімдер алууды қамтамасыз ететін шаралар кешенінде маңызды рөлді тұқым шаруашылығы ойнайды. Тұқым шаруашылығы сорттық тұқымдардың таза сорттылығын, биологиялық және де өнімділік сапасын сақтай, жаппай көбейтетін ауыл шаруашылығы өндірісінің арнайы саласы. Ол өзара тығыз байланысты екі міндетті шешеді. Бірінші өндіріске енгізілетін жаңа сорттардың жоғары сапалы сорттық тұқымдарын пайдалану аймағын құрайтын облыс немесе бірнеше облыстар шаруашылықтарының қажеттілігін анықтайтын көлемге дейін көбейтеді. Бірақ сорттар жаппай көбейту мен өндіріс жағдайында ұзақ өсу процесінде нашарлайды, яғни олардың өнімдері мен өнімдерінің сапасы төмендейді. Сондықтан тұқым шаруашылығының екінші міндеті өндірісте өсірілетін, яғни пайдаланылатын барлық сорттар тұқымдарының сорттық және өнімділік сапасын сақтау болып табылады.

Әдетте, тұқым шаруашылығында міндеттеріне сәйкес екі процесс іске асырылады: сорт ауыстыру және сорт жаңарту. Біріншіде мемлекеттік сортсынақ нәтижелері негізінде ескі сорттарды жаңа, өнімдірек немесе өнімінің сапасы жақсы сорттармен өндірісте ауыстыру болса, екіншіде, яғни сорт жаңартуда сорттық және биологиялық сапасы нашарлаған сорттардың тұқымдарын, сол сорттардың жақсы тұқымдарымен ауыстыру.

Ғылыми-зерттеу мекемелерінің көптеген тәжірибелері мен алдыңғы қатарлы шаруашылықтар тәжірибелері ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі агротехника деңгейімен, сорттарды дұрыс таңдаумен, сондай-ақ себілетін тұқым сапасымен де байланысты екендігін дәлелдеген [1-4].

Егіске сорттық тұқым пайдалану өнімді арттырудың міндетті шарты және егіншілік мәдениетінің маңызды көрсеткіштерінің бірі. Өнгіштігі I-класты егістік стандартқа сәйкес жоғары репродукциялы, аурулармен злалданбаған және зиянкестермен зақымданбаған тазасортты тұқыммен егу экономикалық тиімді. Жақсы ұйымдастырылған тұқым шаруашылығында дақылдар өнімділігі кем дегенде 20%-ға артады.

Сорт өндіру мен көбейту процестерін және тұқымның жаңғыртудан сорттық тазалығы өзгертіндігін білмей тұқым шаруашылығын дұрыс жүргізу мүмкін емес. Сондықтан сорт жаңартуды екі принципті басшылыққа ала жүргізу қажет:

1) тұқымдық егістер апробациясының деректерін негіздей, қажеттілікті шама бойынша;

2) кезеңмен, тұқымдық немесе тауарлық егістерде өсірілген тұқым сапасына қарамай, алдын ала белгіленген мерзімдерде.

Қазіргі кезде әр облыста сорт жаңартуды әртүрлі мерзімде жүргізеді. Олар жиі қайта қаралады және өзгертіледі. Өте жиі элита мен I-репродукция тұқымдары 4-5 жылда бір рет жаңартылады, кейде жеке дақылдар бойынша 2-3 жылда. Бірқатар облыстарда тұқымдық егістің 1/4-1/5 көлеміне жыл сайын немесе белгілі бір жыл шамасында сорт жаңарту жүргізіледі [1].

Көптеген ғылыми-зерттеу мекемелері сорт жаңартудың сан алуан түрлі кезеңділігін ұсынады, көп жағдайда элиталық тұқымның шаруашылықтарда көбейтуде әр келесі репродукциядан кейін өнімділік қасиеттерінің көптеп жоғалуынан тез азғындайтынына негізделеді, сондай-ақ оларды қандай да бір мөлшерде өндіру мүмкіндігін ескереді. Бұл мәселені шешудің басқа да жолдары болады, мысалы, сорт жаңартуды егістердің тек басқа сорттармен және дақылдармен ластануында, немесе аурулармен залалдануында және апробациялаудағы егістің жарамсыздануында жүргізу қажет. Онда да тұқымның ластануы және аурулармен залалдануы түрлі шаруашылықтарда бірдей болмайтынын ескеру керек.

Тұқымды репродукциялау жылдары мөлшері өзінше оның өнімділік

сапасын анықтамайды және белгіленген кезеңнен ерте сортжаңарту жүргізуге негіз бола алмайды.

Апробация деректері бойынша сортжаңарту жүргізгенде элиталық тұқымдар шаруашылықтарға кезеңмен емес, оларға қажеттілік шамасы бойынша сатылады. Сатылмай қалған элиталық тұқымдар мен I-репродукция тұқымдары сақтық және өтпелі қорлар, мемлекеттік ре-

сурстар жасауға пайдаланылуы тиіс. Бұл тым көпсорттылық пен бірқатар облыстардағы құрғақшылықта немесе күздіктер өліп қалуы жағдайында көп жерлерге пайдалануға рұқсат етілмеген сорттар егуден құтқарады.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Агробиотехнологиялық ғылы-

ми-зерттеу лабораториясының «Қазақстандық Арал өңірінің тұзданған топырақтарына бейімделген егістік дақылдардың жоғары сапалы және интенсивті типті сорттарын шығару, біріншілік тұқым шаруашылығын ұйымдастыру және бәсекеге қабілетті отандық сорттарды көбейту» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Гуляев Г.В., Гужов Ю.Л. Селекция и семеноводство полевых культур. — М.: Агропромиздат, 1987. — 447 с.
2. Величко Е.Б., Шумаков Б.Б. Технология получения высоких урожаев риса. — М.: Колос, 1984. — 85 с.
3. Шевелуха В.С. Интенсивные технологии возделывания сельскохозяйственных культур. — М.: Знание, 1986. — 64 с.
4. Жанзақов М. Егістік дақылдар селекциясы. — Астана: Фолиант, 2015. — 416 б.

Студенттердің оқу орнына бейімделуінің өзекті проблемалары

Жәрімбет Айдана Оңғарбекқызы, оқытушы

«Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты, «Болашақ» университетінің жоғары колледжі (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

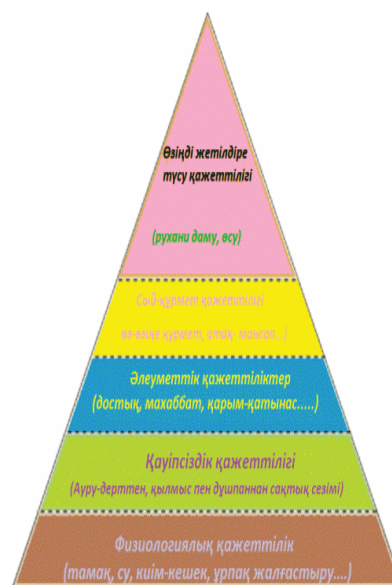
Бейімделу — жеке тұлғаның әлеуметтік ортаның талаптарына және шарттарына икемделуі. Ал, студент — қоғамның мықты интеллектуалдық әлеуеті. Қазіргі заман талабы білімді, білікті, бәсекеге қабілетті және өз мүмкіндіктерін қолдана алатын тұлға болу. Тұлға болуға бағыт бағдар беру және қалыптастыру білім ошақтарындағы педагогтар мен психологтардың негізгі міндеті.

Бейімделуді зерттеу Ж. Пиажениң, И.П. Павловтың, И.М. Сеченовтың, Ч. Дарвиннің еңбектерінде кездеседі. Мәселені тек психологтарды ғана емес педагогтар мен әлеуметтанушыларды да бейжай қалдырмады. Педагогика саласында В.Л. Бозджиевтің, В.М. Дугинцтің, Л.А. Носовтың, В.В. Лагереvтің еңбектерінен, әлеуметтік тұрғыдан Ф.Б. Березин, О.С. Гребенюк, В.В. Снявский еңбектерінен көруге болады.

Оқу орнындағы оқудың басталуының өзінде ақ, көптеген студенттердің тез шаршайтындығы, үрейліліктің жоғары деңгейі байқалады. Бұған себептер жоқ емес.

Біріншіден, студенттердің мамандық таңдауда қателесуі. Бұл мәселені шешу үшін мектептегі психологиялық қызмет деңгейін және сапасын көтеру тиіс. Яғни, тек қағаз жүзінде емес практикалық тұрғыдан балаға өз мүмкіндіктерін қолдануға және шешім қабылдауға бағдар беру керек.

Менталитеттің әсері ме, әлде әлеуметтік статустардың маңыздылығы ма жас ұрпағымызды болашағы үшін емес жеке әлеуметтік репутациясы үшін өмір сүретіндей. Бір сөзбен айтқанда, студенттер өзіне не керек екендігін түсіне алмай жатады. Студенттерге бұл мәселені шешу үшін американдық психологы А.Х. Маслоудың «Қажеттілік пирамидасы» ұсынсақ болады.

Сурет 1. А.Х. Маслоудың «Қажеттілік пирамидасы»

Бұл теория адамның психологиялық дамуы мен өсу сатыларын айқындайды. Маслоудың түсіндіруі бойынша, әрбір саты келесі сатыға көтерілу үшін, алдыңғы саты толық орындалуы және толық қанағаттануы қажет.

Бірінші курс студенттеріне оқу-тәрбие процесі барысында «Мамандығың өзіңе ұнайма?», «Мамандықты таңдауға кім ықпал етті?» деген секілді сұрақтар қойылады. Көптеген студенттер «Грант болғасын түстім» немесе «Ата-анамның ықпалымен» деп жауап беріп жатады. Осы тұрғыда студенттер өзі қаламаған мамандықта оқуы

әлеуметтік статусына сай ортасына бейімделу кезінде кедергі келтіретіні анық. Ал бейімделе алмау эмоционалдық дағдарысқа әкеп соқтыруы әбден мүмкін.

Екіншіден, студенттің оқу процесіне икемделе алмауы. Маман даярлайтын оқу орындарының оқу бағдарламасы мектеп бағдарламасынан өзгеше және күрделірек. Ақпараттың күрделілігі, көптігі студенттің танымдық үрдісіне өз ықпалын тигізбей қоймайды. Сол себепті, бірінші курс студенттері болашақ мамандығына ғана байланысты пәндерді оқығысы келеді.

Оқу формаларының тиімділігін арттыру мақсатында интербелсенді әдістерді оқу процессінде қолдануға болады.

Үшіншіден, студенттердің оқытушылар мен оқу орынының әкімшілігімен қарым-қатынасы бейімделу процесіне өз ықпалын тигізеді.

Адамдардың әрқайсысының белгілі бір позицияны ұсынып, өзара қарым-қатынастың бірлігі-трансакция деп аталады. Американың психиатр Э. Берн адамның

Әдебиет:

1. Сейталиев Қ. Жалпы психология. — Алматы: Білім, 2012. — 360 б.
2. Психологические науки: теория и практика: материалы IV Международной научной конференции, Москва, ноябрь, 2015 г. — М.: Буки-Веди, 2015. — 50 с.

Білім беру мазмұнының психологиялық мәселелері

Жәрімбет Айдана Оңғарбекқызы, оқытушы

«Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты, «Болашақ» университетінің жоғары колледжі (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Білім беру мазмұнында объективті түрде, оның барлық түрлері мен процестерінде, ғылыми психологияның толық қатысуын талап ететін көптеген өзекті мәселелер, міндеттер мен проблемалар бар. Тақырыптың өзектілігі қазіргі әлеуметтік жүйеде болып жатқан өзгерістер барған сайын жаһандық маңызға ие болуында. Әлеуметтік жүйенің маңызды бөлігі болып табылатын білім өзгеріссіз болмайды.

Білім берудің психологиялық проблемаларының ішінде оқыту мен психикалық процесстердің дамуы тығыз байланысқан өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл мәселені шешу үшін педагогика мен психологияда әр түрлі әдістер бар. Оқыту — білім мен дағдыны, шығармашылықты, дүниетанымды және өзіндік көзқарасты өзгертуге бағытталған педагогикалық үрдіс. Психикалық үрдістер көмегімен қоршаған ортаны тану, білім мен дағдыны және оқыту мен іс-әрекетті меңгереді. Оқу процесінде интербелсенді әдістерді қолдану ең тиімді шешім болып табылады. Интербелсенді әдістер — білім алушыларға сыну тұрғыдан ойлауға, ақпараттық технологияларды пайдалануға, таланты және дарынды балаларды оқытуға, жас ерекшелігіне сәйкес білім беру және лидерлік қабілетті қалыптастыруға көмектеседі.

өмірлік позицияларға қатысты трансактілі анализ теориясын жасаған. Трансактілі анализ — тұлғалық және топтық өсудің психотерапиялық әдісі. Берннің теориясы тұлға құрылымын талдап, тұлғалық өзгерістерге бағытталған. Бірақ жеке адамды түсіну мәселесін қарастырмайды.

Қорыта айтқанда, студенттерді әлеуметтік топ ретінде қарастырып, танымдық үдерісінің ерекшеліктерін ескере отырып, оқу-тәрбие үдерісіне бейімдеу білім сапасын арттыруда үлкен маңызға ие.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы әлеуметтік мәселелерді психологиялық және дефектологиялық зерттеу орталығының «ЖОО-дағы білім беру және тәрбие жұмыстарының психологиялық мәселелері» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

«**Шаттық шеңбері**» әдісі — сабақ басталар алдында қолданылатын әдіс. Әдіс білім алушылар арасында сабақ алдында жағымды қарым-қатынас тудырудың тапсырмалары кұралы.

«**Кластер әдісі**» — білім алушыларды топқа бөліп, идеялар мен ақпараттар жинақталып, талқыланады. Бұл әдіс арқылы білім алушылардың зейіні шоғырланып, білім және идея алмасып және өз ойын анық әрі нақты жеткізуге дағдыланады.

«**INSERT**» әдісі — берілген материалмен танысып, түртіп алу әдісі болып табылады. «Білемін, жаңалық, білмеймін, білгім келеді» кесте жүйесі бойынша материал жинақталып, сараланып және бағаланады. Бұл әдіс білім алушылардың зейінінің шоғырлануының, есте сақтау қабілетінің, ойлауын, қиялының дамуына, өз-өзіне сыни тұрғыдан қарауға, бағалауға ықпалы зор.

«**SWOT-талдау**» әдісі — сабақты қорытындылау кезеңінде және кері байланыс түрінде қолданылады. Берілген мәселені ойлауға, талдауға және салыстыруға негізделген.

«**Кейс-стади**» әдісі — білім алушыларға жағдаят беріледі, мәселеге талдау жасалып және өз ойларын ортаға салады. Білім алушылардың есте сақтау қабілеті және өзіндік ой пікірін қалыптасуына ықпал етеді.

Білім беру процессінің тиімділігін арттыру үшін **Бенджамин Блум таксономиясын** қолдануға болады. Таксономия сын тұрғысынан ойлаудың және ойлау дағдыларының иерархиялық моделі. **Таксономия** — 6 белгілі бір

құрылымдағы бірізділігін, реттілігін құрастыру мақсатында берілген нысандарды нақты бір өлшемдер мен қағидалар бойынша қадамдарға жіктеледі.

1	Білім	Тізім жасау, көрсету, әңгімелеу, атау
2	Түсіну	Айтып беру, түсіндіру, белгілерін анықтау, басқаша жеткізу
3	Қолдану	Қолдану, иллюстрациялау, шешу
4	Талдау	Талдау, тексеру, эксперимент жүргізу, ұйымдастыру, салыстыру, айырмашылығын табу
5	Жинақтау	Қорытынды жасау, әзірлеу, жасау, дизайн ойластыру, жоспар құру
6	Бағалау	Аргументтер келтіру, өз көзқарасын қорғау

Кесте 1. **Б. Блум таксономиясының 6 қадамы**

Қорыта айтқанда, педагогика және психология ғылымдары бір-бірімен тығыз байланысты. Аталған мәселе екі ғылымда да тұлғаның танымдық үрдістеріне әсер ете отырып, арнайы әдіс тәсілдерді тиімді қолдану арқылы шешіледі.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы әлеуметтік мәселелерді психоло-

гиялық және дефектологиялық зерттеу орталығының «ЖОО-дағы білім беру және тәрбие жұмыстарының психологиялық мәселелері» университетшілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Бап-Баба С.Б. Жалпы психология (жантану негіздері). Жоғары оқу орындары студенттеріне арналған дәрісбаяндар жинағы. А.М. Құдиярова басшылығымен. — Алматы, Заң әдебиеті. — 2009. — 268 б.
2. Сейталиев Қ. Жалпы психология. — Алматы: Білім, 2012. — 360 б.
3. Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарына қолдану. — Алматы, 2009. — 263 б.

Химия пәнін оқытуда оқушылардың шығармашылық құндылықтары мен дағдыларын дамыту

Жубауова Жанар Рзабекқызы, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының филиалы Қызылорда облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты (Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы)

Білім беру мазмұнын жаңарту аясында оқыту шығармашылық құндылық пен дағдыны дамытуға, оқу үрдісін даралауда оқушыны жеке тұлға ретінде жетілдіруге, оқушының өзіндік іс әрекетін қалыптастыруға, пәндердің бір-бірімен байланысын күшейтуге ықпалы зор. Яғни, оқушыны шығармашылық интеллектуалдық еңбекке дайындау. Химиялық білім жалпы орта білім берудің аса маңызды әрі үлкен саласы. Пәнді оқытуда негізгі міндеттерді ескеру керек, олар: оқушыларға жаратылыстану пәнінің ғылыми дүниетанымы мен қоршаған ортаның ғылыми бейнесін қалыптастыру; қоршаған ортада жүріп жатқан құбылыстарды химиялық таным-түсініктер арқылы ойлай білуге үйрету және химиялық тілді дамыту; химиялық білім-біліктерді және химия ғылымының жетістіктерін күнделікті өмірде пайдалануды насихаттау.

Аталған тәсілдердің тиімділігі көптеген факторларға байланысты. Соның ішіндегі маңыздысы — оқушының мүмкіндігі мен қызығушылығы.

Сабақ барысында оқушының іс-әрекетін сипаттайтын кезеңдер: *бағытталған-мотивациялық кезең*. Белгілі бір жағдайға байланысты мақсат және оған жету жолдары. (Біз қандай жағдайда тұрмыз? Оны орындау үшін не істейміз? Оны қалай жасаймыз?); *орындаушылық* — *операциялық кезең*. Бұл кезең мақсатқа жету кезеңі болып табылады. Жоспарды орындау, модельдеу; *бағалау-рефлексивті кезең*. Мақсат орындалды ма? Қалай орындадым?

Оқытудың шығармашылық негізін арттыруда стандарт деңгейінде оқу бағдарламасындағы оқу материалының мазмұнын меңгертуде міндетті деңгейден мүмкіндік деңгейге жеткізу. Яғни, саралап оқыту жүзеге асады, осыған

орай әр оқушының танымдық қажеттілігі ескеріледі. Білім деңгейлері жылжымалы және ауыспалы (А — төмен, В — орташа, С — жоғары) болады, себебі оқушы үнемі жетіліп

отырады. Үштік деңгей мүмкіндігінше сыныптағы барлық оқушыларды қамтиды [3].

Білім игеру деңгейлері	Оқушыларға қойылатын талаптар
<i>Бірінші деңгей.</i> Қайта жаңғырту және есте сақтау. Оқу материалының мазмұнын қайталап айту	Көрсете білу, анықтай білу, атай білу, анықтама беру.
<i>Екінші деңгей.</i> Үлгі бойынша білімді таныс жағдаяттарда қолдану. Ережеге сәйкес жұмыс жүргізу.	Өлшеу, түсіндіру, дайын сызба бойынша құрастыру, сипаттау, салыстыру, ережені сақтау.
<i>Үшінші деңгей.</i> Білімді белгісіз жағдаяттарда қолдану. Шығармашылық жұмыс.	Проблемалық сұраққа жауап беру, өз ойын білдіру, негізгі себептерін айқындай білу, ақпаратты талдау және керекті ақпаратты таба білу.

Жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын қалыптастыру және оларды қолдану оқу бағдарламасының өзекті аспектісі болып табылады. Осы ойлау дағдыларын қалыптастырудың маңызды тәсілдерінің бірі — дәлелдеу. Дәлелдеу кез келген пікірталас бастау, жүргізу және оны бағамдау үшін маңызды, әсіресе химия пәнін оқытуда оның маңызы өте зор, себебі онда берілген мәселенің бір шешімі болғанымен, тапсырманы әр түрлі құралдар мен тәсілдер арқылы орындауға болады [1].

Оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытатын стратегиялар: оқушының атқарған жұмыстарына мадақтау, ынталандыру жасау; тәуекелге баруға, қателесуге мүмкіндік жасау; проблеманы табуға, анықтауға бағытталған алгоритм жасау; идеяларын ұсына білуге үйрету; шығармашылық ойлауларын дамытуға бағытталған тапсырмалар мен сұрақтар жүйесін жасау; белгісіздікті анықтауға шыдамдылықтарын дамыту, қолдау.

Сабақ барысында берілетін оқушыларға шығармашылық сұрақтарды құрастыруда ескеретін мәселелер: сұрақтар мазмұны ғылыми, проблемалық және қызықты болуы; танымдық және тәжірибелік тұрғысында құнды болуы; химиялық заттардың қасиеттері, құрылымы, құрамы арасындағы генетикалық байланысты жүзеге асыратын болуы; пәнішілік және пәнаралық байланыс негізінде болуы керек.

Мысалы: *Неліктен былғары аяқ қимді ыстық жерге қоюға болмайды? Неге құстың ұясын пластмассадан салуға болмайды? Неліктен аздадағы глюкозаның жеткіліксіз мөлшері мидың әлсіреуіне, ба-*

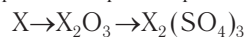
стың айналуына әсер етеді? Неліктен дельфиндердің сүтінің майлылығы жоғары (40%)?

Оқытудың нәтижелерін бақылау — оқу үрдісінің құрамдас бөлігі. Оқушы оқу үрдісінің субъекті болуы үшін білімді бағалауды және бақылауды үш деңгейде жүргізген жөн. Өзіндік жұмыстың үш деңгейлік нұсқасы (Қышқылдырдың химиялық қасиеттері) ұсынылып отыр. I-нұсқада стандартты емес шығармашылық тапсырмалар, II-нұсқада стандартты тапсырмалар, III нұсқада репродуктивті тапсырмалар қарастырылған [2].

I-нұсқа

Магний хлоридінің бірнеше алыну жолдарын ұсыныңдар. Реакция теңдеулерін жазыңдар.

X элементін анықтаңдар және химиялық айналуларды жүзеге асыратын реакция теңдеулерін жазыңдар:

II-нұсқа

Іс жүзінде жүретін реакция теңдеулерін жазыңдар:

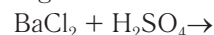
Азот қышқылы + барий гидроксиді

Күкірт(IV) оксиді + тұз қышқылы

Сынап + фосфор қышқылы

III-нұсқа

Химиялық реакция теңдеулерін аяқтаңыз:

Бақылау жүйесінің негізгі субъектісі — оқушы тұлғасы. Оқушының жеке — тақырыптық оқу қызметіндегі іс-әрекетінің бағалау және бақылау кестесін жасауға болады.

Р/с	Оқушының аты-жөні	Тапсырмалар	Қорытынды	Жеке ескертпелер

Арнайы жасалған параметрлер бойынша оқушы өзінің белгілі бір тақырып көлеміндегі білім, білік, икем, дағдыларын бағалап, мұғалімнің берген кері байланысы не-

гізінде өз жұмысына түзетулер мен толықтылулар жасауды үйренеді. Осындай жұмыс оқушының даму динамикасын көруге мүмкіндік береді.

Әдебиет:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық: «Химия» және «Жаратылыстану» пәндері бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. — «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ ПШО, 2016.
2. Аликберова Л.Ю., Степин Б.Д. Занимательные задания и эффектные опыты по химии. — М. Дрофа, 2002.

«Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығы» пәні бойынша практикалық сабақтарды өткізуде әр түрлі әдістерді қолдану мәселелері

Жусупбекова Мадина Койшибаевна, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

ҚР Азаматтық құқығы құқық салалары ішіндегі ең күрделі және қарапайым өмірде көп кездесетін саланың бірі. Сондықтан, Азаматтық құқықтың негізгі қағидасы — білім алушы өз еңбегімен, өзі білім алуға тырысуы қажет, ал оқытушының ролі — осы білімдерді алуға көмек көрсету болып табылады. Бұл жерде бастысы пәнді меңгеруді және білуді қажет етеді. Осы тұрғыда айта кету керек білім алу үшін кітапты және заңды жаттау емес, шығармашылық қасиеттері бар өз бетінше шешім шығаралатын және қиын өмірлік мәселелерді шешуде әр түрлі жолдарын табалатын заңгерлерді дайындауды көздеуіміз керек. Сол себептен практикалық сабақтарға ерекше мән беру керек. Практикалық сабақтар лекция және білім алушылардың өзіндік жұмыстарың жүргізумен тығыз байланыста бола тұра, оқу сабақтарының маңызды және нәтижелі нысаны болып табылады. Практикалық сабақтар білім алушылардың заңдармен, әдебиеттермен, сот практикасының құжаттарымен жұмыс жасау дағдыларың дамытуға бағытталған. Практикалық сабақтардың мақсаты — лекцияда алған білімдерін тереңдету, ұлғайту және бекіту, сонымен қатар, кәсіби қызмет дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Қазіргі таңда практикалық сабақ өткізуде интерактивтік әдістер көп қолданылады. Олардың ішінде дөңгелек үстел, миға шабуыл әдісі, іскерлік және рольдік ойындар т.б. Интерактивтік оқытуды диалогтық оқыту деп белгілеуге болады, өйткені онда оқытушымен студенттер арасында ғана өзара әрекет ету жүрмейді, студенттер арасында да өзара байланыс жүргізіледі. Интерактивтік оқытудың мақсаты — оқытуға қолайлы жағдай жасау, себебі студент өз интеллектуалдық қабілетін білдіру қажет етеді; диалогтық қарымқатынастарды дамыту және ұйымдастыру, себебі бұл бірігіп, ортақ міндетті шешуге апарады; сыни ойлауға үйретеді; дискуссияда қатысудың дағдыларын қалыптастырады [1]. Сонымен қатар, интерактивтік оқытудың мәні бойынша білім алу процессіне барлық студенттердің қатысуы қамтылады, әр студент жеке үлес қосады сабаққа, білімдері мен ойларымен бөліседі.

ҚР Азаматтық құқығы пәні бойынша практикалық сабақтарды өткізу барысында көптеген әдістер қолдануға болады. Енді солардың кейбіреулеріне тоқталатын болсақ, практикалық сабақтарының бірі — ситуация, есептер шығару болып табылады. Есептердің негізін қаралған сот істері құрайды. Есеп шығару білім алушыға заңгердің тәжірибелік қызметіне едауір жақындауды көздейді.

«Миға шабуыл» — көп кездесетін әдіс. Мақсаты — мәселені шешуде традициялық емес жолдарды табу бойынша ұжымдық ой қызметін ұйымдастыру болып табылады. Миға шабуыл әдісін қолдану білім алушылардың шығармашылық белсенділігін арттырады, теориялық

білімдерін тәжірибемен ұштастырады, білім алушыларды өзекті мәселені шешуге бағыттайды, өмірлік және кәсіби дағдыларды қалыптастырады, топпен жұмыс жасауға және өзара байланыс жасауға үйретеді. Бұл әдісті қолдану үшін оқытушы алдымен тақырыпты және сабақ нысаның тандау, шешетін проблеманы анықтау және міндеттерін белгілеу қажет. Білім алушылар нақты нені шешу керек екенің білулері керек. Олар қандай проблеманы шешетіні туралы анық білулері қажет.

Содан соң оқытушы ұжымдық жұмыстың шарттарымен таныстырады. Проблема білім алушылардың теориялық және практикалық қызығушылықтарын арттыру керек және проблеманың шешу жолдары бірнеше болуын талап етеді. Топ екіге бөлінеді:

- генераторлар;
- ойдың саралаушылары (аналитики идея).

Генераторлар дегендер белсенді ойлары бар, қиялдай алатын және стандартты емес ойларды ортаға ұсына алатын, шығармашылық қабілеттері бар студенттер. Олар қысқа уақытта проблеманың бірнеше нұсқасын ұсынады және келесі ережелерді сақтайды: бір бірін қайталамайды, проблеманы жан жақты қарастырады, сынға тыйым салынады.

Эксперттік топ құрылады және олар ұсынылған ойларды сараптап үздіктерін тандайды. Әр бір эксперт-сараптаушы 3 дауысқа ие, оларды ең үздік үш ойға береді. Ең көп дауыс жинаған идея проблеманың шешімі болып табылады. Содан соң ойлардың авторлары өз ойларын негіздеп қорғайды [2]. Мысалы, келесі проблемалық ситуацияларды ұсынуға болады:

- азаматтық құқықтық қатынастардың пайда болуындағы мәміле мен басқа заңды фактілердің ара қатынасы;
- мәміленің элементтері ретіндегі ерік пен ерік білдіру;
- жарамсыз мәмілелер.

Бірінші кезеңінде мысалы, талқылау үшін «жарамсыз мәмілелер» деген проблема айтылады. Қатысушылар нақтыланған өз ойларын айтады, жүргізуші сын айтпай барлық ойларды жазып алады тақтада болсын, плакатта болсын.

Екінші кезеңінде әр түрлі дискуссияның нысаны қолданылып, айтылған ойлар талқыланады.

Үшінші кезеңінде топтар презентация жасайды.

Келесі әдіс — рольдік ойындар. Мысалы, «Рента шартын жасасу» тақырыбы бойынша өткізуге болады. Бұл рольдік ойынның негізгі мақсатары:

- студенттерде құқықтық сипаттағы құжаттарды дайындау дағдыларды қалыптастыру;
- ұжымдық жұмыстың, басқару персоналымен өзара байланыс жасау дағдыларын қалыптастыру;

— адам құқықтарын қорғау дағдыларын қалыптастыру;
— нақты ситуацияны саралау дағдыларын қалыптастыру,

— азаматтық құқық бойынша білімдерді тереңдету.

Мысалы, келесідей есеп беріледі. Суретші Марковтың жұбайы күйеуі қайтыс болған соң, күйеуінің суреттерін жеке сурет галереясының меншігіне беру жөнінде галереямен шартқа отырады. Шарт бойынша галерея Марковтың жұбайына суреттер үшін 100 000 теңге және келешекте ай сайын 1000 теңгеден төлеп тұруға міндеттенеді. Маркова қайтыс болғаннан кейін оның мұрагері сурет галереясынан ақшалай төлемдерді жалғастырып, өзіне төлеп тұруды талап етеді. Галерея бұндай талаптан бас тартады, себебі, тараптардың арасында құны 100 000 теңге тұратын суреттерді сатып алу сату шарты жасасқан дейді және ол тиісінше орындалған деп тұжырымдайды. Одан кейінгі мезгілімен төленген төлемдер атакты суретшінің жұбайына тарту еткен сыйлықтар деп және ол сыйға тарту шарты болып табылатын болған соң, сыйалушы қайтыс болғандықтан шарт тоқтатылды деп жауап береді. Сотта дауды қарастыру кезінде мұрагердің адвокаты тараптардың арасында кредитке сатылған тауар шарты жасалған деп пайымдайды. Мәдениеттанушылар суреттердің бағасын 500 000 теңге деп бағалаған, сондықтан сатып алу бағасының жартысы да төленбеген деп белгілейді. Сот келтірілген аргументтермен келіспей, тараптар арасында ғұмырлық рента шарты жасалған деп мұрагердің талап арызын қайтарған. Тараптардың айтқандарын және сот шешімінің негіздемесін бағаланыңдар.

Әдебиет:

1. Интерактивные технологии в образовательном процессе // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://moi-amoug.ru/>
2. «Мозговой штурм» как один из наиболее эффективных методов интерактивного обучения // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://studbooks.net/>

Рольдік ойынның қатысушылары:

- Маркованың мұрагері — 1 адам;
- Галереяның өкілі — 3 адам;
- Сот — 3 адам;
- Адвокат — 1 адам.

Оларға келесі тапсырмалар беріледі: Маркованың мұрагері сотқа талап арыз дайындайды. Адвокат Маркованың мұрагерінің пайдасына қорғау сөзін дайындайды. Галерея өкілдері талап арызға наразылық әзірлейді. Сот шешім шығарады.

Практикалық сабақтарда интегративтік әдістерді қолдануға болады. Интегративтік сабақ — бір түсінікті, тақырыпты немесе құбылысты бірнеше пәнмен бірдей оқытуды біріктіретін сабақтың ерекше түрі. Мысалы, келесі тапсырма беруге болады: нүктелердің орнына сөздерді қойыңыздар. Міндеттемеге сәйкес бір адам басқа адамның пайдасына мүлік беру, жұмыс орындау, ақша төлеу және т.б. сияқты белгілі бір әрекеттер жасауға, не белгілі бір әрекет жасаудан тартынуға міндетті, ал несие беруші борышқордан өз міндеттерін орындауын талап етуге құқылы. Несие беруші борышқордан атқарылғанды қабылдауға міндетті.

Практикалық сабақтарда интерактивтік әдістерді қолдану білім алушылардың шығармашылық, креативтік ойлау қабілеттерін дамытады, саралау дағдыларын қалыптастырады, теория мен іс-тәжірибенің ұштастырады және келешек заңгерлердің сапалы түрде кәсіби дайындауына ықпал етеді.

MACHINE LEARNING — болашақ технологиясы

Құлмырзаев Нұрлан Серікұлы, экономика ғылымдарының кандидаты;

Манатова Назерке Шаңғытбайқызы, магистрант

Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

XXI ғасыр заман талабына сай үш тілді жетік меңгеруіміз керек. Соған сай барлық жерде үш тілді бағдарламалармен оқытылып жатыр. Барлық мағұлматтар интернет желілерінде және олардың көбісі орыс ағылшын тілінде. Өкінішке орай, қазақ тілінде мәліметтер жеткіліксіз. Егер сізге толық мәлімет керек болса ағылшын тілінде қарауға тура келеді. Жинаған ақпаратқа аударма жасау керек. Бірақ, аудармада мәліметтердің мағыналары өзгеріп кететіндіктен көп қиындықтар туғызады. Ағылшын тіліне сұраныс көп болғандықтан, аудармашылардың жұмыстары қарқынды дамуда. Сондықтан

қазақ тіліннен ағылшын тіліне жоғары деңгейдегі аударманы жасау ең өзекті мәселелердің бірі. Машиналық аударма кең мағынада ғылыми бағыт болып табылады және көптеген кәсіби-өндірістік салаларда қолданыс тауып жатыр. Олардың ең бірінші талабы аударылған мәтін сапасының жоғары болуы және мағыналық сәйкестігі дұрыс келуі. Сол үшін заманауи техникалар мен технологиялардың сан түрлері мен әдістері қолданылып отыр. Бұл мәселелердің дұрыс шешімін табу — машиналық аударма саласындағы басты мақсат болып табылады.

Машиналық аударма (машиналық аударма) — бір тілдегі сөзді немесе мәтінді басқа компьютерге, электронды компьютерлердің (компьютерлердің) көмегімен жасалған аударма. Инженерлік және қолданбалы ғылымдардың машиналық аудармасы лингвистика саласына жатады. Тілдердің табиғи коды (шартты белгі) статистикалық және ақпараттық-теориялық әдістер ретінде қарастырылады. Көбінесе мәтінді талдау арқылы лексикадан синтаксис зерттеу саласына енеді, семантикалық жағына ерекше көңіл бөлінеді. Қазақстанда профессор Бектаевтың жетекшілік ететін топ әр түрлі мәтіндердің қазақ тілінен орыс тіліне аудармасымен айналысып, практикалық және теориялық зерттеулер жүргізуде. Тұтынушының қажетіне жарамды болмаған кезде, машиналық аудармашы мамандарының өңдеуінен өтеді. Қазіргі кезде ағылшын, неміс, француз тілдерінде жұмыс істейтін орысшаға аударатын жүйелер бар [1].

Машиналық оқыту — деректерді талдау әдісі, ол аналитикалық модельді құруды автоматтандырады. Бұл машиналар тәжірибе арқылы үйреніп, бейімделуі тиіс идеясына негізделген жасанды интеллект саласы. Ол компьютермен жиналған статистикалық деректер негізінде болжамдар жасайтын есептеуіш статистикамен тығыз байланысты. Ол кейде деректерді интеллектуалды талдаумен шатастырады, бірақ бұл барлау деректерін талдауға көбірек бағытталған, ал машиналық оқыту негізінен болжау үшін пайдаланылатын күрделі алгоритмдерді қамтиды, Машиналық оқыту оқу деректері арқылы алынған белгілі атрибуттардың негізінде болжауға шоғырланады, содан кейін деректерді іздеу кез келген деректерде белгісіз атрибуттарды іздеуге көбірек назар аударады. Машиналық оқыту осындай компьютерлік бағдарламалар мен алгоритмдерді әзірлеуге шоғырланады, олар жаңа деректерді беру кезінде өсіп, бейімделуді үйренеді. Бұл процесс ұқсас емес деректерді интеллектуалды талдау процесі. Екі жүйе оларға берілген деректер арқылы өтеді немесе шаблондарды іздеуде жиналады. Дегенмен, деректерді зияткерлік талдау үшін қосымшаларда, деректер адамның түсінуі үшін алынады, ал машиналық оқыту алгоритмдері бұл деректерді деректер үлгілерін іздеу және тиісінше әрекеттерді өзгерту үшін пайдаланады. Бірақ қазіргі заманғы зерттеулердің статистикалық саласы уақыттың аймағынан тыс, бейнелерді тану және деректерді іздеу желісінде болады.

Машиналық аударманың тарихына тоқталар болсақ ғылыми сала ретінде 1946 жылы Принстонның ғылыми-зерттеу институтында машиналық аударма жасау идеясы арнайы мәселе ретінде талқыланды. Норберт Винер алдымен машина туралы түсінік қалыптастырды және меморандумда бұл идеяны дешифровка ісінің американдық маманы Увердин Уорренге бірізді шешімге келтірілді. Сәл кейінірек атақты ғалым 1949 жылдың 15 шілдесінде компьютерлік технологиялар саласындағы екі жүзден астам мамандарға меморандумда көтерілген мәселелер туралы хабарлады. Тілдердің және машиналық аударманың фундаменталды мүмкіндіктері табиғатта то-

лықтай формальды, әр тілге тән ерекшеліктер ұқсас қасиеттердің болуымен байланыстырды [2].

Осылайша, бастама Увердің жеке даму сатысында ғылыми бағыт ретінде машиналық аударма туралы меморандумынан бастама алды. Бұл бағытты шартты түрде үш негізгі кезеңге бөлуге болады. Олар, 1949 жылдан бастап, 60-шы жылдардың ортасына дейін, 60-шы жылдардың ортасынан 70-ші жылдардың аяғына дейін, 80-ші жылдардан қазіргі уақытқа дейін. Бұған негіз болған ғылым мен техниканың дамуында қол жеткен нәтижелер үш кезеңге бөлінетіні белгілі. Олардың ішінде лингвистикалық, математикалық және техникалық жабдықтау мәселелері машиналық аударма жүйелерінде ерекше орын алады.

Қазір Қазақстанның жағдайында қазақ тілінің лексикасы жаңартылуда, сөздіктер мен оқулықтар арнаның, тіл білімінің кеңеюіне байланысты уақыт талабына сай өзгертілуде. Соңғы жылдары қазақ және орыс тілдерінде түбір сөздердің, түсініктемелер мен қосымшалардың жаңа сөздерін мен байырғы сөздерді енгізген сөздіктердің пайда болуы. Күнделікті қарым-қатынаста әдеби қазақ тілінің нормаларына сәйкес сөздіктерде сияқты, жаттығулар жүйесінде жиі қолданылатын сөздер де орын алуда. Шетел тіліндегі фразалар мен сөздердің транскрипциясы мен айтылуы ескеріліп, тіркеудің көмегімен сөздердің басым стилистикалық ерекшеліктерін шартты белгілер арқылы көрсетіп беру жұмыстары да атқарылуда. Ағылшын грамматикасын зерттеуде ана тілінің тиімді ықпалын анықтау үшін екі тілдің грамматикалық жүйелерінің әсерін салыстыра отырып, олардың ұқсастықтары мен ерекшеліктерін айқындау керек. Соның ішінде, қазақ тілінде де ағылшын тіліндегі етістіктің шақтары мен олардың аналогтарының формаларына мен баламаларына көңіл аудару керек. Аударма бойынша сөйлем арнайы ережелер бойынша жазылады және аударылады, яғни тағы бір туындайтын мәселе бар: бұл осы ережелердің барлығын бағдарламалау тілінде жазу. Ең маңызды проблемалар мен оларды шешудің әдістері — машиналық аударма болып табылады және оларды шешу тәсілдер белгісіз және оңай да емес [3].

Машиналық аударма ісі ғылыми зерттеулерде және кәсіби салаларда қолданыс табуда. Жоғары сапалы және заманауи технологиялардың семантикалық аудармасы дұрыс болу үшін технологиялардың көптеген әдістер мен түрлері қолданылуда. Машиналық аударма жүйесі өте ауқымды және күрделі болып табылады: екі немесе одан да көп тілдерді қарастырады, қажетті ақпаратпен жабдықталған сөздіктерді қамтиды, ол аударма параметрлерінің өзгеруіне және сәйкестілігіне, сонымен қатар грамматикалық ақпаратпен жабдықталған (морфологиялық, синтаксистік және семантикалық) талдаудың алгоритмдік құралдарын жіберуді қамтамасыз ету үшін қажет.

Қазіргі әлемдегі машиналық аударма ісі бойынша жұмысты дамытуға екі негізгі ынталандыру себеп бар.

Біріншісі: іс жүзінде, өзіндік ғылыми;

Ол компьютердің күрделілігімен анықталады. Тілдік аударма қызметінің бір түрі ретіндегілдің барлық деңгейіне

әсер етеді — графиктерді танудан бастап (ауызша сөйлеуді аудару) сөз бен мәтіннің мағынасын береді.

Сонымен қатар, кері байланыс аудармаға тән және белгілі бір тіл деңгейлерінің құрылымы туралы теориялық гипотезаны бірден тексеру мүмкіндігі мен алгоритмдердің тиімділігі жоғары. Жалпы машиналық аудармада назар аударатын жағдай жаңа теориялар пайда бола бастады және тілдік деректер мен процестер автоматтандырылды.

Екінші — ынталандыру әлеуметтік сипатқа ие және бұл рөлдің артуына байланысты қазіргі әлемде машиналық аударма тәжірибесі көлемін құрайтын тіл аралық байланысты қамтамасыз ету шарттары жыл сайын артып келеді. Тілдік кедергілерді жеңудің басқа жолдары, қатынас жолында — бірыңғай тілді дамыту немесе қабылдау, сонымен қатар шет тілдерін үйрену — аудармамен салыстыру тиімділігі. Осы тұрғыдан алғанда, аудармаға балама жоқ деп айтуға болады, сондықтан жоғары сапалы және өнімділігі жоғары машиналық аударма жүйесінің дамуы маңызды әлеуметтік және коммуникативтік мәселелерді шешуге көмектеседі [4].

Машиналық аударманың артықшылықтары.

1. Аударманың жоғары жылдамдығы. Машина жүйесін қолдану арқылы аудармаға қажет уақытты едәуір қысқарта алады

Әдебиет:

1. Айвазян С.А., Енюков И.С., Мешалкин Л.Д. Прикладная статистика: основы моделирования и первичная обработка данных. — М.: Финансы и статистика, 1983. — 471 с.
2. Флах П. Машинное обучение. — М.: ДМК Пресс, 2015. — 400 с.
3. Гудфеллоу Я., Бенджио И., Курвилль А. Глубокое обучение. — М.: ДМК Пресс, 2018. — 652 с.
4. Бринк Х., Ричардс Дж., Феверолф М. Машинное обучение. — СПб.: Питер, 2017. — 335 с.

Кластерлік саясат аймақтық экономиканы дамытудың негізі

Құлтанов Батырбек Бақытбекұлы, менеджмент магистрі;
Сейсекеев Алмат Оразғалиұлы, экономика ғылымдарының кандидаты;
Сегізбаева Дана Усеновна, экономика ғылымдарының магистрі
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Кластер — бұл өндіріс топтары, яғни өзара байланысқан компаниялардың тобы. Аймақтардағы кластерден тыс жеке жұмыс істейтін компаниялар кластердің дамуын тежейді. Бәсекеге қабілетті ұлттық салалар бүкіл экономика бойынша біркелкі таралмаған, бір-біріне бағынышты салалардан тұратын кластерлерге байланыстырылған. Мысалы, Италияда экспорттың 40 пайызын, Швецияда экспорттың 50 пайызынан астамы кластерлердің үлесіне келеді.

Әлемдік тәжірибеде кластерлерді қалыптастыруға екі негізгі тәсілді бөліп көрсетуге болады:

1) Классикалық либералдық тәсіл 80-90-ші г. Г.М. Портермен ұсынылған және «еркін нарық» тетіктері шең-

2. Аударманың төмен құны. Біз аударманың әр беті үшін ақша төлеуге мәжбүрміз. Интернеттегі аударылған мәтіннің мазмұнын тез түсінуіңіз керек. Аудармаларда толық мәтінді аударатын болсаңыз, сөздің мағынасын жоғалтып аласыз. Бұл жағдайда машиналық аударма жүйесі сенімді әрі тиімді көмекші болатыны сөзсіз. Онлайн аударма әрқашан қолыңызда және сізге қажет уақытта тез көмектесе алады.

Машиналық оқыту негізінен көптеген параметрлерді оңтайландыру әдісіне негізделген диапазонды немесе спектрді қолданады. Мұндай оңтайлы параметрді қолмен табу адамдар үшін қиын. Мысалы, динамика пен амплитуда арасындағы байланысты қарапайым халық түсіне алмайды. Машиналық оқытудың кез-келген жағдайда жұмыс жасап кетуіне ешқандай кепілдік жоқ. Кейде машинамен оқыту сәтсіз болады, дұрыс алгоритмді қолдану үшін шешілуі керек мәселені түсінуді талап етеді. Бұл оқытуда алгоритмдері көптеген мәліметтерді қажет етеді. Мұндай үлкен көлемдегі деректермен жұмыс істеу немесе оларды жинау өте қиын. Бірақ қол жетімді деректердің мөлшерін арттыру арқылы біз модельдер мен алгоритмдерді жылдам және автоматты түрде жасай аламыз. Сондықтан машиналық оқыту аз уақыттың ішінде кең таралуда және біздің күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды.

берінде экономикалық агенттердің өзін-өзі ұйымдастыруына негізделген.

2) «Бәсекеге қабілеттілік полюсі» деп аталатын заманауи еуропалық тәсіл 2006 жылдан бастап Францияда дамып келеді және бизнес, орталық және жергілікті билік әріптестігіне негізделген [1, 25-30 бб.].

Талдаулар бойынша келесі жағдайларда нақты кластер бола алады:

— тиісті инфрақұрылымдардың болуы;

— басқарушылық (өзін-өзі басқару) қызметтерін орындайтын және бизнеспен, орталық және жергілікті билік орындарымен әріптестікте әрекет ететін аумақты дамыту субъектісі ретінде инновациялық қоғамдастықты қалып-

тастыруды қамтамасыз ететін ресімделген ұйымдық-коммуникативтік құрылымның болуы;

— жергілікті инновациялық қоғамдастық қабылдайтын орталық биліктің өнеркәсіптік және өңірлік саясаты шеңберіне кластердің үйлесуі;

— жаңа басқарушылық технологияларын пайдалану [2, 12-15 бб.].

Кез келген кластер бірнеше кезеңдерден өтеді. Олар барлық кластерлер үшін бірдей болмауы мүмкін және олардың даму қарқыны өзгеруі мүмкін. Нақты нысан мен бағыт белгілі бір жағдайларға байланысты болса да, кластер өмірлік циклдің келесі сатыларынан өтеді:

№	Атауы	Сипаттамалары
1	Агломерация	Аймақта компаниялардың және басқа да жұмыс істейтін тұлғалардың кейбір саны бар кезең.
2	Пайда болатын кластер	Осы кезеңде агломерацияның кейбір қатысушылары негізгі қызметтің айналасында кооперациялана бастайды және өз байланысы арқылы жалпы мүмкіндіктерді іске асыра бастайды.
3	Дамыпжатқан кластер	Аймақта сол немесе байланысты қызметтің жаңа қатысушыларының пайда болуына немесе тартылуына байланысты осы кезеңде барлық жаңа жұмыс істейтін тұлғалар арасында жаңа байланыстар пайда болады. Ынтымақтастықты қолдаудың ресми және бейресми институттары пайда болуы мүмкін. Аймақ пен қызметке байланысты атаулар, веб-сайттар, жалпы мазмұн жиі пайда болады.
4	Жетілген кластер сатысы	Оның шеңберінде жетілген кластер жұмыс істеп тұрған тұлғалардың кейбір сыни массасына қолжеткізді. Жаңа фирмалардың пайда болуы, бірлескен кәсіпорындар, бөлу арқылы құрылуының ішкі динамикасы бар.
5	Трансформация	Бұл кезең уақыт ағымында нарықтар, технологиялар мен процестер кластерлер сияқты өзгереді. Кластер үшін аман қалу, өміршең болу, іркіліс пен ыдырауды болдырмау үшін жаңашылдық енгізу, өзгерістерге бейімделу қажет. Ол басқа қызметтің айналасында шоғырланатын бір немесе бірнеше жаңа кластерлерге түрлендіру нысанын таңдай алады немесе жай ғана өнімдер мен қызметтер жеткізілетін жолдарды өзгерте алады.

Кесте 1. Кластердің өмірлік цикл сатылары

Кластердің ерекшелігі — ол бірыңғай заңды тұлға ретінде ресімделмейді және бірыңғай шаруашылық жүргізуші субъект болып табылмайды [3, 54-55 бб.].

Қорыта айтқанда, әлеуетті кластерді дамыту аймақ экономикасының тиімділігін арттыруға мүдделі билік органдарының белсенді араласуын талап етеді деп айту әділ. Кейбір жағдайларда кластердің тиімді дамуы елеусіз күш-жігерді талап етеді, басқаларында — ауқымды жобаларды іске асыруды талап етеді.

Әдебиет:

1. Черноуцан Е.М. Полюса конкурентоспособности как важнейший институт реализации нового курса промышленной и региональной политики Франции // Проблемы государственной политики регионального развития России. Материалы Всероссийской научной конференции. — М.: Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования, 2008.
2. Куценко Е.С. Кластеры в экономике: Основы кластерной политики государства // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://publications.hse.ru/articles/>
3. Частно-государственное партнерство в России: финансирование проектов в условиях международной конкуренции: Матер. междунар. конф. — М.: ЗАО «КПМГ», 2007. — 98 с.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Қазақстанның экономикасына жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыстың ықпалы» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

«Физика» пәні бойынша жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасының ерекшеліктері

Махамбетов Уразбек Мадиекович, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының филиалы Қызылорда облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты (Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы)

Елімізде жалпы білім беретін орта мектептердің 7-8 сыныптарында «Физика» пәні бойынша жаңартылған оқу бағдарламалары ендірілуде. Қазақстандағы орта білім мазмұнын жаңарту қажеттілігі қазіргі заманның мектеп бітірушілерге қойып отырған талаптарынан туындап отыр. Ол талаптар: білім бәсекеге қабілетті, жоғары сапалы, қазақстандық мектеп бітірушілер оқуын тек елімізде ғана емес, шетелдік жоғары оқу орындарында да жеңіл, еш кедергісіз жалғастыра алатындай болуы тиіс.

Қазақстан Республикасында «Физика» пәні бойынша негізгі мектептің орта білім бағдарламаларын жаңарту, ең алдымен оқу бағдарламасының құрылымын жаңартудан басталды, соның ішінде:

- түсінік хат;
- «Физика» пәні бойынша оқу бағдарламасының мақсаттары мен міндеттері;
- оқу бағдарламасын жүзеге асырудағы педагогикалық тәсілдер;
- оқу жетістіктерін бағалау әдістері;
- «Физика» оқу пәнінің мазмұны;
- оқу жүктемесінің бөлінісі;
- оқу мақсаттарының жүйесі;
- ұзақ мерзімді жоспарлар.

Екіншіден, бағдарламаны жаңарту оның мазмұнын қамтыды:

- оқытудың «шиыршық» қағидаты;
- тақырыптардың қарапайымнан жоғары деңгейге өтудегі бірізділігі;
- танымдық дағдыларды дамыту және өмірмен байланыс;
- белсенді оқу әдістерін қолдану;
- метапәндік бағыттылығы;
- жеке нәтижелерге қол жеткізуге бағдарлану;
- оқу ресурстары мен қолданылатын оқыту әдістерін таңдау еркіндігі;
- кең пәнаралық байланыс.

Мысалы, оқу бағдарламасының спиральділігінің мәні мынада:

- оқу мақсаттары әртүрлі деңгейлерде, кейде бір тоқсан аясында, кейде бірнеше тоқсанда қайталанып отырады;
- оқу мақсаттары әрбір келесі деңгейде алдыңғы деңгейге қарағанда, анағұрлым тереңдетіліп оқытылуы тиіс;
- деңгей жоғарылаған сайын, оқу мақсатының күрделілігі артып отырады;
- шиыршық құрылымы білімдер мен дағдылардың сыныптан сыныпқа ілгерілеуін қамтамасыз етеді.

Үшіншіден, «Физика» пәнінің төмендегі ерекшеліктеріне басымдық берілген:

— оқушыларды білімдерін қолдануға, физикалық үдерістердің жүру шарттарын сыныптан сыныпқа дамыту және тереңдету арқылы түсінуге, алған білімдері мен дағдыларын шынайы өмірде пайдалана білуге үйретуге бағытталған;

— оқушыларда қоршаған орта мәселелерін шешудегі физиканың рөлін түсінуді қалыптастыруға жағдай жасайды;

— қауіпсіз сарамандық тәжірибелерді, практикалық сабақтарды, ұсынымдарды ұйымдастырып, өткізу арқылы зерттеушілік дағдылар мен функционалдық сауаттылықты қалыптастырады. Мысалы, бағдарлама бойынша 7 сыныпта зерттеушілік қабілетін дамыту үшін «7.1.3.1 — дененің ұзындығын, көлемін, температурасын және уақытты өлшеу, өлшеу нәтижелерін аспаптардың қателіктерін есепке ала отырып, жазу» деген оқу мақсаты көзделген. Ал, 8-сыныптар бойынша «8.1.3.1 — эксперимент барысында деректерін жинақтау, талдау және өлшеу және қателіктерін ескеріп жазу» деген оқу мақсаты бар.

Байқасаңыз, 7-сыныпқа қарағанда, 8-сыныпта зерттеудің жоғары деңгей дағдысы айқын.

Спиральді оқу бағдарламасының артықшылықтары: оқушыларды межеленген оқу мақсаттарына қол жеткізу үшін бұрын алған білімдерін қолдануға жетелейді;

жаңа білім алдыңғы біліммен тығыз байланысты және бұған дейін алынған ақпарат тұрғысынан қарастырылады; оқу мақсатынәрбір қайталап оқыған сайын, оның пәннің күрделілігі арта түседі;

спиральді оқу бағдарламасы қарапайым идеядан анағұрлым күрделі идеяға қисынды жолмен ауысуды көздейді.

«Физика» пәні бойынша оқу жоспарында:

- тілдік мақсаттар;
- ұзақ мерзімді жоспар: бір оқу жылының бөлімдерін, тақырыптарын оқу мақсаттарын қамтиды;
- орта мерзімді жоспар: оқу кезеңіне арналған әдістер мен ресурстарды қарастырады;
- оқу мақсатынан, саралаудан, пәнаралық байланыстан, мұғалім тәжірибесінің кері байланысынан, зерттеу дағдыларын дамытудан тұратын қысқа мерзімді жоспардың үлгісі берілген.

Төртіншіден, жаңартылған бағдарламаның қолданыстағы оқу бағдарламасынан ерекше келесі белгісі — айқын пәнаралық байланыс. Мысалы, «Физикадан» 8-сыныпта «8.3.1.1 — оқу мақсаты молекула-кинетикалық теорияның негізгі қағидаларын дәлелдейтін мы-

салдар келтіру және тәжірибені сипаттау» деген оқу мақсатына «Химия» пәнінде параллель «атомның заттың ең кіші бөлшегі екенін білу» қарастырылған, осыған ұқсас оқу мақсаты «Биология» пәнінде де бар: «организмдердің өміріндегі микро- және макроэлементтердің рөлін сипаттау».

Келесі ерекшелік: оқу оқушылардың ойлау дағдыларын білу, түсіну сияқты төменгі дейгей дағдыларынан талдау, жинақтау, бағалау сияқты жоғары деңгей дағдыларына қарай дамытуға бағытталған.

Қорыта айтқанда, «Физика» пәнінен 7-8 сыныптарға арналған оқу бағдарламасында мынадай өзгертулер және толықтырулар көрініс тапқан:

Әдебиет:

1. «Физика» пәні бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Астана: «НЗМ» ДББҰ ПШО, 2016. 117 б.
2. Оқу жоспары. Физика. 8 класс. <http://smk.edu.kz/>
3. Броневщук С.Г. Профильное обучение в школе. Вопросы организации и содержания. В помощь учителям школ. — М.: «Витязь — М», 2004.
4. Омарова В.К. Нұрғалиева А.Қ. Жалпы білім беретін мектептің 12 жылдық оқытуға ауысуының мселелері. — Алматы: «Отан», 2014.

— оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған білімнің практикалық-бағдарлылығы күшейтілген;

— пәндердің мазмұны пәнаралық интеграцияны күшейту және оқу материалдарын білім беру деңгейлері бойынша бөлу жолымен жүйеленген;

— практикалық, жобалау-зерттеу жұмыстары және эксперименталды жұмыстардың саны арттырылған;

— жалпы орта білімнің мазмұнын саралау күшейтілген.

Жаңартылған білім мазмұны бойынша физика пәнін оқытуда оңтайлы өзгерістер де болып жатыр. Жалпы физика — күрделі пән. Оны жаттап алу мүмкін емес, түсініп оқуды қажет етеді.

Әл-Фарабидің өнер поэтикасы

Медетбаев Тасбулат Сиезбайұлы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Әл-Фарабидің «Музыканың үлкен кітабында» сөз өнері мен өнер саласындағы қолданған (тәжірибесі) эксперименталды-теориялық әдісі жалпы жағдайда осылай беріледі. Біз бұл мәселеде осы жағдайды ерекше атағанымыз жөн.

Поэтика мен көркем бейне. Әл-Фараби осы сала бойынша да бірнеше ғылыми еңбектер жазғанын айтады. Олар «Музыканың үлкен кітабы» (Китаб ал мусика ал-Қабир»), «Ғылымдарды жіктеу және мақсатын айқындау» (Ихса ал-улумуа-тағириф биаградаха»), «Ырғақтарды кластарға жіктеу» (Китабихса ал-ика»), «Өлең өнерінің қағидалары туралы трактат» («Рисала фи кауанин сина аташ ши-р»), «Сөз өнері туралы» («Сина-аташ-ши-р»). Өлең өнері және басқа да сөз өнерімен өнер туралы жазылған бұл еңбектердің қазақ әдебиеті тарихындағы орны ерекше. Яғни Аристотель «Поэтикасынан» кейінірек жазылғанына қарамастан бұл ғылыми еңбектер өзінің әдеби маңызы жағынан шын мәніндегі аса құнды эстетикалық еңбектер ретінде танылады [1, 62 б.].

Бұл екі еңбек гректің поэзия өнерін тек қана араб тілдес оқырмандарға таныстару үшін ғана емес, ол қазіргі кезде әдебиеттану ғылымымен айналысатын ғалымдарға аса қажет ғылыми еңбек. Оның бұл еңбектері тікелей сөз өнерін талдауға арналады. Ол еңбектердің бірсыпырасы

бізге жетпеген, кейбіреулері толық емес, жартылай жеткендері де бар.

Әл-Фарабидің поэтикасы оның зерттеуге алынып отырған әдеби-эстетикалық мұрасының күллі табиғаты деген сөз. Сонымен оның поэтикасы көркем творчество табиғаты туралы ғылым. Оны әл-Фараби поэтика [2, 152 б.] деп атаған. Себебі поэтика қамтымайтын әдебиеттің бір де саласы жоқ. Оның бірден бір саласы-көркем бейне немесе образ болса, оның да өз поэтикасы-теориялық түзіліс заңдылықтары, оның қалыптасу жүйесі бар... [1, 61-63 бб., 46-49 бб.].

Әл-Фараби өз поэтикасында көркем ой (образ) мен оған қатысты нәрселерді сезіммен, қиялмен бірдей байланыста алады. Ол, көркем бейненің өлеңде біздің сезімімізге, қиялымызға, ақыл санамызға әсер ететін сыртқы дүниенің көрінісін қайта еске түсіру екенін айтады. Ал әсер деген сөз көңілдің сан түрлі күйін көрсету үшін қолданылады. Ол соңғы жағдайда сол белгілі бір қиысулар арқылы сөз құрайтын фонемамен байланысады да, фраза құрып кәдімгі тілдің заңдылығына сәйкес көркем бейне ретінде танылады. Сонымен Әл-Фарабидің өзі айтқанындай поэтика деген сөзге мағына берсек, онда оның мазмұны, өлеңнің қалыптасуы мен оған белгілі бір тартымдылықпен толыққанды (кемелдік) жайттар енеді.

Көңілде ақиқат елес туғызатын нәрселерге поэтика деген ат дәл келеді. Ол сезім түрінде көңілде елестету әсерін туғызады. Әл-Фараби өлеңге тән екі түрлі шарттың орындалуы тиіс дейді. Біріншіден, көңілде бірнеше, күй фразасының түрлері туса, екіншіден соны көркем ой елегінен өткізіп, оны белгілі бір қимылға келтіретін көркем бейнеге керекті ырғақты қимыл арқылы қайта сездіру ғана.

Ол поэтикалық пайымдау арқылы іске асады. Өзінің «Сөз-ғылымдардың классификациясы туралы» еңбегінде оны логика ғылымдарының тарауында қарағанымен мұны адамның көңіл-күйіне қатысты алып пайымдаудың бір түрі ретінде қарайды. Осы ойды «Өлең өнерінің қағидалары туралы трактаттары» мен «Өлең өнері туралы» ғылыми еңбектерінде дамыта түсті. Онда әл-Фараби поэзияны да өнердің негізгі саласы деп қарап, ол логикалық пайымдауларды, поэзиядағы теңеу, метафоралармен салыстыра талдайды. Егер де Аристотель логикалық пайымдауларды — дәлелдемелік, диалектикалық, софистикалық деп бөлген болса, оған әл-Фараби риторикалық және поэтикалық пайымдау түрлерін жаңадан қосты. Бұл пікірді белгілі ғалымдар М.С. Бурабаев, Г.К. Қурманғалиева, А.В. Сагадеев, В.А. Бряннов өз еңбектерінде қуаттай түседі [3, 140-144 бб.].

Әдебиет:

1. Қабдолов З. Сөз өнері. — А., 1983. — 456 б.
2. Әл-Фараби. Философиялық трактаттар. — А., 1973. — 446 б.
3. Бурабаев М.С., Курманғалиева Г.К., Сагадеев А.В., Бряннов В.А. Социальные, этические и эстетические взгляды аль-Фараби. — А., 1984. — 176 с.

«Скопус» базасындағы «Саяси жарнама» түсінігінің көрсеткіштері

Насимов Мурат Орленбаевич, саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Бүгінгі таңда отандық саяси ғылымдар өкілдері үшін рейтингтік журналдарда жариялану мәселесі өзекті саналады. Мойындауымыз қажет, мұндай жарияланымдар саны өте аз. Жарық көрген ғылыми зерттеулердің басым бөлігі PhD бағдарламасы бойынша оқушыларға тиесілі. Бұл да түсінікті, ғылыми дәреже алу үшін кемі бір мақала Scopus базасында тіркелген журналдарға жариялануы керек. Аталмыш мақалаларда докторанттардың ғылыми жетекшілерімен бірлесе отырып жариялануы еңбектің деңгейін арттырып отыр ма деген сауал мазалайтындығы да белгілі.

Мәселенің өзектілігі ең алдымен ғылыми атақтарды алу бойынша ереженің, жақында ғана ғылыми дәрежелерді алу бойынша ережеге өзгерістердің енуімен байланысты. Бүгінде бұл өзгерістер Скопус базасындағы жаңартуларды тұрақты түрде қарауды талап етіп отыр. Осы өзгерістер шеңберінде Скопус базасындағы ай сайынғы жаңартулар қызықтыратындығы белгілі. Осы уақытқа дейін

Осы тектес көркем бейне сезімге лайықталынып жасалады. Оны жасалу әрекетінен бөліп алуға болмайды. Ақын өзі жасамақ болған келешектегі көркем бейнесін қиял түрінде елестете алатын көре білу қабілетіне ие. Сондықтан да бұл әрекет белсенді түрде өтеді. Ол ақиқат сезімге жақын келсе, бейнесі (образы) де соншалықты әсерлі болады. Қиялда туған бейнелерді талғап, іріктеу ақынның өзіне байланысты. Жалпы алғанда, бұл бейнелер сезім арқылы елестетуге мүмкіндік беретін бейненің (образдың) ең негізгі және соған тән қасиеттеріне тәуелді болады. Әл-Фараби әр түрлі өнерді жасайтын өнер иелерінің қандай болуы керек екендігін оның дарындылығы мен табиғи таланттылығына қарай топтастыра қарайды. Ол осы сияқты талант (дарын) иелерінің өлеңді өзінің қиялына сәйкес келген жағдайда ғана шығара алатындығын айтады.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы «Руханият» ғылыми-зерттеу орталығының «Сыр бойының рухани мұрасы» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

ағымдағы жылдың SiteScore көрсеткіштерін келесі жылы көретін авторларға психологиялық жағынан қиындау болып тұр. 2019 жылғы көрсеткіштерін көре отырып, процентилі өсетініне сеніп мақала да беруге болмайтын сияқты. Отандық ғылым өкілдері үшін аталмыш базада тіркелген журналдарға мақала жариялау мәселесі әлі де өзекті болса, батыс ғалымдары үшін еңбектеріне көп сілтеме берілуі маңызды саналады. Сондықтан отандық саяси ғылымның даму перспективалары шарттарындағы Скопус базасындағы көрсеткіштерді талдау өзекті деп ойлаймыз [1, 95-100 бб.].

Бұл талдауда әлемдік саяси ғылымның даму перспективалары шарттарындағы Скопус базасындағы «саяси жарнама» түсінігінің көрсеткіштеріне ерекше назар аударылады. Жалпы ғылымда «political advertising» пен «political advertisement» түсініктері қатар қолданылады. Зерттеу жұмысын жүргізу барысында «Скопус» библиографи-

ялық және реферативтік базасынан «political advertising» кілт сөзі арқылы барлығы 584, «political advertisement» кілт сөзі бойынша 145 материал табылды. Осы көрсеткіштерге байланысты «political advertising» түсінігіне мән

беруді жөн көрдік. Жарияланған материалдар базаның 16 саласына қатысы бар және 1 жарияланымның салалары белгісіз. Көрсеткіштер нәтижесін төмендегі кестеден байқауымызға болады.

Кесте 1. «Скопус» библиографиялық және реферативтік базасынан «political advertising» кілт сөзі арқылы табылған материалдар саны (08.02.2020 көрсеткіш)

№	Зерттеу саласы	Саны	№	Зерттеу саласы	Саны
1	Social Sciences	503	10	Chemical Engineering	3
2	Business, Management and Accounting	118	11	Agricultural and Biological Sciences	2
3	Arts and Humanities	78	12	Earth and Planetary Sciences	2
4	Economics, Econometrics and Finance	44	13	Health Professions	2
5	Psychology	42	14	Mathematics	2
6	Computer Science	19	15	Multidisciplinary	2
7	Environmental Science	7	16	Energy	1
8	Engineering	6	17	Undefined	1
9	Medicine	6			

«Скопус» базасынан «political advertising» кілт сөзі арқылы ең алғаш жарияланған күннен бастап бүгінгі күнге дейінгі көрсеткіштерді жылдар бойынша анықтауға болады. Базада көрсетілгендей, 1972 жылы «political advertising» түсінігі ең алғаш рет тіркелген [2]. Скопуста

табылған материалдардың соңғы он жылдық жалпы көрсеткіштеріне мән берсек. Осы он жыл ішінде барлығы 314 материал базаға тіркелген, 2020 жылы бір мақала базаға тіркеліп үлгеріпті:

Кесте 2. «Скопус» библиографиялық және реферативтік базасынан «political advertising» кілт сөзі арқылы табылған материалдардың соңғы он жылдық жалпы көрсеткіштері (08.02.2020 көрсеткіш)

№	Жыл	Саны
1	2010	18
2	2011	28
3	2012	27
4	2013	35
5	2014	34
6	2015	26
7	2016	23
8	2017	56
9	2018	36
10	2019	31
ЖАЛПЫ:		314

Сонымен қатар, «political advertising» кілт сөзін көп пайдаланған авторлардың да ондығын анықтауға болады:

Кесте 3. «Скопус» библиографиялық және реферативтік базасынан «political advertising» кілт сөзі көп пайдаланған авторлардың ондығы (08.02.2020 көрсеткіш)

№	Автор	Жарияланым саны	№	Автор	Жарияланым саны
1	Ridout T.N.	31	6	Matthes J.	9
2	Kaid L.L.	24	7	Goldstein K.	8
3	Fowler E.F.	14	8	Cho J.	6
4	Franz M.M.	12	9	Garramone G.M.	6
5	Holtz-Bacha C.	11	10	Tedesco J.C.	6

Қорыта айтқанда, берілген жұмыста әлемдік саяси ғылымның даму перспективалары шарттарындағы Скопус базасындағы «Саяси жарнама» түсінігінің көрсеткіштеріне байланысты сандық көрсеткіштерге қысқаша тоқталдық. База үнемі жаңартылып отыратындықтан, зерттеу мәселесінің өзектілігін алдағы уақыттағы көрсеткіштерден біле аламыз.

Әдебиет:

1. Насимов М.Ө. Отандық саяси ғылымның даму перспективалары шарттарындағы Скопус базасы // Қазақстан саясаттанушылар конгресінің материалдар жинағы — Алматы, 2019. — 313 с.
2. Surlin S.H., Gordon T.F. How Values Affect Attitudes Toward Direct Reference Political Advertising // Journalism and Mass Communication Quarterly. 1972. — Volume 54. — Issue 1. — P. 89-98. DOI: 10.1177/107769907705400113

Әлеуметтік желідегі саяси жарнама

Насимов Мурат Орленбаевич, саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Кез келген қоғамдық ортада саясат және оның белгілері болатындығы анық. Ол үшін әрине аудитория керек. Сондықтан болар, түрлі деңгейдегі топтардың белсенділігін арттыру үшін әлеуметтік желілерге сүйенгеніміз дұрыс. Демек, Интернетте өз аккаунттыңды ашу арқылы билік өкілдері қоғаммен байланыс жүргізе алады. Жеке адамның парақшаларымен бірге түрлі топтар мен онлайн-қауымдастықтар арқылы өз саяси ұйымын ілгерілету тәжірибесі кеңінен тарап отыр. Қазіргі таңда әлеуметтік желіде тікелей саяси жарнамаға қарағанда, жанама саяси жарнама жүргізуге тиімді.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. К. Тоқаев әрбір мемлекеттік қызметші әлеуметтік желіде белсенді болуы керек екендігі айтылған соң [1] отандық саясаткерлердің әлеуметтік желілердегі парақшалары арта түсті. Айта кетуіміз қажет, мемлекет басшысы әлеуметтік желіде өте белсенді. Мәселен, Қ.-Ж. К. Тоқаев Твиттерде 2011 жылдың шілдесінде дербес парақшасын ашқан. Аталмыш әлеуметтік желіде 2020 жылдың 22 ақпанындағы көрсеткіш бойынша 144 мың оқырманы бар және 166 қолданушыны оқиды. Ал Инстаграмда іздеу бойынша төрт аккаунтқа кезігуге болады: tokayev_online (1,1 миллион оқырманы бар); tokayev_online01 (546 оқырман бар); tokayev_life (64 мың оқырман бар); kasim_zhomart_tokaev (7020 оқырман бар). Мемлекет басшысының баспасөз хатшысы Б. Уәли соңғы уақытта Инстаграм желісінде президенттің атынан ашылған парақшалар көбейіп кеткенін, бірақ олардың ешқайсысы да ресми емес екенін атап өтті. «Бұдан былай ресми парақша біреу, оның мекенжайы @tokayev_online» [2], — деп жазады ол.

Жалпы кейбір мәліметтерде Твиттер әлеуметтік желісінде 125 мемлекеттің басшылары тіркелген-

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Саяси жарнаманың Қазақстан Республикасында дамуы (2008 жылдан бастап бүгінгі күнге дейін)» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

дігі жөнінде айтылады. Твиттерден танымал ғалымдар, жазушылар, актерлар сынды белгілі тұлғалардың жазбаларын оқуға болады. Бұл әлеуметтік желінің басты ерекшелігі — идеяларды таратуда қабілетті және саяси жұмылдыруда өте жүйрік. Мұны көптеген заманауи революциялар мен қозғалыстарды ұйымдастырудан байқадық. Сонымен қатар, Фейсбукқа қарағанда, Твиттер қолданушылар мәліметтерінің заңсыз таратылуы секілді шақтарға ілікпеді. Бірақ, Твиттер Орталық Азия елдерінде кеңінен таралмаған [3].

Инстаграмда танымал саяси алаңға айналып келе жатыр. Бұл әлеуметтік желіден де саяси пікірлер мен таластарды кездестіруге, танымал саясаткерлердің парақшаларымен танысуға болады. Негізі Инстаграмның фотосуреттер мен бейне жазбаларды желіде алмасуға, өзіндік қызметі арқылы өзге әлеуметтік желілерде таратуға мүмкіндігі бар. Жалпы Инстаграмдағы ықпалды әлемдік лидерлердің көрсеткіштерін түрлі сайттардан табуға болады [4, 5].

Бұл тұста Brand Analytics компаниясының медиа саласындағы талдауы қызығушылық тудырып отыр. Олардың мәліметі бойынша елімізде «ВКонтакте» барлық аспектілер бойынша ең танымал әлеуметтік желі болып табылады. Рейтингтің екінші және үшінші орындары Инстаграм мен «Мой Мирге» тиесілі. «ВКонтакте» әлеуметтік желісінің 1781760, Инстаграмның 1008360, Фейсбуктің 413026, Твиттердің 27776 белсенді пайдаланушысы бар. Әлеуметтанулық зерттеу нәтижесі бойынша ел тұрғындарының 10,6 пайызы ешқандай әлеуметтік желіге тіркелмеген. Әлеуметтік желідегі кеңінен тараған белсенділік ретінде өзгенің посттарына пікір қалдыру саналады (24,81 %). Екінші орынға жаңа таныстарды іздеу мен табу

жайғасқан (21,9 %). Ал, қолданушылардың 12,44 пайызы түрлі талқылауларға қатысады. Тұрғындардың әлеуметтік желілерде, форумдар мен блогтарда жарияланған ақпараттарға сенімділік көзқарасына да қызығушылық басым. Сұралған азаматтардың 16,54 пайызы толықтай сенсе, 65,28 пайызы кейде сенеді. Тек 12,22 пайыз қолданушы толықтай сенбейді [6].

Байқап отырғанымыздай, осыдан бірнеше жылдар бұрын саясаткерлердің әлеуметтік желіде онлайн болуы

қажеттілік болса, бүгінде бұл міндеттілік деп ойлаймыз. Расында бұқараға өз ойлары мен пікірлерін жеткізген әлеуметтік желі қоғамдық өмірдің бір түріне айналып отыр.

Алғыс білдіру

Зерттеу «Болашақ» ҒЗИ жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Саяси жарнаманың Қазақстан Республикасында дамуы (2008 жылдан бастап бүгінгі күнге дейін)» жобасы аясында университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Каждый госслужащий должен быть активным в соцсетях — Токаев // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kajdyiy-gosslujaschiy-doljen-aktivnyim-sotssetyah-tokaev-373886/
2. Токаев танымал әлеуметтік желіден өз парақшасын ашты // [Электрондық ресурс]. — Көру режимі: <https://sputniknews.kz/politics/20190401/9714537/Qazaqstan-Toqaeв-instagram.html>
3. Почему Твиттер — самая лучшая платформа для обмена идеями и почему она не развита в Центральной Азии? // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://caa-network.org/archives/16348>
4. Самые влиятельные мировые лидеры в инстаграм // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://instabase.ru/politiki>
5. ТОП самых популярных инстаграм блогов политиков // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adinblog.ru/топ/категории/политики/>
6. Названа самая популярная социальная сеть в Казахстане инстаграм // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://tengrinews.kz/internet/nazvana-samaya-populyarnaya-sotsialnaya-set-v-kazahstane-377526/>

Оқу-тәрбие процесіне шағын зерттеу жүргізу арқылы білім беру сапасын басқаруды жетілдіру

Прмаханова Анар Халыковна, магистрант
Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к. Досмаханова А.А.
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Білім беруді басқарудың заманауи қағидаттары, бір жағынан басқарушылық қызметтің объективті критерийлері мен әдістеріне негізделсе, екінші жағынан, менеджменттің жаңа жүйесінің іргесіне сапа саласындағы саясат салынған. Осыған орай, білім беруді басқару жалпы орта білім беру жүйесін оның сапалық сипаттамалары тұрғысында дамытуды қамтамасыз етуі тиіс.

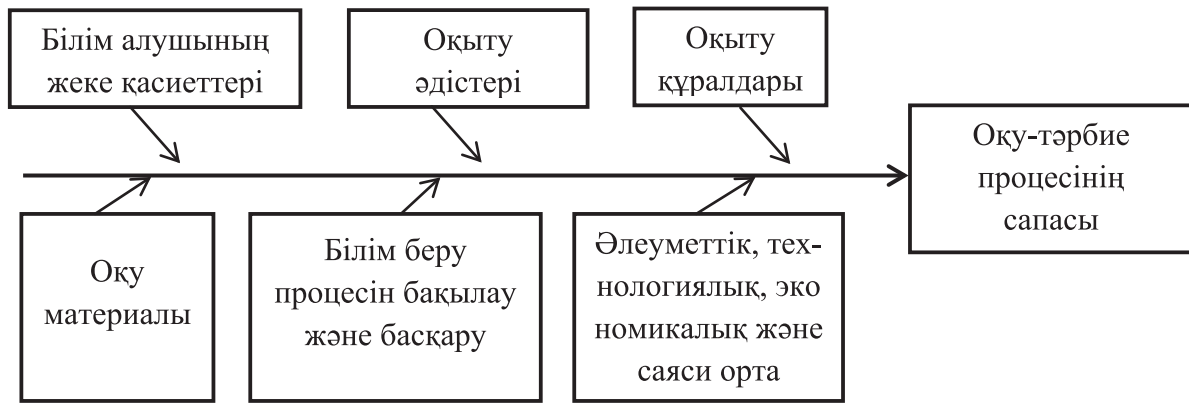
Заманауи философиялық көзқарастар тұрғысынан, «сапа» категориясы заттар мен құбылыстардың, сондай-ақ заттардың арнаулы топтарының, ұжымдардың, жүйелердің, абстрактылы түсініктердің біртұтастығының объективті, мәнді, салыстырмалы орнықты ішкі нақтылығы деп сипатталады.

Егер аталған ұғымның философиялық түсіндірмесі материалдық әлемге қатысты болып, өнімдердің барлық қасиеттерін қамтитын болса, онда нормативті-әдістемелік құжаттарда (МЖМС-да) сапа анықтамасы бұйымның (қызметтің) оның бекітілген немесе болжанған қажеттіліктерді қанағаттандыру қабілетіне жататын, тек сол өнімге қатысты қолданылатын қасиеттері мен сипаттамаларының жиынтығы ретінде беріледі. Қарастырылып

отырған анықтама ISO 9000:2008 (ХС) халықаралық стандарттарында: «Сапа — тиісті сипаттамалардың талаптарға сәйкестік дәрежесі» деп белгіленген.

Білім сапасы ұғымында өнім сапасының қазіргі заманғы: «сапа — өнім немесе қызметтің белгіленген немесе болжанған қажеттіліктерді қанағаттандыру қабілетін беретін қасиеттер мен сипаттамалар жиынтығы» деген тұжырымдамасына сүйенген жөн (ИСО 8402ХС). Білім берудің басты ерекшелігі өнімдерге қарағанда, барынша күрделі тұтыну құрылымы. Оқу-тәрбие процесінің нәтижелерінің тұтынушыларына білім алушылар, олардың отбасылары, қоғам және мемлекет жатады. Сондықтан білім сапасын жекелеген азаматтардың, қоғам мен мемлекеттің білім мен дағдыларға деген қажеттілікті қанағаттандыру қабілеттерін беретін оқу-тәрбие процесінің қасиеттері мен сипаттамаларының жиынтығы деуге болады. Оқу-тәрбие процесінің сапасын анықтайтын қасиеттер мен сипаттамалар 1-кестеде берілген:

Білім беру сапасын басқаруды оқу-тәрбие процесіне шағын зерттеу жүргізу арқылы жетілдіру — білім сапасын жаңа деңгейге көтеру үшін жаңа технологиялар арқылы

Кесте 1. Оқу-тәрбие процесінің сапасын анықтайтын қасиеттер мен сипаттамалар

жұмыс жасау керектігін білдіреді. Оқу-тәрбие процесі талапқа сай жүргізілуі үшін, оны басқару ғылыми негізде жүргізілуі қажет. Ал ғылыми басқару үшін жоспарлау оңтайлы, ұйымдастыру ұтымды, ынталандыру дұрыс, ал бақылау тиімді болуы керек. Ол үшін жоспарлау диагностикалық әдістермен, ұйымдастыру ситуациялық жағдайға сай, педагогтарды ізденіске ынталандыру мотивациялық негізде, ал бақылау мониторинг арқылы жүзеге асуы тиіс.

Оқу-тәрбие процесінің тиімділігін арттыру үшін, оны ғылыми негізде ұйымдастыру қажеттігі туындағандықтан, білім беру ұйымы өз жұмысында педагогикалық менеджмент ұстанымдарын басшылыққа алады. Өйткені, педагогикалық менеджмент — басқару қызметінің адамға бағытталған ерекше түрі болғандықтан, мұғалімдермен жүргізілетін оқу-әдістемелік жұмыстарда жақсы нәтижелер алуға ықпал етеді.

Мектепте басқару қызметінің ұйымдастыру шараларының ең басты-лары — мектеп кеңесі, педагогикалық кеңес, директор жанындағы кеңес, әдістемелік семинар, оқушылар комитетінің отырыстары. Мектеп кеңесі мен педагогикалық кеңес бір-бірін қайталамайды, олар бір-бірін толықтырады.

Мектепті басқарудың ұйымдық формаларын тиімді пайдалану оның дайындық деңгейі мен бағыттылығына тікелей байланысты. Педкеңес, директор жанындағы кеңес немесе ұйымдастырудың шұғыл формалары педагогикалық процеске қатысушылардың ынтымақтастығы мен мүдделілігіне қарай мақсатқа жеткізеді.

Мектеп басшысының басқару біліктілігінің кәсіби деңгейінің жоғарылауы білім берудегі инновациялық үдерістердің табыстылығының басты шарты болып табылады және ол білім менеджменті саласында да жүзеге асырылуы тиіс. Бүгінгі мектеп басшылары стратегиялық жобалау, мекемедегі болып жатқан процесстерді жүйелі модельдеу мен педагогикалық ұжымдағы тұлғааралық және кәсіби қарым-қатынасты тиімді ұйымдастыру дағдыларын меңгеруге ынталы.

Сапаны жақсарту білім мазмұнын зерттеу арқылы жүзеге асатын болса, білім мазмұнына өзгерістер енгізу арқылы білім сапасын жақсартуға зор мүмкіндік аламыз. Түпкі нәтижеге бағытталған білім беру сапасын басқару процесі мектепшілік басқаруды өзгерту үшін не береді?

1) басқару процесі психологиялық жағынан жаңарып, өзара сыйластық пен ынтымақтастыққа апарады;

2) вертикаль жоғарыдан төмен қарай басқарудан қауымдастыққа негізделген көлденең басқаруға көшуге мүмкіндік туады;

3) әр тұлғаның әлеуетін толық пайдалана отырып, ұжым жұмысын үйлестіруге жағдай жасайды;

4) жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды игеру арқылы ұжымның жалпы мәдениетін көтеруге мүмкіндік жасайды.

Әдебиет:

1. Айтмамбетова Б. Жаңашыл педагогтар идеялары мен тәжірибелері. — А., 1991.
2. Габдуллин Г.Г. Менеджмент или школоведение: как развивается сегодня теория управления образованием // Народное образование. — 2014. — № 10. — с. 99.
3. Байжұманова Н.С. Кәсіптік оқыту жүйесіндегі педагогикалық менеджмент. — Қарағанды, ҚарМУ, 2013.

Қазақстанның экономикасына жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыстың ықпалы

Райымбекова Айман Төребекқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, кафедра меңгерушісі
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қазақстан экономикасының дамуының қазіргі жағдайында экономикалық дағдарыстан шығу ұлттық экономиканың тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз ету және оның тұрақты дамуына жағдай жасау өзекті болып табылады.

Әлемдегі қаржылық-экономикалық дағдарыс қазіргі әлем елдерінде қалыптасқан қаржылық қарым-қатынас моделінің жалпы әлемдік және ұлттық деңгейдегі кемшіліктерінің салдарынан пайда болады [1, 2 б.].

Бүгінде дағдарыс барлық елдерді ғана емес, өмірдің барлық салаларын: экономиканы, қаржыны, нақты секторды, әлеуметтік саланы, саяси және геосаяси құрылымды қатар қамтуға ауысты.

Қаржылық қамтамасыз ету және қаржылық реттеу әрбір сала ретінде өзара байланысты және өзара тәуелді. Олардың жұмыс істеуі дербес жүзеге асырылады және қаржылық механизмнің барлық құрамдас бөліктерінің байланысын және келісімділігін талап етеді. Осыған

орай біз қаржылық қамтамасыз ету келесі құрамдас элементтерді қамтитын белгіленген жүйе арқылы жүзеге асады деп ойлаймыз: қаржы ресурстарының қалыптасуы, қаржы ресурстарынның бөлінуі, қаржы ресурстарын пайдалану.

Қаржы ресурстарын қалыптастыру, бөлу және пайдалану бағыттарын жасау кезінде негізгі критерий ретінде шешуші нәтижеге қол жеткізу — экономиканың субъектілерін әлеуметтік және экономикалық дамуын қамтамасыз ету. Өз кезегінде қаржы ресурстарын пайдалану және олардың қалыптасу процестерінің арасында кері байланыс болады: қаржы ресурстарын тиімді пайдалану олардың айналымы мен қосымша табыс алуға мүмкіндік береді.

«Дағдарыстан кім, қашан, қалай шығады» — деген сарапшылардың пікіріне тоқталайық. Сауалнамаға Ресейден 2000 респондент, Украинадан 2000 респондент, Қазақстаннан 1500 респондент қатысқан [2, 3 б.].

Сіз үкіметтердің экономикалық дағдарыс жағдайындағы іс-қимылын құптайсыз ба немесе құптамайсыз ба?	Ресей	Украина	Қазақстан
Құптаймын	40,7	13,5	66,3
Құптамаймын	21,5	74,3	9,2
Үкіметтің іс-қимылы туралы ешнәрсе білмеймін		3,6	14,2
Барлығы	100	100	100
Ескерту — [2] әдебиет негізінде жасалған			

Кесте 1. Үкіметтердің іс-қимылын тұрғындардың құптауы/құптамауы

1 кестеден көріп отырғанымыздай сұрау салғандардың 66,3 пайызы Үкіметтің экономикалық дағдарыс жағдайындағы іс-әрекетін қолдаймын деп жауап қайтарған. Қолдаймын деушілер аз — 9,2 пайыз. «Үкіметтің не істеп жатқанын білмеймін дейтіндер» де баршылық екен — 14,2 пайыз.

Сарапшылардың жартысына жуығы Қазақстан Үкіметінің дағдарыс кезіндегі де, дағдарысқа дейінгі де жұмысына оң баға береді.

Қазақстан өзінің табиғи ресурстарының байлығын арттыра алады, сондай-ақ өз экономикасын әртараптандыруға қол жеткізді. Егер тарихтың айнымалы дамитын заңдылығын ескерсек, кез-келген мемлекет өз дамуында белгілі бір тоқырау мен дағдарыс кезеңдерін бастан өткеріп отырады.

Рухани даму деңгейі жоғары ел дағдарыстан аз шығынмен шығады. Сондықтан осы қиындық тұсында біздің негізгі күшіміз — халқымыздың бірлігі, ынтымағы, ұлтымыздың рухының асқақтығы. Расында да мемлекеттер тарихын тараласак, азаматтардың рухы биік болған

елдер тоқыраудың қай түрінен болмасын бірлігін бұзбай, басқаның талауына түспей, аз уақыт ішінде өткен.

Дағдарысқа қарсы бағдарламалар мен жұмыспен қамту жөніндегі аймақтық бағдарламаларда жұмыссыздықты төмендету, оның ішінде жұмыссыздар мен жұмыстан босаған азаматтарды жұмысқа орналастыру, жаңа жұмыс орындарын құру, қоғамдық жұмыстар мен ксіби даярлау, қайта даярлау, әлеуметтік жұмыс орындарын ашу жөнінде нақты шаралар қарастырылған.

2 кестеден көріп отырғанымыздай «Сіздіңше таяудағы бірнеше айдың ішінде елдегі экономикалық ахуал жақсара ма, нашарлай ма, әлде ештеңе өзгермей ме?» деген сұраққа жауаптар біздің отандастарымыздың ертеңгі күнге үмітпен қарап отырғанын айқын аңғартады. Сауал жүргізілген үш елдің ішінде Қазақстан келер жақсылыққа сеніп отырғандардың саны басым түскен жалғыз ел болып шыққан. Жауап қайтарған адамдардың төрттен үш бөлігіне жуығы (73,4 пайызы) ахуал кем қойғанда нашарламайды деп санайды. Ал 35,4 пайызы жағдай жақсарайды дейді, 38 пайызы жағдай өзгермейді дейді, жағдай нашарламайды

Сіздіңше таяудағы бірнеше айдың ішінде елдегі экономикалық ахуал жақсара ма, нашарлай ма, әлде ештеңе өзгермей ма?	Ресей	Украина	Қазақстан
Жақсарады	12,6	6,5	35,4
Мүлде өзгермейді	23,7	23,7	38
Нашарлайды	43,3	61,1	16,6
Жауап беруге қиналамын	20,5	8,9	9,9
Барлығы	100	100	100
Ескерту — [2] негізінде жасалған			

Кесте 2. Таяу болашақта елдегі жағдай қалай өзгереді?

дейтіндердің үлес салмағы — 16,6 пайыз. Жағдай нашарлайды дейтіндердің үлес салмағы Украинада 61,1 пайыз, Ресейде 43,3 пайыз екенін айтамыз. Дегенмен де дағдарыс кезінде әлеуметтік, экономикалық және саяси тұрақсыздыққа әсер ететін факторлар жетіп жатыр.

Шаруашылықтың қазіргі әлемдік жүйесі ресурстардың алғашқы түрлерінің шектеулігіне байланысты оларды тиімді қолдануға деген қажеттіліктердің тереңдеуімен сипатталып отыр. Ресурстарды тиімді қолдану ұлттық экономиканың әртүрлі секторлары мен құрылымдық деңгейлеріне инновациялық процестермен іске аспақ. Қазақстан Республикасының халықаралық

еңбек бөлінісінің жүйесіне енуі мен жаһандануы бәсекең қысымына төтеп бере алу мүмкіншіліктері инновациялық шараларды дұрыс ұйымдастырып, оны іске асыруына байланысты.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Қазақстанның экономикасына жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыстың ықпалы» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Асқар А. Қазақстан және қаржы дағдарысы // Дала мен қала. — 2009. — 27 сәуір.
2. Абдрахманов С. Дағдарыстан кім, қашан, қалай шығады?: Қазақстанның қаржы дағдарысына қарсы күрес тәжірибесі // Егемен Қазақстан. — 2009. — 25 наурыз.

Заттар — азаматтық құқықтың объектісі ретінде

Сейткерей Жасмин, студент;

Файзулла Нұржан, студент

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., доцент Жусупбекова Мадина Койшибаевна
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Құқықтық қатынастарының мазмұнының бір элементі объект болып табылады. Объект анықтамасы бойынша ғалымдардың арасында бірнеше пікірлер бар. Мысалы, Ресей ғалымы В.Н. Хропанюктің ойы бойынша құқықтық қатынастардың келесі элементтері бар: субъект, объект, тараптардың құқықтары және тараптардың міндеттері [1, 313 б.]. Ал, ресейдің басқа ғалымы С.С. Алексеевтің көзқарасына сүйенсек, ол құқықтық қатынастың үш элементін бөліп көрсетеді. Олар: 1) құқықтық қатынастың субъектілері; 2) құқықтық қатынастың мазмұны, яғни субъективтік құқықтар мен заңды міндеттердің өзі; 3) құқықтық қатынастың объектісі [2, 98 б.]. Осы берілген екі көзқараста бірдей деп айтуға болады, себебі бір ғалым құқық пен міндетті ажыратып көрсетеді, ал екінші ғалым құқық пен міндетті бір элемент ретінде қарастырады.

Сонымен, құқық объектісі кез-келген құқықтық қатынастың ажырамайтын, құрамдас бөлігі болып табылады. Ал, енді азаматтық қатынастың объектісі дегеніміз не екенін анықтауымыз керек. Бұл күрделі мәселе. Құқық ғылымында құқықтық қатынастың объектісіне байланысты әртүрлі көзқарастар бар. Бірінші көзқарас бойынша құқықтық қатынастың объектісі осы қатынастарға қатысушы субъектілер мүдделерінің аясында жататын әртүрлі материалдық және материалдық емес игіліктердің жиынтығы болып табылады.

Белгілі ғалымдар ішінен профессор С.С. Алексеев бұл көзқарасты ұстанған. Оның айтуы бойынша құқықтық қатынастардың объектісі дегеніміз «субъективтік заңды құқықтар мен міндеттердің бағыт алған айналадағы құбылыстары немесе заттары» [3, 329 б.].

Құқықтық қатынастың объектісіне деген екінші көз қарас кеңірек тараған. Осы, екінші көзқарас бойынша құқықтық қатынастың объектісі дегеніміз осы қатынастың әсер ететін нәрсесі. Мысалы, профессор В.Н. Хропанюктің айтуы бойынша құқықтық қатынастың әсер жасайтын нәрсесін айқындау үшін, басында құқықтық норманың объектісін анықтап алу қажет [1, 314 б.].

Бәрі білетіндей құқықтық нормалар қоғамдық қатынастарды реттейді. Олардың әсер жасайтын нәрсесі — адамдардың ерікті жүріс-тұрысы. Ал, құқықтық қатынасқа келетін болсақ, ол — құқықтық нормалармен қарастырылған жалпы құқықтар мен міндеттерді жекелеген субъектілерге қатысты нақтылайды. Демек, құқықтық қатынастың объектісі ретінде оған қатысушылардың іс жүзіндегі жүріс-тұрысы болып табылады деуге болады.

Қазақстандық ғалымдарының пікірлері де осыны белгілейді. Мысалы, М.К. Сулейменов пен Ю.Г. Басин құқықтық қатынастардың объектісі деп осы қатынастардың субъектілерінің әрекеті неге бағытталған соны айтамыз деп тұжырымдайды [4, 228 б.].

Сонымен, құқықтық қатынас объектісі деп құқықтық қатынас субъектілерінің құқықтары мен міндеттері неге бағытталған соны айтамыз.

Енді азаматтық құқықтық қатынастардың объектісін белгілеу үшін оның мәнін ашайық. Жалпы, азаматтық құқықтың объектісі деп азаматтық құқық субъектілерінің материалдық және рухани игіліктері бойынша өзара құқықтық қарымқатынасқа түсуі дейміз.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 115 бабына сәйкес азаматтық құқықтардың объектісіне келесілер жатады:

- заттар, оның ішінде ақша және бағалы қағаздар, сонымен бірге мүліктік құқықтар;
- жұмыс және қызмет;
- ақпарат;
- интеллектуалдық қызмет нәтижелері, оның ішінде интеллектуалдық меншік;
- материалдық емес игіліктер [5].

Сонымен, азаматтық құқықтың объектілеріне жатады:

- мүлік;
- іс-әрекет;
- интеллектуалдық қызмет нәтижелері;
- материалдық емес игіліктер.

«Мүлік» деген термин азаматтық құқықта бірнеше мағынада қолданылады. Көбіне мүлік деп затты немесе заттың жиынтығын айтады. Кейбір кезде мүлік деп зат пен мүліктік құқықтардың бірігуін ақшалай бағалауын айтады. Бұл жерде құқық тек мүлікке немесе затқа емес, басқада құқықтар мен одан алынатын табыстарға да тиісті болады. Үшінші мағынасы «мүлік» терминінің «мұрагерлік мүлік» болып табылады. «Мұрагерлік мүлік» дегеніміз мұра қалдырушыдан мұра алушыға қалдырылатын барлық мүліктік құқықтар мен міндеттемелерді айтамыз.

Енді жалпы «зат» ұғымына тоқталар болсақ, зат дегеніміз — азаматтық құқық тұрғысынан алып қарағанда, физикалық дене ретінде және еңбегімен жасалған, сол си-

яқты табиғи күйінде де кездесетін сыртқы материалдық дүниенің бір бөлігі [6, 26 б.].

Заттар мүлік сияқты әртүрлі болады және үнемі құқық субъектісіне қатысты белгілі қарым қатынаста болады. Зат түсінігінде әртүрлі табиғи ресурстар және адам еңбегінің өнімдері жатады. Заттар құрамына әртүрлі энергия түрлері де жатады (мысалы: жылу энергиясы, электр энергиясы) Өсімдіктер және жануарлар да зат болып табылады [4, 232 б.].

Ұсынылған заттың анықтамасы бізге келесі маңызды белгілерді анықтауға мүмкіндік береді:

1) зат — бұл заттық зат, адамның жеке басынан тыс жатқан нәрсе. Басқаша айтқанда, кез-келген нәрсенің сыртқы көрінісі болуы керек — заттың денесі. Бұл жағдайда заттың дене формасы оны иемдену үшін маңызды, бұл оған құқықтарды жүзеге асырудың қажетті шарты болып табылады.

2) мүліктік қызығушылық затпен байланысты болса. Мүліктік қызығушылық әртүрлі мағынаға ие болуы мүмкін, бірақ ол әрдайым заттардың құндылығымен, оның пайдалы қасиеттерімен, қасиеттерімен, басқа адамға берілуі мүмкін (негізінен төленеді) және т.б. байланысты. Мүліктік мүдделер осының бәрінің артында тұр. Мәселен, егер біреу жоғалса, онда затқа құқық иесі оның құқығын тоқтатуға бағытталған іс-әрекеттерді жасайды. Заттардың осы атрибутының маңыздылығы иесіз заттардың мысалында айқын көрінеді.

3) кез-келген нәрсенің әрқашан кеңістіктік шекарасы болады. Мысалы, азаматтық құқық объектісі нақты жер учаскесі болуы мүмкін, және жалпы жер емес, баллондардағы сығылған ауа және жалпы ауа емес, пайдалы қазбалардың белгілі бір бөлігі, және жалпы минералды ресурстар емес және т.б.

4) зат адамға қол жетімді болуға тиіс. Мысалы, заттар азаматтық құқықтың объектілері ретінде айға, басқа ғарыштық денелер, қазіргі адамдар үшін қол жетімді немесе қиын болатын объектілер бола алмайды. Кейбір жағдайларда арнайы халықаралық келісімдер елдің юрисдикциясын белгілеу мүмкіндігін және сәйкесінше осы объектілерді (мысалы, Антарктида) иемденуді болдырмайды. Бұл азаматтық құқықтың объектісі ретінде заттардың жалпы белгілері.

Енді заттардың жіктелуін қарастырайық. Бірінші тобы: жылжымайтын және жылжыйтын заттар. Бұл ҚР Азаматтық кодексінің 117 бабында қарастырылған. Жылжымайтын мүлік деп жермен тығыз байланысты және едәуір құны бар затты атаймыз, ал қалған заттар жылжыйтын болып табылады.

Екінші тобы: бөлінетін және бөлінбейтін заттар. Бұл жіктелу көбіне ортақ меншіктің бөлінуіне қатысты қолданылады. Мысалы, ортақ мүлік үлесті болса, онда әр қайсысы өз үлесіне ие болады, бұл жерде мүлік бөлінетін болып табылады. Ал егер ортақ меншікте автокөлік болса, ол бөлінбейтін мүлік болып табылады, сондықтан оны меншік иелерінің біреуіне беріледі де, қалған меншік иесіне ақшалай өтем жасалады.

Үшінші тобы күрделі зат. Бірнеше зат біртүрлі арқасында бір затты айқындаса және оны бір зат ретінде пайдаланса, онда ол күрделі зат болып табылады. Мысалы, күрделі затқа мүліктік кешен ретіндегі кәсіпорынды, шаруа фермерлік қожалықты жатқызуға болады. Кәсіпорын мүліктік кешен ретінде ғимараттардан, жабдықтаулардан, инвентардан, шикі заттардан тұрады.

Төртінші түрі басты зат және керек жарак. Бұл жерде керек жарак әр қашанда басты затқа қызмет көрсетеді. Мысалы, үйді сататын болса, онда үй мен қоса қосымша құрылыстары да сатылады. Бірақ бұл норма диспозитивтік болып табылады, себебі, сатып алу сатудың тараптары шартта басқашалай көздеуде мүмкін.

Бесінші түрі жеміс, өнім және табыс. Бұл жерде үш объектіде заттың өсімін көздейді. Мысалы, егіндіктегі бітік егін, малдың өнімі, өнімді сатқаннан алған ақша.

Алтыншы түрі жануарлар. Жануарларда сату-сатып алудың, айырбастың, сыйдың объектісі бола алады, сонымен бірге жануарларға меншік иелері тарапынан ізгілік қарым-қатынас жасау үшін заңда олар объект түрінде қарастырылады.

Сонымен, тақырыпты зерттей келе келесі тұжырымға келдік:

Біріншіден, азаматтық құқықтың объектілері цивилистикалық ғылымның маңызды мәселесі болып табылады

және оған жыл сайын қызығушылық өсіп келеді, себебі, заман талабына сай азаматтық құқық объектілерінің де аясы кеңейіп келеді.

Екіншіден, азаматтық құқық объектілері дегеніміз азаматтық құқық субъектілерінің құқық пен міндеттері неге бағытталған соны айтамыз.

Үшіншіден, азаматтық құқық объектілерінің түрлері көп, олар материалдық және материалдық емес игіліктерден тұрады.

Сонымен қатар, Азаматтық кодексте азаматтық құқық объектілеріне арналған бап жоқ. Осындай бапты қосуды ұсынамыз және азаматтық құқық объектілерінің ұғымын келесі анықтама ретінде белгілейміз: «Азаматтық құқық объектілері дегеніміз азаматтық құқық субъектілерінің іс-әрекеттерінің бағытталған бағытын атаймыз». Сонымен бірге, Азаматтық кодексте азаматтық құқық объектілерінің түрлерін атап көрсету керек деп тұжырымдаймыз.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде зат анықтамасы арнайы берілмеген. Сол себептен «Зат дегеніміз физикалық дене ретінде және еңбегімен жасалған, сол сияқты табиғи күйінде де кездесетін сыртқы материалдық дүниенің бір бөлігі» деген норманы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне толықтыруды ұсынады.

Әдебиет:

1. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Учебное пособие для высших учебных заведений. / Под ред. профессора В.Г. Стрекозова. — М.: Дабасов, Ткачев, Димов, 1995.
2. Алексеев С.С. Государство и право. Начальный курс. — М.: Юридическая литература, 1994.
3. Марченко М.Н. Теория государства и права. — Москва: Зерцало, 2004.
4. Басин Ю.Г., Сулейменов М.К. Азаматтық құқық. — Алматы: ҚазГЗУ-дің Жеке құқық ғылыми-зерттеу институты, 2003.
5. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. Жалпы бөлім. — Алматы: Жеті Жарғы, 2019.
6. Суханов Е.А. Гражданское право. — Москва: Волтерс Клувер, 2004, 2005.

Ойын технологиясының педагогикалық түсініктері

Шакен Фариза Қанжарбекқызы, оқытушы

«Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты, «Болашақ» университетінің жоғары колледжі (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Ойын — мектепке дейінгі жастағы балалардың негізгі көзі, өсіп келе жатқан ағзаға, сезімі мен толғанысына қажеттілігі мол. Ойын қызықты және қол жетімді, бала үшін сезімдері мен эмоцияларын тудырады және балаларға қуаныш сыйлайды, ол білім мен шындыққа, шығармашылық, қиял тәжірибесі арқылы баланы қызықтырады. Мектеп жасына дейінгі балалардың ойынында алғашқы мінез-құлық сатылары: білу, өзара іс-қимыл, басқа балалармен байланысқа түсе отырып, олармен әртүрлі қарым-қатынастар, келісу және жүзеге асыру үшін бірігу мүмкіндігі. Ойында ба-

лаға әсер ететін бірнеше психикасы қалыптасады, кейіннен ол табысқа жетіп, басқа адамдармен қарым-қатынасы дамып, оқуда, жұмыста, жеңіске жетуге талпынады. Оқытудағы ойын технологиялары балаларға білім берк және тәрбиелеу мақсатында ақпаратты берудің тиімді тәсілі ретінде бұрыннан бері қолданылады. Бұл ересек ұрпақтан кішіге білім алмасудың дәстүрлі әдісі. Интерактивті ретінде оны халықтық педагогикада қолданған. Мектепке дейінгі мекемелер мен мектептен тыс мекемелерде осы әдістерді пайдалану жағдайлары жиі кездеседі. Қазіргі таңда мектепте дамып келеді, педагогтар

оқу үдерісін белсендіруге және қарқындатуға көбірек көңіл бөлінеді. Ойындар тек жекелеген жағдайларда ғана қолданылады. Ойында болып жатқан елеулі өзгерістер, жеке тұлғаны дамытуда зияткерлік саласындағы іргетасы болып табылады. Барлық ойындар таптырылмайтын тәрбие құралы мен баланың өміріндегі ең негізгі қызмет формасын құрайды.

Педагогикалық тұрғыдан алып қарағанда, ойынның көптеген көзқарастары мен теориялары жетерлік. Ойын мотиві іс-қимыл нәтижесінде емес, ойын процесі барысында сипатталады. Мысалы, бала ойын кубтарымен ғимаратты өз еркімен жасаса, бұл іс-қимылдардың нәтижесі. Бұл тек мектепке дейінгілерге ойнату үшін ғана емес, сонымен қатар бұл ойын үлкендер үшін де шынайы, әділ болғандығында. Ойын жеңіске немесе ойнауға емес — бұл ойында ынталандырудың жалпы мотивтік формуласы болып табылады. Ойын шығу тегіне қарай әр түрлі мазмұнда болады.

Бала ойын барысында өзінің шынайылығымен ерекшеленеді. Балалар ойыны — сыныпта немесе балалар бақшасында заттық — қол қимылының (пирамида, текшелерден үй құрау) даму жасына дейін жетеді. Мысалы: «Керекті фигураны тап!», «Суретті есте сақта!». Осы ойындарды ойнау арқылы баланы сөйлеу, ойлау қабілетін қалыптастырады. Бірінші құбылыс ойын процесінде атқарған жұмыстар, ойын шарттары алдын ала типтік үшін туындайды. Осы кезде ойын негізгі іс-қимыл шарттарға байланысты бола отырып, ұзақ уақыт бойы ойын баланың көлеңке іспеттес мағынасын береді. Екінші құбылыс, баланың динамикасын сипаттайтын қарым-қатынас ойыны — бұл құбылыс заттық мазмұны мен мағынасы. Мысалы: «қуыршақтар бөлігі» бақша және т.б. Белгілі болғандай бала ойында ескі қуыршақты, яки жаңа қуыршақты айыра алады. Бұл жоғарыдағы айтылып жатқан ойлардың негізі көзі — ойыншықтар болып табылады.

Себебі ойыншықтар арқылы балалар өздеріне керегін алып, топтық ойынға, сюжеттік, рөлдік ойындар ойнайды. Мектеп жасына дейінгі баланың ойынында іс-әрекеттір

әрқашан нақты және шынайылғын сақтайды. Ойын — бұл бала үшін шынайы жол. Танымды мәні бар ойынды балалар ерекше қабылдайды. Себеп баланың бейнесі ойында нақты қарым-қатынасты және әрекеттерді жалпылау болып табылады. Сонымен қатар, баланың құзыреттіліктерін дамытатындай сюжеттік, рөлдік ойындарға үлкен мән берілуі тиіс. Ойын үстінде баланың сұранысы мен тәрбиешінің тапсырмасы өзара ұштасады. Мысалы: «Дәрігер» ойыны, «Менің сүйікті кейіпкерім!», т.б. Баланың дәрігер немесе сүйікті кейіпкері болатыны, өзінің саған еліктейтінге белгілі, ол баланың сол кейіпкер рөлін сомдауы оның моральдық танымы мен түсінігіне әсер етеді. Осылайша ойын барысында балаға міндет қойылады: біріншіден ол біреуге көмектесуі тиіс. Осы көмектесу арқылы балалар бір-бірімен қарым-қатынасқа түседі. Меңгеру ережесіне — өзінің мінез-құлығын басқару, бағындыруға үйрену, оның белгілі бір міндеті. Яғни, олардың педагогикалық мәні мынада — бала үшін маңызды процесс жеке тұлғасын қалыптастыру және өзін-өзі бағалау. Бала ол ойында өзін басқалармен салыстыру арқылы өзін бағалауды үйренеді.

Қорыта келе, ең алдымен мынаған басты назар аудару қажет: шығармашылық сипаттағы ойынға, оны дамытуға, жәрдемдесуге, қиялына, ойлануға назар салу керек. Ойын мектепке дейінгі жастағы балалардың негізгі «іс-әрекеттері». Ойын балалар өмірінің нәрі, сонымен қатар, рухани жетілуі мен өсуінің қажетті құралы. Ойын арқылы бала өзінің педагогикалық ерекшелігін қалыптастырады меңгертеді. Ойын баланың жан-жақты қарым-қатынасын көздейтін, оның тілін дамытатын, өзге балалармен ұйымшылдығын арттыруға бағытталған негізгі жолы.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы «Кіші жастағы оқушыларға білім беру» ғылыми-педагогикалық зерттеу орталығының «Мектепке дейінгі ұйымдарда ойын технологиясын қолдану ерекшеліктері» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Ойын — мектеп жасына дейінгі баланың негізгі іс-әрекеті // [Электрондық ресурс]. Көру режимі: <https://infourok.ru/oyin-mektep-zhasina-deyingi-balani-negizgi-isreketi-2267748.html>
2. Дидактикалық ойындар арқылы балалардың логикалық ойлау қабілетін дамыту // [Электрондық ресурс]. Көру режимі: <https://infourok.ru/didaktikali-oyindar-arili-balalardi-logikali-oylau-abiletin-damitu-552259.html>

Аймақ экономикасы: нәтижелер, басымдықтар және міндеттер

Шураева Сарсенкуль Нурғалиевна, экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Қуатты Қазақстан дегеніміз — ең әуелі өңірлердің қуаттылығы [1], оған дәлел Қызылорда аймағының қарқынды дамуы. Аймақтың экономикасының жанданып, деңгейінің көтерілуінің себебін облыста жаңа жұмыс орындарының ашылуымен, облыс және қала әкімдігінің оң нәтижелі жұмыстарының легімен ұштастыруға әбден болады. Кәсіпкерлік саласының бірінші кезектегі мақсаттары, отандық өндірушілерді қолдау бағыттары, әрі олардың мүдделерін қорғайтын заңдық нормативтерге жүгіну механизмдерін жақсарту шараларын қамту [2]. 15.10.2019 ж. мемлекет басшысының төралығымен өткен кезекті кеңес отырысында мемлекет басшысы экономикалық мәселелерге қатысты стратегиялық бағдарламаларды сапалы жүзеге асырудың негізгі міндеті ретінде халықтың өмір сүру деңгейін арттырумен ғана қол жеткізуге болады. Елдің әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштерінің динамикасы оң нәтиже көрсетіп тұр, алайда, отандық экономиканы әртараптандыру, жұмыспен қамту, халықтың табысын арттыру, әлеуметтік көмектердің қол жетімдігі секілді өзекті мәселелер әлі күнге толық шешімін тапқан жоқ деп атап өткен еді [3].

Өңірлік өндірісті дамыту мәселелерін тұжырымдамалық тұрғыдан шешу үдерісі өндірістік салада, әсіресе, өнеркәсіпте аймақтық кәсіпкерлікті қалыптастыру мен жетілдіру бағдарламаларын жергілікті шарттарда тиімді қолданылу аясы мен тәсілдерін негіздеу үшін аса қажетті. Мемлекеттік саясат бизнес өкілдерін қолдай отырып, өнім мен технологиялардың жаңа түрлерін өндіруді игеру есебінен жалпы ішкі өнімді ұлғайтуды, оның негізінде отандық тауарларды сату нарығын кеңейтуге бағытталған көптеген шараларды жүзеге асыруда.

Қызылорда облысының кісіпкерлікті қолдау жұмыстары бойынша нәтижелерді айтар болсақ, жұмысқа орналастыру сияқты мәселелерді шешу мақсатында 2018–2020 жж. аймақ бойынша жаппай кәсіпкерлікті дамытудың үш жылдығы деп жарияланды. Экономиканың негізгі секторының даму жағдайы қазір үлкен алаңдаушылық туғызуда, себебі мұнай мен металдың бағасы жоғары болғанымен, өндірістің даму қарқыны бәсеңдеді, бұл «қара алтын» мен металды өндіру процесінің баяулауымен байланысты. Мәселе тек өндіру процесінің баяулауы, өсуі ғана емес, өнімнің сапасына да байланысты. Жалпы экономиканың шикізатты экспорттауға бағдарлануы бұрыннан туындаған жүйелі мәселелерді шешуге қабілетсіз. Жүйелі мәселелерге: ұлттың бәсеке қабілеттілігін қалыптастыру экономикалық жағдайды көтеру, ЖІӨ-ді ұлғайту т.б. жатады. ЖІӨ-нің өсуі тұрақтылық пен экономиканың бәсеке-қабілеттілігін көрсететін маңызды көрсеткіш.

Қызылорда облысы күріш өндіруші индустриялық-аграрлық өңір, әйтседе, ЖІӨ жалпы көлемінде үлесі 5%-н аспайтын өңірлердің қатарында. Мұнай-газ секторыда өңірлік экономиканың негізгі саласы және өнеркәсіп өндірісінің 82,7% астам үлесі тау-кен өнеркәсібіне тиесілі, дегенмен шикі мұнай мен табиғи газ өндіру мөлшері 87,6%-да [4]. ЖІӨ құрылымында көлемнің тез өсу нәтижесінде құрылыстың үлес салмағы маңызды көлемде жоғарласа, транспорт пен байланыс қызметінің үлес салмағы төмендеді, басқа салалардың үлес салмағы өзгерген жоқ. Өнеркәсіптің өсуінің үлес салмағы 2,7% қамтыған, деседе соңғы үш жылда аталған көрсеткіштің 0,8 пайыздық тармаққа төмендегені байқалады. Экономиканың жоғары қарқынмен өсуіне әлемдік нарықта шикізат бағасының жоғары болуы ықпал етті, осы арқылы сыртқы сауданың айналым көлемінің динамикасын осы кезеңге дейін жоғары деңгейде сақтауға мүмкіндік болды. ЖІӨ-нің өсуіне сыртқы конъюнктуралық жағдаймен бірге, ішкі нарықтағы монополиялық кәсіпорындар үлесін қосып отыр. Бірақ бұл факторлар ұзақ мерзімде тұрақты өсуді қамтамасыз етпейді.

Қызылорда қаласы мен аудандарды 2019–2022 жж. аралығында газбен жабдықтау мақсатында 22 832, 32211 млн. тт., сумен жабдықтау және су бұру бойынша 28 641,3 млн. тт. қаражат көлемі бөлінбек [4]. Демек, жалпы саны 91 мыңнан астам халқы бар 32 ауылдық елді мекен сапалы ауыз сумен қамтамасыз етіледі деген сөз. Ауыл шаруашылығында ресурстарды қолданудың тиімділігін арттыра отырып, бәсекелік артықшылықтың ерекше түрімен ұлттық экономиканы жетілдіруде құрылымдық өзгерістер енгізу шаралары кеңінен қолдануда, оған дәлел, еңбек өнімділігінің 2,5 есеге өсіп, ал ЖӨӨ құрылымындағы шағын және орта бизнес үлесінің 2022 жылы 20% қамтиды деп күтілуі. Көліктік және инженерлік инфрақұрылым аясында қанағаттанарлық жолдардың деңгейі 2022 жылға 72% жетеді және барлық 7 аудан орталығы газбен жабдықталатын болады деп белгіленуде [4]. Олай болса, ел экономикасын өсірудегі қазіргі басымдықтар оны нарықтық бәсекеге қабілетті етіп, әлемдік экономикаға интеграциялануы кешендік проблемаларды шешуде маңызды болып табылатынында сөзсіз.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Қазақстанның экономикасына жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыстың ықпалы» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Назарбаев Н. Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында. — Астана, 2012.
2. Әліпбай С. Барыстың бұлқынысы: Қазақстан Үкіметі ұлттық инновациялық жүйе құру ісіне кірісті // Егемен Қазақстан. — 2004. — 3қараша.
3. ҚР Президентінің ресми сайты. — 15.10.2019 ж.
4. Adilet. zan.kz/kaz/docs

«БОЛАШАҚ» ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ

«Болашақ» ҒЗИ «Болашақ» университетінің құрылымдық бөлімшесі ретінде 2014 жылдан бастап жұмыс жасайды.

Институттың негізгі мақсаты — іргелі ғылыми негіздер мен қолданбалы зерттеулерді дамыту болып табылады.

«Болашақ» ҒЗИ міндеттері мен қызметтері:

- ғылыми—зерттеу жұмыстары мен университет жобаларын жүзеге асыруға дайындалу, қамтамасыз ету және жәрдемдесу;

- ғылыми зерттеулер жобалары мен жоспарларын әзірлеу;

- заманауи ғылыми—техникалық деңгейде зерттеулер мен әзірлемелердің орындалуын ұйымдастыру;

- жүргізілетін ғылыми жұмыстар мен жобалардың жоғары тиімділігін қамтамасыз ету;

- бекітілген тапсырмалар мен бағдарламаларға сәйкес ғылыми—зерттеу жұмыстарының уақытылы және сапалы орындалуына бақылау жүргізу;

- ғылыми жобаларды басқаруға штаттағы ғылыми қызметкерлер, профессор—оқытушылар құрамын жұмылдыруға жәрдемдесу;

- мекемелерге кеңес беру;

- лабораториялар мен орталықтардың негізгі ғылыми жұмыстарының тақырыптары бойынша семинарлар, дөңгелек үстел мен конференциялар ұйымдастыру;

- Қазақстан Республикасындағы оқу орындары, ғылыми мекемелермен ғылыми байланыстар орнату;

- журналдардың арнайы шығарылымдарын дайындау, институттың шетелдік әріптестерімен бірлесіп отырып халықаралық ғылыми конференциялар өткізу.

Институтты 2014 жылдан бастап ауыл шаруашылығы ғылымдарының докторы, профессор Ж.Ө. Өтесінов басқарды. 2019 жылдың желтоқсанынан бастап ҒЗИ директоры — саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор М.Ө. Насимов.

«Болашақ» ҒЗИ құрамына кіреді: Агробиотехнологиялық ғылыми—зерттеу лабораториясы; Әлеуметтік—экономикалық және саяси зерттеулер орталығы; «Руханият» ғылыми—зерттеу орталығы; Әлеуметтік мәселелерді психологиялық және дефектологиялық зерттеу орталығы; Кіші жастағы оқушыларға білім беру ғылыми—педагогикалық зерттеу орталығы.

2014 жылдан бастап институт чехиялық «Sociosféra—CZ» Ғылыми—баспа орталығымен бірлесіп отырып жыл сайын «Қазіргі шарттардағы тәрбиенің мақсаттары, міндеттері мен құндылықтары» және «Адам мен қоғам қауіпсіздігі әлеуметтік—гуманитарлық ғылымдардың мәселесі ретінде» халықаралық ғылыми—тәжірибелік конференциясын өткізіп келеді. Сонымен қатар, институт ресейлік «Молодой ученый» журналының арнайы шығарылымдарын дайындайды.

НАУЧНО—ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ «БОЛАШАҚ»

НИИ «Болашақ» как структурное подразделение университета «Болашақ» работает с 2014 года.

Основной целью института является развитие фундаментальных научных основ и прикладных исследований.

Задачами и функциями НИИ «Болашақ» являются:

- подготовка, обеспечение и содействие в проведении научно—исследовательских работ и университетских проектов;

- разработка проектов и планов научных исследований;

- организация выполнения исследований и разработок на современном научно—техническом уровне;

- обеспечение высокой эффективности проводимых научных работ и проектов;

- осуществление контроля за своевременным и качественным выполнением научно—исследовательских работ в соответствии с утвержденными заданиями и программами;

- содействие привлечению штатных научных сотрудников, профессорско—преподавательского состава к руководству научными проектами;

- консалтинговое обеспечение предприятий;
- организация семинаров, круглых столов и конференций по тематикам основных научных работ лабораторий и центров;

- установление научных связей с учебными заведениями, научными организациями Республики Казахстан;

- подготовка спецвыпусков журналов, проведение международных научных конференций с зарубежными партнерами института.

С 2014 года институт возглавлял доктор сельскохозяйственных наук, профессор Ж.У. Утесинов. С декабря 2019 года директором НИИ является кандидат политических наук, ассоциированный профессор М.О. Насимов.

В состав НИИ «Болашак» входят: Агробиотехнологическая научно–исследовательская лаборатория; Центр социально–экономических и политических исследований; Научно–исследовательский центр «Руханият»; Центр психологических и дефектологических исследований социальных проблем; Научно–

педагогический исследовательский центр образования младших школьников.

С 2014 года институт совместно с чешским Научно–издательским центром «Sociosféra–CZ» ежегодно проводит международные научно–практические конференции «Цели, задачи и ценности воспитания в современных условиях» и «Безопасность человека и общества как проблема социально–гуманитарных наук». А также институт готовит специальные выпуски российского журнала «Молодой ученый».

BOLASHAK RESEARCH INSTITUTE

Bolashak Research Institute as a structural unit of the University Bolashak has been working since 2014.

The main aim of the Institute is the development of fundamental scientific foundations and applied research.

The tasks and functions of the Bolashak Research Institute are:

- preparation, provision and assistance in conducting research work and university projects;
- development of projects and plans for scientific research;
- organization of research and development on a modern scientific and technical level;
- ensuring high efficiency of ongoing scientific works and projects;
- control over the timely and high–quality implementation of scientific research in accordance with approved tasks and programs;
- assistance in attracting full–time scientific staff, faculty to supervise scientific projects;
- consulting support of enterprises;
- organization of seminars, round tables and conferences on the topics of the main scientific works of laboratories and centers;

– establishment of scientific relations with educational institutions, scientific organizations of the Republic of Kazakhstan;

– preparation of special issues of journals, conducting international scientific conferences with foreign partners of the Institute.

Since 2014 the institute was headed by the doctor of agricultural sciences, professor Zh.U. Utesinov. Since December 2019, the director Research Institute candidate of political sciences, associate professor M.O. Nassimov.

Bolashak Research Institute includes: Agrobiotechnology research laboratory; Center for Socio–Economic and Political Researches; Research Center «Rukhaniyat»; Center for psychological and defectological studies of social problems; Scientific and pedagogical research center for education of primary schoolchildren.

Since 2014 Institute together with the Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra–CZ» (Praha) annually conducts international scientific–practical conferences «Purposes, tasks and values of education in modern conditions» and «Safety of a person and society as a problem of social sciences and humanities». And also the Institute prepares special issues of the Russian journal «Young Scientist».

Молодой ученый

Международный научный журнал
№ 9.1 (299.1) / 2020

Выпускающий редактор Г. А. Кайнова
Ответственные редакторы Е. И. Осянина, О. А. Шульга
Художник Е. А. Шишков
Подготовка оригинал-макета П. Я. Бурьянов

Статьи, поступающие в редакцию, рецензируются.
За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы.
Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов материалов.
При перепечатке ссылка на журнал обязательна.
Материалы публикуются в авторской редакции.

Журнал размещается и индексируется на портале eLIBRARY.RU, на момент выхода номера в свет журнал не входит в РИНЦ.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ №ФС77-38059 от 11 ноября 2009 г. выдано Федеральной службой по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций (Роскомнадзор)

ISSN-L 2072-0297

ISSN 2077-8295 (Online)

Учредитель и издатель: ООО «Издательство Молодой ученый»

Номер подписан в печать 11.03.2020. Дата выхода в свет: 18.03.2020.

Формат 60×90/8. Основной тираж номера 500 экз., фактический тираж выпуска 20 экз. Тираж 500 экз. Цена свободная.

Почтовый адрес редакции: 420126, г. Казань, ул. Амирхана, 10а, а/я 231.

Фактический адрес редакции: 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.

E-mail: info@moluch.ru; <https://moluch.ru/>

Отпечатано в типографии издательства «Молодой ученый», г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.